KENTSEL

HENRI LEFEBVRE

# KENTSEL DEVRİM*

TÜRKÇESİ: SELİM SEZER



5. BASKI

*SEL

# KENTSEL DEVRİM*

HENRI LEFEBVRE, 1901'de Fransa'da doğdu. Sorbonne'da felsefe eğitimi aldı. 1924 yılında katıldığı "Philosophies" topluluğunda birlikte çalıştığı Politzer, Friedmann, Nizan gibi düşünürlerle birlikte 1928 yılında Fransız Komünist Partisi üyesi oldu. 1940'da Fransız Direnişine katıldı. 1958'de Komünist Parti'den ihraç edilmesinin ardından, Strasburg Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olduğu yıllarda Sitüasyonistlerle ilişki kurdu. 1947 yılında kaleme aldığı üç ciltlik *Gündelik Hayatın Eleştirisi* (Türkçesi: Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, 2012) başlangıçta sessizlikle karşılansa da ilerleyen yıllarda birçok çevrede güçlü bir entelektüel etki yarattı. Lefebvre, bu çalışmasının yanı sıra, mekan konusunu toplumsal analizin, Marksist felsefe ve sol siyasetin gündemine taşıyan ilk düşünürlerdendir; metinlerine son yıllarda giderek daha fazla referans verilmesinin nedeni de budur. *Kentsel Devrim* (1970) ve 1974 yılında yayımlanan *Mekânın Üretimi,* 2. Dünya Savaşı'nın ardından bu alanda yapılan ilk kayda değer çalışmalar olduğu kadar güncel önemi giderek artan iki temel eserdir. 20. yüzyılın bu önemli düşünürü, 1991 yılında Paris'te öldü.

*SEL YAYINCILIK / KENTSEL

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

http://www.selyayincilik.com
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu - İstanbul
E-mail: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 600
KENTSEL: 01
ISBN 978-975-570-616-0

**KENTSEL DEVRİM**
**Henri Lefebvre**

*Türkçesi*: Selim Sezer

*Özgün Adı*:
La Révolution Urbaine

© Henri Lefebvre; Editions Gallimard, Paris, 1970
© Editions Gallimard aracılığıyla Sel Yayıncılık, 2011

*Genel Yayın Yönetmeni*: İrfan Sancı
*Dizi Editörü*: Bilge Sancı
*Editör*: Cihan Özpınar
*Kapak tasarım*: Savaş Çekiç
*Teknik hazırlık*: Gülay Tunç

*Birinci Baskı*: Nisan 2013
*Beşinci Baskı*: Ocak 2017

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Henri Lefebvre

# KENTSEL DEVRİM

*Türkçesi:* Selim Sezer

# İçindekiler


1. ŞEHİRDEN KENT TOPLUMUNA ____ 7

2. KÖR ALAN ____ 27

3. KENT OLGUSU ____ 47

4. DÜZEYLER VE BOYUTLAR ____ 75

5. KENT MİTLERİ VE İDEOLOJİLER ____ 99

6. KENT FORMU ____ 111

7. BİR KENT STRATEJİSİNE DOĞRU ____ 129

8. ŞEHİRCİLİK YANILSAMASI ____ 143

9. KENT TOPLUMU ____ 155

10. SONUÇ ____ 169

# BİRİNCİ BÖLÜM

# ŞEHİRDEN KENT TOPLUMUNA

Çıkış noktamız bir hipotez olacak: *Toplumun bir bütün halinde kentleşmesi*. Bu hipotezi argümanlarla ve olgularla destekleyeceğiz. Bu hipotez bir tanımı da içermektedir. Bugün virtüel yarın ise gerçek olacak olan, bir bütün halinde kentleşmeden doğan toplumu "kent toplumu" olarak adlandıracağız.

Bu tanım terimlerin kullanılmasındaki muğlaklığa da bir son vermektedir. Zira genellikle "kent toplumu" kelimeleriyle herhangi bir şehir veya şehir devleti kastedilebilmektedir: Yunan şehir devleti, Doğu veya Akdeniz şehri, ticaret veya sanayi şehri, küçük şehir veya megalopolis.* Aşırıya varan bu anlam karmaşası içinde her kent tipinin bağlı olduğu toplumsal ilişkiler (üretim ilişkileri) unutulmakta veya parantez içine alınmaktadır. Hiçbir biçimde karşılaştırılamaz olan "kent toplumları" birbirleriyle karşılaştırılmaktadır. Bu, aşağıda saydığımız ideolojilerin ürünüdür: *Organikçilik (organicisme)* (ayrı ayrı ele alınan her "kent toplumu", organik bir "bütün" olacaktır), *süreklilikçilik (continuisme)* ("kent toplumu"nun tarihsel sürekliliği veya devamlılığı olacaktır), *evrimcilik (évolutionnisme)* (dönemler, silikleşen veya ortadan kalkan toplumsal ilişkilerin dönüşümü).

---

* Megalopolis: Birbirine zincirlemesine bitişik metropol alanlarına verilen isim. ABD'de Boston'dan Washington D.C.'ye kadarki bölge, Paris'in etrafını çeviren banliyölerle oluşan Île-de-France departmanı veya İstanbul'un çevresindeki Gebze, Kocaeli, Bursa, Yalova, vd. şehirlerle oluşan bölge, megalopolis örnekleri olarak değerlendirilebilir. (e.n.)

Burada "kent toplumu" terimini sanayileşmeden doğan toplum anlamında kullanacağız. Bu yüzden bu kelimeler, tarımsal üretimi bizzat emen veya onun üzerinde hakimiyet kuran bu süreç sonucunda inşa edilen toplum anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla kent toplumu, yalnızca, *kesintiye uğramış* toplumsal dönüşümlerin mirası olan eski kent formlarının *parçalandığı* bir sürecin sonunda ortaya çıkabilir. Sürekliliklerin karşısında süreksizlikleri konumlandırabilmek veya bunun tam tersini yapabilmek, teorik sorunlara dair önemli bir noktadır. Süreklilikler olmaksızın, dayanak noktaları olmaksızın, doğal süreçler olmaksızın mutlak kopuşlar nasıl sağlanabilir? Ve karşılıklı olarak krizler olmaksızın, yeni unsurlar veya ilişkiler ortaya çıkmaksızın süreklilik nasıl sağlanabilir?

Uzmanlaşmaya dayalı bilimler (yani sosyoloji, politik ekonomi, tarih, beşeri coğrafya, vs.) "içinde bulunduğumuz" toplumu, gerçekliği ve derinlerde yatan eğilimleri, mevcut durumu ve virtüellikleri karakterize etmek için bir dizi tanımlama önermişlerdir. Sanayi toplumundan veya daha yakın zamanda sanayi sonrası toplumdan, teknik toplumundan, bolluk toplumundan, boş zaman toplumundan, tüketim toplumundan vs. bahsedilebilmiştir. Bu tanımların her biri, bir yanda ampirik veya kavramsal gerçekliğe, diğer yanda ise abartı ve genelleştirmeye dayalıdır. *Sanayi sonrası* toplumunu, yani sanayileşmeden doğan ve onu takip eden toplumu tanımlamak için önerdikleri terim şudur: Tamamlanmış bir olgudan ziyade eğilimi, yönelimi, virtüelliği tanımlayan *kent toplumu*. Sonuç olarak da buradan çağdaş gerçekliğin eleştirel tarzda karakterize edilmesi adına, örneğin "güdümlü tüketimin bürokratik toplumu"nun analiz edilmesi adına hiçbir şey çıkmamaktadır.

Burada söz konusu olan, bilimsel düşüncenin formüle etme ve çıkış noktası olarak alma hakkı olduğu bir *teorik hipotezdir*. Böyle bir prosedür bilimlerde yalnızca yaygın değildir, aynı zamanda gereklidir. Teorik hipotezler olmadan bilim de olmaz. Buradan itibaren vurgulamalıyız ki, bizim "sosyal" denilen bilimlerle ilgili hipotezimiz, epistemolojik ve metodolojik bir düşünceye bağlıdır. Bilgi, *zaten* gerçek olan bir nesnenin kopyası veya yansıması, görüntüsü veya simülasyonu olmak zorunda değildir. Buna mukabil, nesnesini, önceden oluşturulmuş bir bilgi teorisi adına, nesnenin veya "model-

lerin" teorisi adına inşa etmek zorunda da değildir. Bize göre burada nesne hipotezin içine girer, hipotez de nesneye dayanır. Bu "nesne" gözlemlenebilir (ampirik) olanın ötesinde konumlanabiliyorsa da, kurgusal olmak zorunda değildir. Biz ortaya bir *virtüel** *nesne* olarak kent toplumunu koyuyoruz, yani bunu, *süreç* ve *praksis* (pratik bir eylem) ile ilişki içinde bulunan, doğuşunu ve gelişimini göstermemiz gereken bir *muhtemel nesne* olarak tanımlıyoruz.

Hipotezimizi meşrulaştırmak için, bunu yinelemekten ve yapmaktan geri durmayacağız. Zira en basitinden en karmaşığına destekleyici argüman ve kanıtlar mevcuttur.

Tarımsal üretimin büyük sanayi ülkelerinde ve dünya ölçeğinde otonomisini kaybettiğini; artık ana sektör olmadığı gibi, ayırt edici özelliklere de (az gelişmişlik hariç) sahip olmadığını hatırlatmaya gerek var mıdır? Tarımın hakim olduğu dönemden gelen yerel ve bölgesel özgünlükler ortadan kalkmamış, hatta buradan gelen farklar hâlâ bir şekilde kendini gösteriyor olsa da, tarımsal üretimin, emirlerine ve sınırlamalarına tâbi olacak şekilde sanayi üretiminin bir parçası olma yönünde değişim geçirdiği bir gerçektir. Ekonomik büyüme, sanayileşme, bunun en üst düzeyde hem nedeni hem de sonucu olmuştur ve etkilerini tüm alanlarda, bölgelerde, ülkelerde, kıtalarda göstermektedir. Sonuç: Köylü yaşamına ait geleneksel topluluk, yani köy, dönüşüme uğramaktadır; daha geniş birimler onu massetmekte veya üzerini örtmektedir; köy, sanayiye ve sanayi ürünlerinin tüketimine entegre olmaktadır. Nüfusun yoğunlaşması, üretim araçlarının yoğunlaşmasıyla paralel ilerlemektedir. *Kent dokusu* tarımsal yaşantının artıklarını dağıtmakta, yaymakta ve aşındırmaktadır. "Kent dokusu" tabiri, dar anlamda şehirlerde oluşturulan alanı değil, şehrin kır üzerindeki hakimiyet göstergelerinin bütününü ifade etmektedir. Bunu kabul ettiğimiz zaman, kırın orta yerindeki bir yazlık ev, bir otoyol, bir süpermarket kent dokusunun parçası haline gelir. Şu veya bu düzeyde yoğun, şu veya bu düzeyde sık ve aktif olan kent do-

* Orijinal metinde geçen bütün "virtuel" kelimelerini bu kelimenin çeşitli anlamlarını tam olarak karşılamayı başaran bir Türkçe kelimenin olmayışı nedeniyle "virtüel" olarak bıraktık. . Gizil, potansiyel, henüz gerçekleşmemiş veya kendini gerçekleştirmemiş, "bilkuvve" (ayrıca bu metinde öyle bir anlamda kullanılmasa da "sanal") gibi anlamlara gelen virtüel, aynı zamanda felsefi bir tartışmanın da odağı konumunda bulunuyor. (e.n.)

kusu, yalnızca hareketsiz ve bozulma halinde olan, "doğa"ya adanmış bölgelere dokunmaz. Tarım üreticileri, yani "köylüler" için eski köy ortadan kalkar ve ufukta *köy-kent* görünür. N. Kruşçev'in Sovyet köylülerine vaat ettiği köy-kentler dünyanın farklı yerlerinde hayata geçmektedir. ABD'de, Güney'deki bazı bölgeler haricinde, köylüler fiilen ortadan kalkmıştır; kentsel yoksulluk selinin yanı başında akıp giden kırsal yoksulluk selinden başka bir şey sürmemektedir. Bu küresel süreç (sanayileşme ve/veya kentleşme) ilerlerken, büyük şehir parçalanarak ne olduğu belli olmayan çıkıntılar doğurmaktadır: banliyöler, toplu konutlar veya sanayi kompleksleri, kentleşmiş kasabalardan pek de farkı olmayan uydu kentler. Küçük ve orta büyüklükteki kentler, metropollerden bağımsızlaşır veya onların yarı-sömürgeleri haline gelirler. Böylelikle hipotezimiz, hem elde edilen bilgilerden hareketle varılan nokta, hem de yeni bir çalışmanın ve yeni projelerin çıkış noktası olarak kendisini dayatmaktadır: tamamlanmış kentleşme. Hipotezimiz bunu önceden söylüyor ve bugünün temel eğilimini çekip uzatıyor. "Bürokratik güdümlü tüketim toplumu"nu kateden ve onun bağrındaki kent toplumu, oluşma sürecindedir.

Saçma olanla kanıtlanan negatif argüman: Başka hiçbir hipotez sorunların tümünü içermemekte ve sorunların tümüyle bağdaşmamaktadır. Sanayi sonrası toplumu mu deniyor? Bir soru sorarız: Sanayileşmeden sonra ne gelir? Boş zaman toplumu mu? Sorunun bir kısmıyla yetiniriz; eğilimleri ve virtüellikleri "donanımlarla" incelemeyi sınırlarız, gerçekçi tutum, bu tanımın içindeki demagojiyi ortadan kaldırmaz. Durmaksızın büyüyen kitlesel tüketim mi? Mevcut göstergeleri alıp bunlardan birer *anlam çıkarmakla* yetiniriz, böylelikle gerçekliği ve virtüelliği, bunların içindeki unsurlardan yalnızca birine *indirgeme* riskine gireriz. Bu şekilde art arda gider.

"Kent toplumu" ifadesi, teorik bir ihtiyaca yanıt vermektedir. Söz konusu olan sadece edebi veya pedagojik bir sunum yahut elde edilen bilgiyi bir forma sokmak değildir; kavramların incelenmesi, araştırılması, esasen bunların biçimlendirilmesidir. Belli *bir somuta,* belki de *tek somut olana* doğru giden bir düşünce hareketi, şekillenir ve netleşir. Bu hareket, eğer doğrulanabilirse, bir pratiğe, anlaşılan veya yeniden anlaşılan *kent pratiğine* doğru gidecektir. Elbette somut olana, yani teorik düzeyde anlaşılmış olan sosyal pratiğe giril-

meden önce atlanması gereken bir eşik olacaktır. Dolayısıyla söz konusu olan, bu ürünü, yani kent gerçekliğini imal etmek için gerekli bir ampirik reçete aramak değildir. Çoğu zaman "kentleşme"den beklenen ve çoğu zaman "şehirciler"in vaat ettiği şey de bu değil midir zaten? Saptama yapan ampirizme karşı, düşüncesizce girişilen genellemelere karşı, nihayet sözde yenilebilir kırıntılar halindeki bilgiye karşı, bir *teorik hipotezden* doğan bir *teori*dir bu. Böyle bir teori bir *metodoloji* ile birlikte gelişir. Örneğin bir *virtüel nesne* hakkında yapılan ve onu tanımlamayı ve projeden hareketle gerçekleştirmeyi amaçlayan bir araştırma mutlaka bir isim taşır. Klasik tutum ve işlemlerin, *tümdengelim* ve *tümevarımın* yanı sıra, *transdüksiyon* (*mümkün* bir nesne hakkında düşünme) da vardır.

Bu nedenlerden ötürü, yukarıda sunulmuş olan "kent toplumu" kavramı eş zamanlı olarak bir hipotezi ve bir tanımı içerecektir.

Aynı şekilde, bunun akabinde, "kentsel devrim" teriminden hareketle günümüz toplumunda yaşanan dönüşümler tanımlanacak, böylelikle büyüme ve sanayileşme sorunlarının (model, planlama, programlama) egemen olduğu dönemden, kent sorunsalının onu kesin olarak ortadan kaldıracağı, *kent toplumu* için özgün çözüm ve biçim arayışının öncelikli olacağı bir döneme geçilebilecektir. Yaşanan dönüşümlerden bazıları anidir. Bazılarıysa kademelidir, öngörülmüş ve tasarlanmıştır. Hangileri? Bu meşru soruya bir cevap vermeye çalışmak gerekir. Yolun başında bu sorunun cevabının açık, anlam karmaşasından uzak ve entelektüel açıdan tatmin edici olacağı kesin değildir. "Kentsel devrim" kelimeleri, özü itibariyle şiddet eylemlerini tanımlamaz ancak bunları da dışlamaz. Şiddet eylemiyle varılabilir olanla, rasyonel bir eylemle var edilebilir olanı başlangıçta nasıl ayırabiliriz? Şiddete özgü olan, zincirleri kırmak değil midir? Peki, düşünceye özgü olan, şiddeti asgariye indirmek ve bunun için de düşüncenin zincirlerini kırmak değil midir?

Şehircilikle ilgili olarak, dikkate alınması gereken iki önemli nokta sunuyorum:

a) Birkaç yıldır pek çok kişi, şehirleşmeyi bilimsel ve teknik özellikleri olan bir sosyal pratik olarak gördüler. Bu durumda teorik düşünce bu pratiğe yaslanabilir ve yaslanmalıdır; onu kavramlar

düzeyine ve daha somut bir ifadeyle *epistemolojik* düzeye yükseltmelidir. Ancak böyle bir şehirleşme epistemolojisinin bulunmaması çarpıcıdır. Bu boşluğu doldurmaya çalışacak mıyız? Hayır. Aslına bakılırsa, bu boşluğun bir anlamı var. Zira şehircilik denilen şeyin *kurumsal* ve *ideolojik* karakteri, onu, yeni bir biçim alacak şekilde, bilimsel karakterinin üzerine taşımıyor mu? Bu prosedürün genelleştirilebileceği ve bilginin her zaman epistemolojiden geçtiği varsayılırsa, buradan çağdaş şehircilik çıkarılamaz. Neden olduğunu bilmek ve bunu söylemek gerekir.

b) Sunulduğu haliyle, yani bir *politika* olarak (kurumsal ve ideolojik boyutlarıyla) şehirleşme, çifte eleştiriyle karşı karşıyadır: Sağ eleştiri ve bir de sol eleştiri.

*Sağ eleştiri,* kimsenin görmezden gelmediği üzere, genellikle geçmiş hayranı ve çoğu zaman hümanisttir. Neoliberal ideolojiyi, yani "serbest girişim" ideolojisini doğrudan veya dolaylı olarak içerir ve meşrulaştırır. Kapitalistlerin ve onların sermayesinin her tür "özel" girişimine kapıyı açar.

*Sol eleştiri,* birçok kişinin görmezden gelmesine karşın, "solcu" olarak adlandırılan şu ya da bu grup, kulüp, parti, aygıt, ideolog tarafından dillendirilen eleştiri değildir. Mümkün olanın yolunu açmaya, yalnızca mevcut ekonomik, toplumsal ve siyasal güçler tarafından işgal edilen alanla sınırlı olmayan bir alanı araştırmaya, belirlemeye çalışan bir eleştiridir. Bu yüzden, "gerçeği" gözden kaçırmamakla birlikte bu gerçeğe mesafeli de durması anlamında *ütopik* bir eleştiridir.

Bu anlamda bir eksen çizecek olursak:

%0 ⟶ %100

Bu eksen, kentleşmenin hiç olmadığı durumdan ("saf doğa", "elementlere" bırakılmış toprak), sürecin tamamlanmış haline kadar gider. *Kenti* (kentsel gerçekliği) ifade eden bu eksen, hem mekansal hem de zamansaldır: Mekansaldır zira süreç mekan içinde ilerler ve onu dönüştürür; ve zamansaldır zira zaman içinde de gelişir, bu faktör başlangıçta taliyse de bir süre sonra pratik ve tarih üzerinde hakim hale gelir. Bu şema söz konusu tarihin yalnızca bir yanını, ötekilerin yanında bazı işlemlere (dönemselleştirmelere) yol açan,

başka kesintiler karşısında hiçbir mutlak ayrıcalığı olmayan ve onlarla eşit düzeyde gerekli olan, bir düzeyde soyut ve keyfi bir zaman kesintisini ifade etmektedir.

"Kent fenomeni" (kısaca kent) alanında yürüdüğümüz bu yolda birkaç işaret noktası belirleyelim. Başlangıçta ne vardır? Etnolojinin, antropolojinin alanına giren insan toplulukları. Başlangıçtaki bu sıfır noktasının yakınlarında ilk insan toplulukları (pişirebilen, balık tutan, avcı, belki çoban) mekanı göstermiş ve adlandırmıştır; mekanı işaretleyerek aramışlardır. İsmi olan temel yerleri göstermişlerdir. Bu şekilde oluşan topoloji ve mekan göstergeleri daha ileride toprağa bağlı olan köylüler tarafından temel yapısı bozulmayacak şekilde mükemmelleştirilmiş ve netleştirilmiştir. Önemli olan, dünyanın pek çok yerinde ve şüphesiz tarihin ortaya çıktığı her yerde, şehrin köye eşlik ettiğini veya onu izlediğini bilmektir. Toprağın işlendiği kırsal alanın, köyün ve köy medeniyetinin yavaş yavaş kent gerçekliğini doğurduğuna ilişkin tasvir bir ideolojiye tekabül etmektedir. Bu tasvir, Roma İmparatorluğu'nun dağılması ve Ortaçağ köylerinin yeniden inşası sürecinde Avrupa'da yaşanmış olanları genelleştirmektedir. Tam tersini iddia etmek de bütünüyle mümkündür. Becerikli fatihlerin ele geçirdiği ve koruyucu, sömürücü ve zorba haline geldikleri, yani bir devletin veya devlet girişiminin idarecileri, kurucuları haline geldikleri kent merkezlerinin (otoriter) basıncı altında olanlar dışında tarım, ürün hasadından öteye geçmemiş ve böyle bir biçim almamıştır. *Politik şehir* örgütlü bir toplumsal yaşamın, tarımın ve köyün inşa edilmesine eşlik eder veya bunu yakından izler.

Kuşku yok ki bu tez, yarı göçebeliğin, sefil bir gezici tarımın bitmeksizin devam ettiği dev alanlar söz konusu olduğunda anlamını yitirir. Şüphesiz bu tez özel olarak "Asya tipi üretim tarzı" hakkındaki, hem kent yaşamı hem de kır yaşamı için yaratıcı etkileri olmuş antik medeniyetler hakkındaki (Mezopotamya, Mısır, vb.) hakkındaki çözümleme ve belgelere dayanacaktır.[1] Kent ve kır arasındaki ilişkiler sorunu henüz çözülmemiştir.

[1] Bugün bu alanda gelişkin bir bibliyografya mevcuttur ve "Asiaticus" başlıklı ünlü makalenin (*Binascita*, Roma, 1963 içinde) yayınlanmasından sonra bu soru çok daha

Bu yüzden çıkış noktasında *politik şehri* mekan-zaman ekseni üzerine yerleştirme riskini alacağız. Bu politik şehirde kim yaşıyordu? Rahipler ve savaşçılar, prensler, "soylular", askeri şefler. Aynı zamanda yöneticiler, yazıcılar. Yazı olmadan, yani belgeler, emirler, envanterler, vergi tahsilleri olmadan politik şehir tasarlanamaz bile. Politik şehir tepeden tırnağa emir, buyruk ve iktidar demektir. Aynı zamanda savaş ve iktidar için vazgeçilmez olan malzemelerin (metaller, deri, vs.) imal edilip korunması ve temin edilmesi temelinde işleyen zanaat ve değişim unsurları da vardır. Bu nedenle tali düzeyde zanaatkarları ve hatta işçileri de barındırır. Politik şehir, çoğu zaman geniş bir toprağı korur, yönetir, sömürür. Büyük tarımsal faaliyetleri -akaçlama, sulama, set çekme, toprağı açma, vs.- yönetir. Belli sayıda köy üzerinde hakimiyeti vardır. Toprak mülkiyeti burada, düzenin ve eylemin simgesi, monarkın seçkin mülkü halini alır. Diğer yandan köylüler ve cemaatler, vergi ödemek yoluyla etkin mülkiyeti ellerinde tutarlar.

Mübadele ve ticaret hep vardır ve sürekli büyür. Başlangıçta şüpheli kişilere, "yabancılara" bırakılmış olan mübadele ve ticaret *işlevsel olarak* güçlenir. Mübadeleye ve ticarete ayrılmış olan yerler ilk dönemlerde güçlü bir şekilde *heterotopi*den izler taşır. Tıpkı onları kullanan ve onların kullandığı insanlar gibi bu yerler (kervansaraylar, sergi alanları, şehir dışındaki yerleşimler [faubourg], vs.) ilk aşamada politik şehirden dışlanmıştır. Pazarın ve mübadele ürünlerinin (insanların ve eşyaların) şehre entegrasyonu süreci yüzyıllar ve yüzyıllar boyunca devam eder. Hayatta kalmak ve yaşamı sürdürmek için vazgeçilmez önemde olan mübadele ve ticaret, zenginliği, hareketi taşır. Politik şehir tüm gücüyle, tüm tutkusuyla direnir; pazar, ürünler, tüccarlar ve mülkiyet biçimlerinin (tanımı itibariyle hareketli olan mülkiyet: para) tehdidi altında olduğunu hisseder ve bunu bilir. Politik şehir Atina'nın yakınlarında bir ticaret şehri olan Pire'nin ortaya çıkmasından, özgür bir mekan, politik

---

fazla tartışılır hale gelmiştir. Krş. J. Chesnaux'nun (*La Pensée*, s. 114 ve 122) ve M. Godelier'nin (*Les Temps modernes*, Mayıs 1965) makaleleri. Bu alandaki temel eser ise K.A. Wittfogel'in *Wirtschaft und Geseilschaft Chinas* (Leipzig, 1931) isimli eseridir. Bu eserin Fransızca çevirisi 1964 yılında "*Le Despotisme oriental*. Textes de Marx dans les *Grundrisse* et dans *Le Capital*" başlığıyla yayınlanmıştır.

karşılaşmaların mekanı olan agoraya ticari ürünlerin sokulmasının defalarca yasaklanmasına kadar, buna işaret eden binlerce örnek vardır. İsa'nın tapınaktan satıcıları kovması bile bu türden bir yasaklamaydı ve anlamı aynıydı. Çin'deki, Japonya'daki tüccarlar, uzun süre yalnızca "özel" bir mahallede yaşamalarına izin verilen (heterotopi) bir kentli alt sınıftı. Doğruyu söylemek gerekirse ürünlerin, pazarın ve satıcıların içeriyi fethedecek şekilde kente nüfuz etmesi ancak Ortaçağ'ın sonlarında Batı Avrupa'da mümkün olmuştur. Daha önceki dönemlerde, bir yönüyle savaşçı, bir yönüyle yağmacı olan seyyar satıcıların, toprak senyörlerine karşı mücadele etmek için, bilinçli olarak eski (Roma'dan kalma) şehirlerin güçlü kenar kısımlarında kaldığı düşünülebilir. Bu hipoteze göre yenilenmiş olan politik şehir onu dönüştürecek olan eyleme fiilen yardımcı olmuş olur. Senyörlere, toprağın sahip ve efendilerine karşı verilen, Batı'da şaşırtıcı derecede yaygın görülen ve bir tarihin, fakat kısa sürecek bir tarihin yaratıcısı olan bu mücadelede (sınıf mücadelesinde), pazarın merkezi bir yeri vardır. Pazar, toplanmanın yerini (agora, forum) değiştirir, ayağını kaydırır. Büyük önem kazanmış bu pazarın etrafında kilise ve gözetleme kulesi veya özgürlüğün sembolü olan çan kulesiyle (içinde tüccarlar oligarşisinin oturduğu) belediye sarayı bulunur. *Mimarinin* yeni kent tasarımını ortaya koyduğunu belirtmek gerekir. Kentsel mekan, eşyanın ve insanların karşı karşıya geldiği bir mübadele mekanı haline gelir. Hürriyet ülküsüne benzeyen fethedilmiş bir özgürlüğün izleriyle bezenmiştir. Çok görkemli, bir o kadar da gülünç bir mücadeledir bu. Bu nedenle Fransa'nın güneybatısında bulunan, pazar meydanının etrafında kurulmuş ilk şehirler olan "bastide"leri* incelerken bunlara sembolik bir anlam atfetmek yerinde olmuştur. Tarihin bir ironisidir bu. Meta fetişizmi, metanın hükmüyle, mantığı ve ideolojisiyle, dili ve dünyasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. 14. yüzyılda insanlar ürünlerin ve alıcıların akması için bir pazar oluşturmanın ve merkezdeki

*1208-1229 arasında süregiden ve "sapkınlığa" karşı gerçekleştirilen Albigeois Haçlı Seferleri'nin akabinde, bilhassa 13. yüzyıl ortalarında Güneybatı Fransa'da kurulmaya başlanmış; belli bir planla inşa edilen, senyör, kral veya kilise tarafından kurdurulan ve Yüz Yıl Savaşları'nın başlangıçlarına kadar (14. yüzyıl ortaları) kurulmaya devam edilen, modern şehircilik fikrinin öncüsü sayılabilecek Ortaçağ kentleri. (e.n.)

meydanın etrafında dükkanlar, sütunlar ve galeriler inşa etmenin yeterli olduğunu sanıyorlardı. Bu yüzden insanlar (senyörler ve burjuvalar), neredeyse ıssız denebilecek, sürülerin ve yarı göçebelerin geçmeye devam ettiği el değmemiş bölgelerde ticaret şehirleri inşa ettiler. Bu Güneybatı Fransa şehirleri, büyük ve zengin şehirlerin (Barselona, Bolonya, Piacenza, Floransa, Gırnata, vs.) adlarını taşımalarına rağmen büyüyemediler. Her durumda *ticaret şehri,* gelişim güzergâhında, politik şehrin arkasında yerini aldı. Bu tarihte (Batı Avrupa'da yaklaşık olarak 14. yüzyıl) ticari mübadele kentsel bir *işlev* halini aldı; bu işlev bir *biçimi* (veya biçimleri: mimari ve/veya kent tipi biçimleri) ortaya çıkardı. Buradan ise kentsel mekan için yeni bir *yapı* doğdu. Paris'in geçirdiği dönüşümler, üç temel kavram ve boyut arasındaki -işlev, biçim, yapı- karmaşık karşılıklı etkileşimi göstermektedir. Başlangıçta ticaret ve zanaatın yapıldığı kasaba ve varoşlar olan Beaubourg, Saint-Antoine, Saint-Honoré merkezi hale geldi; bütünüyle politik olan iktidarların (kurumların) elinde olan etkiyi, prestiji ve mekanı almaya çalıştı, onları uzlaşıya zorladı ve onlarla birlikte güçlü bir kentsel birliğin inşasına girdi.

Batı'da, Avrupa'da, belirli bir anda, devasa fakat buna mukabil pek bir belirti de taşımayan, hatta gerçekten bahsedilebilir kesinliği olmayan bir "olay" oldu. Toplumsal birlikteliğin içinde şehrin ağırlığı öyle bir arttı ki, bu birliktelik devrildi. Şehir ve kır arasındaki ilişki hâlâ kırın baskınlığı -gayrimenkul zenginliği, toprağın verdiği ürünler, toprağa bağlı yaşayan insanlar (tımar sahipleri veya soylu unvanına sahip kişiler)- üzerinden kuruluyordu. Kırla karşılaştırıldığı zaman şehir, surlarda ve sur dışlarında yaşanan geçişte kendisini gösteren heterotopik karakteri koruyordu. Belli bir anda bu çoklu ilişkiler ve durum tersine döndü. Heterotopinin bu ters dönüşünün yaşandığı özel anı eksenin üzerinde göstermek gerekir. Bu andan itibaren şehir artık bir kır okyanusunun ortasındaki kent adası olarak görünmüyor ve gösterilmiyordu; artık köy veya kır doğasının karşısında bir paradoks, bir canavar, cehennem veya cennet olarak da gösterilmiyordu. Tıpkı "şehir-kır" karşıtlığındaki karşıtı gibi bir terim olduğu bilinçlere ve bilgi hazinesinin içine girdi. Kır mı? Bu artık şehrin "çevresi", ufku, sınırından başka bir şey değildi, kesinlikle değildi. Köylüler mi? Herkesin gözü önünde, senyörleri için

çalışmayı bıraktılar. Şehir için, kent pazarı için üretiyorlar. Ve buğday ya da ahşap tüccarlarının kendilerini sömürdüğünü bilseler de, yine de pazarda özgürlüğe giden yolu buluyorlar.

Bu kritik moment dolaylarında neler olur? Düşünen insanlar artık doğada, gizemli güçlerin yönlendirmesinde olan karanlık bir dünya görmezler. Onlarla doğa arasında, (düşüncelerinin ve varoluşlarının) merkez ve odaklarıyla dünyaları arasında temel bir aracı vardır: kent gerçekliği. Bu andan itibaren artık toplum ve kır arasında aynılık yoktur. Toplumla kent arasında da aynılık yoktur. Devlet onların üzerinde yer alır, aralarındaki rekabetten yararlanarak kendi hegemonyasını kurar. Bununla birlikte çağdaşlar için, ifade edilen yücelik, üzeri örtülü bir şey gibi görünür. Akıl, simgesini nerede bulur? Krallıkta mı? Kutsal Senyörde mi? Bireyde mi? Atina ve Roma'nın yıkılmasından, temel eserleri olan mantık ve hukukun silikleşmesinden sonra kendini reforme eden Site'nin aklıdır bu. Logos yeniden doğar; söz konusu olan kentin yeniden doğuşu değil, aşkın bir akıldır. Descartes'la doruk noktasına ulaşan rasyonalizme eşlik eden alt üst oluş, kırın önceliğinin yerine kentin önceliğini yerleştirir. Dışarıdan görünen böyle değildir. Bununla birlikte, bu dönem içinde *şehir imgesi* doğar. Şehir zaten eskiden beri bir üsluba sahiptir; gizleri ve gücü elinde bulundurmaktadır. Eskiden beri (medeni) kentliliği (naif ve vahşi) köylülüğün karşısına koymaktadır. Belli bir andan itibaren ise kendi özgün üslubunu kazanır: *plan*. Bu kelimeyle -her ne kadar o da şekillenmeye başlasa da- planlamayı değil, *alanölçümü*nü (*planimétrie*) anlamak gerekir. Anlamın net bir şekilde değiştiği 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da şehir planları ortaya çıkmıştır, bunların başında da Paris'teki ilk planlar gelir. Bunlar henüz kentsel mekanın geometrik koordinatlara sahip bir mekana yansıtıldığı soyut planlar değildir. Vizyon ve tasarımın, sanat ve bilim eserlerinin karması olan bu planlar, şehri yukardan ve uzaktan, geometrik olarak betimlenmiş ve tanımlanmış bir perspektiften göstermektedir. Aynı anda hem ideal hem de gerçekçi olan bir bakış -düşüncenin, iktidarın bakışı- dikey boyutta yerleşir; bir bütünü yönetmeyi ve inşa etmeyi sağlayan bilginin ve aklın bakışıdır bu. (Göreceli) bir kopuş olan toplumsal gerçekliğin kente doğru devrilme anı, sürekliliğinin (göreceli) kesintilerinin yerlerini ve tarihlerini

göstermeye müsaade ettiği mekan-zaman ekseni üzerinde kesin olarak gösterilebilir. Başlangıçtaki sıfır noktasıyla sondaki sayı (hipotez olarak, yüz) arasına bir kenarortay çizmek yeterlidir.

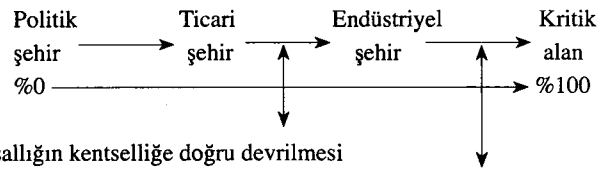
Bu anlam değişikliği ticari sermayenin büyümesinden, pazarın varlığından ayrı tutulamaz. Bunu açıklayan, politik şehre eklenmiş, fakat kendi yükselen pazarını da takip eden ticaret şehridir. Endüstriyel sermayenin ve sonuç olarak *sanayi şehrinin* ortaya çıkmasından biraz önce gelir. "Sanayi şehri" terimi bir yorumu hak etmektedir. Sanayi, şehre mi bağlı olacaktır? Aslında ondan ziyade, kentsel gerçekliğin ortadan kalktığı veya kesintiye uğradığı *şehir-olmayan (non-ville)* ile bağlantılı olacaktır. Sanayinin ilk önce enerji kaynaklarının (kömür, su), hammaddelerin (metaller, tekstil malzemeleri) ve emek rezervlerinin yakınlarında (yaygın ifadeyle) yerleşiklik kazandığını biliyoruz. Sanayi şehirlere yaklaşıyorsa, kapitalin ve kapitalistlerin, pazarların ve ucuza çalıştırılacak bol emek gücünün yakınına gelmek içindir. Böylelikle herhangi bir yerde yerleşiklik kazanabilir, ancak er ya da geç önceden var olan şehirleri kazanır veya yeni şehirler inşa eder, daha sonra ise sanayi şirketinin çıkarınaysa orayı terk eder. Nasıl ki politik şehir tüccarların, mübadelenin ve paranın yarı barışçıl yarı şiddete dayalı fetihçi eylemine uzun süre direniyorsa, politik ve ticari şehir de doğmakta olan sanayiye, endüstriyel sermayeye, kısacası kapitalizme direnir. Hangi araçlarla? Korporatizmle, ilişkilerin sabitlenmesiyle. Tarihsel süreklilikçilik ve evrimcilik bu etkileri ve bu kopuşları gizler. Burada, diyalektik düşünceyi yenileyen, ilginç ve hoş bir hareket vardır: Şehirolmayan (*non-ville*) ve karşı-şehir (*anti-ville*) şehri fethedecek, ona nüfuz edecek, onu parçalayacak ve bu nedenle ölçüsüzce genişletecek ve toplumun kentleşmesi, sanayiden önceki şehrin kalıntılarının üzerini örtecek bir kent dokusunun ortaya çıkması bütün bunların sonucu olacaktır. Eğer bu olağanüstü hareket dikkatlerden kaçıyorsa, yalnızca kısmi düzeyde anlatılıyorsa, bunun nedeni ideologların diyalektik düşünceyi ve çelişkilerin tahlilini yok etmek ve bunun yerine mantıksal düşünceyi, yani tutarlılıkların ve sadece tutarlılıkların saptanmasına dayalı düşünceyi yerleştirmek istemeleridir. Hem büyütülmüş hem de parçalanmış olan kent gerçekliği, bu hareketin içinde, geçmişte onu tanımlayan nitelikleri kaybeder: organik

bütünlük, coşkulu görünüm ve imge, anıtsal ihtişamın hakim olduğu ve onunla ölçülen mekan. Bu gerçeklik kentsellik çözülürken kent simgelerini taşımaya başlar; özel koşullar, baskıcı bir düzen, işaretlerle damgalanma, dolaşım ve yer bulma için hazırlanmış kanunlar halini alır. Bir yönüyle müsveddeye, diğer yanıyla otoriter bir mesaja benzer. Kendini şu veya bu düzeyde zorlama yoluyla ifade eder. Şu tanımlayıcı terimlerin hiçbirisi tarihsel süreci bir bütün olarak dikkate almaz: içe doğru patlama-dışa doğru patlama (nükleer fizikten ödünç alınmış metafor), bir başka deyişle kent gerçekliği içinde aşırı yoğunlaşma (insanların, faaliyetlerin, zenginliklerin, şey ve nesnelerin, araçların, düşünce araçlarının aşırı yoğunlaşması); aşırı derecede parçalanma ve çok sayıda birbirinden kopuk parçanın (periferiler, banliyöler, ikinci evler, uydular, vs.) projeksiyonu.

*Sanayi şehri* (genellikle şekilsiz bir şehir, daha yeni kentleşmiş bir yığılma, yığışma, Ruhr gibi bir "kent birleşmesi" [conurbation]) *kritik bölgenin* biraz gerisinden gelir ve onu haber verir. Bu esnada dışa doğru patlama-içe doğru patlama bütün etkilerini gösterir. Sanayi üretimindeki büyüme ticari mübadeledeki büyümeyle üst üste biner ve bu mübadeleleri çoğaltır. Bu büyüme takastan dünya pazarına, iki birey arasındaki basit mübadeleden ürünlerin, eserlerin, fikirlerin hatta insanların mübadelesine kadar geniş bir yelpazeye yayılır. Alım ve satım, ürün ve piyasa, para ve sermaye önlerindeki tüm engelleri silip süpürüyor gibi görünür. Bu genelleştirme içinde, sürecin, yani kent gerçekliğinin sonucu, aynı zamanda nedeni haline gelir. Harekete geçirilen şey, egemen/harekete geçirici halini alır. Kent gerçekliği, kapitalist ya da sosyalist ekonomik yapının yüzey kısmında yer alan bir "üstyapı" olarak tanımlanabilir mi? Yahut büyümenin ve üretici güçlerin basit bir sonucu olarak? Yahut üretimle karşılaştırıldığında mütevazı denebilecek bir marjinal gerçeklik olarak? Hayır! Kent gerçekliği, tek başına değilse bile, üretim ilişkilerini dönüşüme uğratır. Tıpkı bilim gibi, üretici güç haline gelir. Mekan ve mekan politikası, toplumsal ilişkileri "ifade eder"; fakat aynı zamanda onu etkilerler de. Elbette, eğer kendini egemen olarak ifade eden ve ortaya koyan bir kent gerçekliği varsa, bu ancak *kent sorunsalı* üzerinden olabilir. Peki ne yapmak gerekir? Şehirler, ya da bir zamanlar Şehir olan "bir şeyler" nasıl inşa edilebilir? Kent olgusunu nasıl düşünmek gerekir? Birinci sıraya koyduğu ve di-

rençle karşılaşan, zorlukla ilerleyen çok sayıda sorunu çözümlemek için onları nasıl formüle etmek, sınıflandırmak ve bir sıraya dizmek gerekir? Bilincin, kendisini aşan gerçekliğin ve kendisinden kaçan mümkünün seviyesine ulaşması için teoride ve pratik eylemde hangi nihai ilerlemeleri gerçekleştirmek gerekir?

Süreci gösteren eksen şöyle belirtilebilir:




*içe doğru patlama-dışa doğru patlama*
(kentsel yoğunlaşma, kırsal göç, kent dokusunun genişlemesi, kırsal olanın kentsel olana bütünüyle tabi hale gelmesi)

*Kritik aşamada* neler olur? Bu çalışma, kent sorunsalını genel sürecin içine yerleştiren bu soruya yanıt aramaktadır. Bir eksen çizmeye, yönelimi belli bir zaman dilimi göstermeye, düşünce yoluyla kritik alanı aşıp onun ötesine geçmeye olanak sağlayan teorik hipotezler, olup bitenleri anlamamızı da sağlar mı? Belki. Şimdiden birkaç varsayım ortaya atabiliriz. Anlamda ve konumlanışta ikinci bir altüst oluş meydana gelir. Hakim ve zorlayıcı güç olan sanayileşme, derin bir kriz içerisinde, devasa bir kaynaşmanın hakimiyeti altına girmiş bir gerçeklik haline gelir; bu kaynaşmanın içinde geçmiş ve mümkün olan, en iyi ve en kötü olan birbirinin içine girer.

Mümkün olanla ve onun mevcut ("gerçek") olanla ilişkisi hakkındaki bu teorik hipotez, kent toplumuna girişin ve kentleşme biçimlerinin, sanayileşme sürecinde dikkate alınan toplumun özelliklerine (neo-kapitalist veya sosyalist, tam ekonomik büyüme içinde veya teknik bakımdan ilerlemeye ulaşmış) bağlı olduğunu unutturmamalıdır. Kent toplumuna farklı girişler, bu farklı başlangıç noktalarının içerdikleri ve sonuçları, *kent olgusu* veya "kent" (*l'urbaine*) hakkındaki sorunsalın parçasını teşkil eder. "Şehir" (*ville*) kelimesinden ziyade bu son kelimeleri kullanmak tercih edilmelidir, zira "şehir" kelimesi tanımlı ve nihai bir *nesneyi*, bilimin sunduğu objektif bir nesneyi tanımlıyor gibidir, teorik çalışma ise öncelikle bu

"nesne"nin eleştirilmesini ve virtüel ya da mümkün nesneden çok daha karmaşık bir kavramın oluşturulmasını gerektirir. Bir başka deyişle, bu perspektifte bir *şehir bilimi* (kent sosyolojisi, kent ekonomisi vs.) değil, *küresel sürecin* ve onun sonunun (amaç ve anlam) oluşumunun *bilinmesi* söz konusudur.

Bu nedenle, ("kent toplumu"nun kısaltması olarak) *kent*, şimdiki zamanın gerisinde olan tamamlanmış bir gerçeklik olarak değil, aksine bir ufuk, aydınlık bir virtüellik olarak tanımlanır. Bir yönle tanımlanan, kendisine doğru giden bir yolun sonunda olan, *mümkün olan* şeydir. Ona ulaşmak, yani onu gerçekleştirmek için, onu *imkansız* kılan engelleri ortadan kaldırmak gerekir. Teorik bilgi bu virtüel nesneyi, eylem hedefini soyuta taşıyabilir mi? Hayır. O, var olmaya başladığından beri yalnızca *bilimsel soyutlama,* yani meşru soyutlama anlamında soyuttur. Teorik bilgi, onun üzerinde kurulu olduğu sahayı ve temeli gösterebilir ve göstermelidir: ilerlemekte olan bir toplumsal pratik, önündeki tüm engellere rağmen oluşum halindeki bir *kent pratiği*. Bugün bu pratik, üzeri örtülü ve bütünlükten yoksun bir hal almış olsa da, elimizdeki şey geleceğe ait gerçekliğin parçalarından ibaret olsa da, yine de bu, kritik aşamanın bir unsurudur. Bu yönelim içinde temel bir konu, mevcut sorunsala dair bir çözüm varsa, işte bunu göstermek gerekir. Sonuç olarak, *virtüel nesne,* gerçekliğin ve düşüncenin dünya çapındaki krizinin ötesinde, tarım egemenliği döneminde oluşan ve endüstriyel üretimin ve değişimin büyüme sürecinde de korunan eski sınırların ötesinde, dünya ölçeğindeki bir toplumdan ve bir "dünya şehrinden" başka bir şey değildir. Bununla birlikte kent sorunsalı tüm sorunları içerleyemez. Kent gerçekliği tarafından dönüşüme uğratılsa da, tarım ve sanayi kendi sorunlarını korur. Dahası, kent sorunsalı, mümkün olanı aramakta olan düşüncenin, ihtiyatlı davranmadan kendini ifade etmesine izin vermez. Çözümlemeyi yapan kişinin kentleşme biçimlerini yeniden tanımlaması ve birbirinden ayırması gerekecektir. Aynı şekilde, eski şehrin çözülmesi ve genel kentleşmeyle birlikte dönüşüme uğrayan kent biçimlerinin, işlevlerinin, yapılarının nasıl bir hal aldığını söylemesi gerekecektir. Şimdiye kadar kritik aşama, bir "kara kutu" gibi işliyordu. Kara kutunun içine neyin girdiğini biliriz, bazen çıkanı da fark ederiz. Fakat içeride neler olduğunu bilmeyiz.

Bu, mevcuttan, yani bir saptamadan hareketle genellemeye giden, alışılagelmiş tahmin veya projeksiyon prosedürlerini mahkûm eden bir durumdur. Tahmin ve projeksiyon, yalnızca parçalara dayalı bir bilimde, örneğin demografi veya politik iktisat biliminde belli bir temele sahiptir. Oysa ki peşinden koştuğumuz "nesnellik" bir bütünü ifade eder.

Krizin derinliğini, "kritik aşama"ya eşlik eden belirsizlik ve şaşkınlığı göstermek için bir karşı karşıya koyma eylemine girişebiliriz. Biçem alıştırması mı? Evet, ama bundan biraz daha fazlası. Sokaktan yana ve sokağa karşı, anıttan yana ve anıta karşı bazı argümanlar işte. Daha sonraki aşamalarda doğadan yana ve doğaya karşı, şehirden yana ve şehre karşı, kentleşmeden yana ve kentleşmeden karşı, kent merkezinden yana ve kent merkezine karşı bazı argümanlar da geliştirebiliriz...

*Sokaktan yana.* Sokak yalnızca bir geçiş ve sirkülasyon yeri değildir. Otomobillerin sokakları işgal etmesi ve bu sanayinin, yani otomobil *lobisinin* baskıları, eski araçları birer pilot objeye, park etmeyi bir obsesyona, sirkülasyonu öncelikli hedefe çevirmiş, sosyal ve kentsel yaşamı bütünüyle yıkıma uğratmıştır. Otomobil kullanma hak ve yetkilerinin sınırlanmasının gerekeceği gün yaklaşmaktadır. Sokak mı? Sokak, bir buluşma mekanıdır (topi) ve o olmadan belirlenmiş yerlerde (kafelerde, tiyatrolarda, çeşitli salonlarda) buluşmak imkansızdır. Bu ayrıcalıklı mekanlar sokağı canlandırır ve bu canlanmadan yararlanır, aksi halde var olamazlar. Spontane bir tiyatro olan sokakta gösteri ve izleyici, bazen de aktör olurum. İşte burada hareket ve kaynaşma ortaya çıkar; bunlar olmaksızın meydana gelebilecek şey kent yaşamı değil, toplumda bölünme, donuk bir parçalanma ve kopma olacaktır. Sokaklar ortadan kaldırıldığında (Le Corbusier'den beri, "yeni kümeleşmeler"de) sonuçları görülmüştür: Tüm hayatın sönüp gitmesi, "şehrin" bir yatakhaneye indirgenmesi, varoluşun anlamsız bir tarzda işlevselleştirilmesi. Gerçekte sokak, Le Corbusier tarafından görmezden gelinen fonksiyonları da içermektedir: bilgilendirici fonksiyon, sembolik fonksiyon, oyun fonksiyonu. Orada oynar, orada öğreniriz. Sokak, düzensizlik demektir. Şüphesiz. Kent yaşamının başka yerlerde sabit ve kendini yenileyen bir düzen içinde donup kalmış olan tüm unsurları sokaklarda özgür-

leşir ve sokaklardan merkezlere doğru akar, bu unsurlar kendi barınaklarına doğru çekilirken birbirleriyle karşılaşırlar. Bu düzensizlik, yaşayan bir düzensizliktir. Bilgi verir. Şaşırtır. Bu düzensizlik bir anlamda daha yüksek bir düzen anlamına gelir. Jane Jacob'un çalışmaları, ABD'de sokağın (sıklıkla insanların geçtiği sokağın) suç işleme amaçlı şiddete (hırsızlık, tecavüz, saldırı) karşı tek mümkün güvenlik aracı olduğunu göstermiştir. Sokağın ortadan kalktığı her yerde suç örgütlenir ve suç oranı artar. Sokakta ve bu alan sayesinde, bir grup (şehrin kendisi) ortaya çıkar, kendini gösterir, mekanları *sahiplenir,* sahiplendiği bir zaman-mekan meydana getirir. Böyle bir sahiplenme, kullanımın ve kullanım değerinin mübadele ve mübadele değeri üzerinde hakim olabileceğini gösterir. Devrimci eyleme gelince, genellikle o da sokakta gerçekleşir. Bu aynı zamanda sokağın düzensizliğinin başka bir düzen doğurduğunu göstermez mi? Sokağın kentsel mekanı, sözün söylendiği yer, kelimelerin, işaretlerin ve şeylerin mübadele yeri değil midir? Sözün yazılı hale geldiği ayrıcalıklı bir yer değil midir? Sözün "vahşi" hale gelebildiği, kanunlardan ve kurumlardan kaçıp duvarlara yazılabildiği başka neresi vardır?

*Sokağa karşı.* Karşılaşma yeri mi? Belki de, ama hangi karşılaşmadan bahsediyoruz? Yüzeysel karşılaşmalardan. Sokaklarda insanlar karşılaşmazlar, birbirlerine yaklaşırlar. Onu beraberinde götüren, "biz"in varlığıdır. Sokak bir grubun, bir "öznenin" oluşmasına izin vermez, bir şeyin peşinde gelen insanlar yığınını taşır. Peki bu insanlar neyin peşindedir? Meta dünyası sokakta açılır. Özel yerlerle, pazarlarla (meydanlar, haller) yetinemeyen meta, bütün şehri istila eder. Antik dönemde sokaklar, ayrıcalıklı yerlerin -tapınak, stadyum, agora, bahçe- ilave birer parçasından başka bir şey değildi. Daha sonra, Ortaçağ'da, zanaat sokakları işgal ediyordu. Zanaatkar hem üretici hem de satıcıydı. Daha ileride ise yalnızca tüccar olan tüccarlar efendi haline geldiler. Sokak mı? Birer vitrin, mağazalar arasında birer geçit oldu. Provoke edici, iştah açıcı bir sergi malzemesi haline gelen ürün, insanları da birbiri için sergi malzemesi haline getirdi. Burada mübadele ve mübadele değeri, hiçbir yerde olmadığı kadar, kullanımın üzerinde belirleyicidir, öyle ki, onu ancak bir atık haline getirir. Bu nedenle sokağın eleştirisi daha ileriye

götürülmelidir: Sokak, baskının ayrıcalıklı mekanı haline gelmektedir; bu, onu meydana getiren ilişkilerin "gerçek" karakteri, yani zayıf olduğu kadar yabancılaşmış-yabancılaştırıcı karakteri sayesinde mümkün olmuştur. İletişim mekanı olan sokaktan *geçiş,* hem *zorunludur* hem de *baskı altında* tutulur. İktidardakilerin kendilerini tehdit altında hissetmeleri durumunda ilk yapacakları şey sokaklarda gezinmeyi ve toplanmayı yasaklamak olacaktır. Eğer sokak karşılaşma anlamını taşıyor idiyse de, bunu yalnızca geçişe indirgeyerek ve yolu yayalar (sıkıştırılmış) ve araçlar (ayrıcalık verilmiş) için ikiye bölerek bu anlamını kaybetmiştir. Sokak, tüketim için/tüketim tarafından organize edilen bir şebekeye dönüşmüştür. Tolere edilen yayaların sirkülasyon hızı, vitrinleri fark etme ve sergilenen nesneleri satın alma imkanı tarafından belirlenir ve bununla ölçülür. Zaman, "zaman-meta" (alım ve satım zamanı, alınan ve satılan zaman) haline gelir. Sokak, zamanı çalışma zamanının ötesinde düzenler; kâr ve verimlilik sistemine tâbi hale getirir. Artık sokak, zorunlu çalışma, programlanmış boş zaman faaliyetleri ve tüketim yeri olan ev arasında zorunlu bir geçiş noktasından başka bir şey değildir.

Tüketimin neo-kapitalist tarzda örgütlenmesi, gücünü sokakta gösterir. Bu, dar anlamda (siyasal) iktidarın gücü olmadığı gibi, yalnızca (açık veya gizli) baskının gücü de değildir. Vitrinlerle, satılık objelerle süslü olan sokak, estetiğin ve etiğin biçimini ve önemini alan (pasif bir) seyir haliyle meta mantığının nasıl da katlandığını ortaya koyar. Nesnelerin birikimi nüfusun birikimiyle yan yana gider ve sermaye birikimini izler; okunabilir ve görünebilir olanın belirtilerinin altına saklanan ve zamanla açığa çıkan bir ideolojiye dönüşür. Bu şekilde kentsel mekanın *sömürgeleştirilmesinden* bahsetmek mümkün olur; bu sömürgeleştirme süreci imge yoluyla, reklam yoluyla, nesnelerin teşhiri yoluyla, yani semboller ve teşhir üzerine kurulu "nesneler sistemi" yoluyla sokakta hayata geçirilir. Eski sokakların modernleştirilmesinde görülen çerçevenin tektipleştirilmesi süreci, nesnelerin (ürünlerin) üzerine, onları iştah kabartıcı kılan renk ve biçim etkisini yerleştirir. Bu, mekanın sahiplenilmesinin ve yeniden sahiplenilmesinin, iktidarın sokaklardaki kortejlere, maskeli balolara, folklor festivallerine izin verdiğinde mümkün olduğu

karikatüral bir görünümdür. Gerçek sahiplenme, yani etkili "eylem" ise sessizliği ve unutmayı emreden baskıcı güçler tarafından ezilir.

*Anıta karşı*. Anıt, özü itibariyle baskıcıdır. Belli bir kurumun (Kilise, devlet, üniversite) merkezidir. Eğer etrafında bir mekan örgütlüyorsa, bunu o mekanı sömürgeleştirmek ve baskı altına almak için yapıyordur. Büyük anıtlar fatihlerin, iktidar sahiplerinin onuruna dikilmiştir. Ölülerin ve ölmüş güzelliklerin anısına dikilenler (Tac Mahal, vs.) nadirdir. Bunlar saraylar ve mezarlar olmuştur. Mimarinin bahtsızlığı, anıtlar kurmak istemesi, fakat bunların içinde "yaşamanın" kâh anıt imgesiyle tasarlanması, kâh ihmal edilmesidir. Anıtsal mekanın yaşam alanlarına kadar genişletilmesi çoğu zaman felaketle sonuçlanmış, sonrasında buna maruz kalanlar da gözlerini yummuşlardır. Gerçekte anıtsal ihtişam, biçimseldir. Ve anıt her ne kadar daima semboller taşımışsa da, bu sembolleri toplumsal bilince ve (pasif bir) seyir haline, zaten epey eskimiş olan sembollerin anlamını yitirdiği bir anda taşır. Napolyon'un zafer anıtı üzerindeki devrim sembolleri için de böyledir.

*Anıttan yana*. Anıt, tasarlamanın ve tahayyül etmenin mümkün olduğu tek kolektif (toplumsal) yaşam yeridir. Eğer insanları denetliyorsa, bu, insanları bir araya getirmek içindir. Güzellik ve anıtsallık bir arada gider. Büyük anıtlar trans-fonksiyonel (katedral) ve hatta trans-kültürel (mezarlar) olmuştur. Etik ve estetik güçleri buradan gelir. Anıtlar, bulundukları araziye bir dünya anlayışını yansıtırken, şehir de bu araziye toplumsal hayatı (genellik) yansıtmaya devam eder. Aynı yerde, bazen toplumun davranış çizgilerinin karşılıklı tanındığı ve sıradanlaştığı bir mekanın orta yerinde anıt, bir aşkınsallık, bir *başka yer* meydana getirir. Anıtlar her zaman ütopik olmuşlardır. Yükseklik veya derinlik olarak, kent yollarından başka türlü bir boyutu ifade etmişlerdir; bu bazen zorunluluk, bazen iktidar, bazen bilgi, bazen mutluluk, bazen umut anlamına gelmiştir...

İKİNCİ BÖLÜM

# KÖR ALAN

Bu sunumda izlenen yöntem, terimin alışılagelmiş anlamıyla tarihsel değildir. Yalnızca görünüş itibariyle, "şehir" nesnesini alarak onun ortaya çıkışını, değişim ve dönüşümlerini tanımlamaya çalıştık. Gerçekte ilk ortaya koyduğumuz şey virtüel durumdaki nesne oldu; bu, mekansal-zamansal olanın eksenini ortaya çıkarabilmemizi sağladı. Gelecek geçmişi aydınlattı, virtüel olan tamamlanmış olanı incelemeye ve konumlandırmaya olanak verdi. Sanayi şehrinin koşullarını, öncüllerini, bir başka deyişle ticaret kentini anlamımızı sağlayan şey, bizzat sanayi şehrinin, ya da sanayi öncesi prekapitalist şehrin sanayi ve kapitalizmin etkileriyle parçalanmasıdır; bu ise onunla iç içe geçen politik şehri kavramamızı sağlayacaktır. Marx'ın da düşündüğü gibi, yetişkin, kendisinin ilk çıkış noktası ve belki de daha zengin ve karmaşık yapıdaki başlangıç hali olan çocuğu özne (bilinç) olarak anlar ve bu onu gerçek nesne olarak tanımasını sağlar. En şeffaf toplum biçimleri olan antik toplum ve ortaçağ toplumunu anlamamızı sağlayan, karmaşık ve ışık geçirmez (*opaque*) yapıdaki burjuva toplumdur. Tersi değil. Zamanın ve tarihselliğin ortaya çıkışından beri çift yönlü bir hareketi anlamak zorunlu hale gelmektedir: *geriye doğru* (virtüel olandan güncel olana, güncelden geçmişe) ve *ileriye doğru* (geride kalmış ve *tamamlanmış* olandan bu *sonu* ifade eden, yeni bir şeyleri ilan eden ve dünyaya getiren harekete doğru).

Tarihsel zaman, üretim biçimlerine göre dilimlere (dönemlere) ayrılabilir: Asya tipi, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist. Bu şekilde dilimlere ayırmanın bazı avantajları ve bazı dezavantajları vardır.

Çok fazla ileriye atıldığı zaman; yahut kopuşlar, her üretim biçiminin iç karakteristik özellikleri ve bir bütün halinde her birinin iç tutarlılığı fazla vurgulandığı zaman, bir dönemden diğerine geçiş, ayrı ayrı ele alınan dönemlerin her birinin kendi içinde belirgin bir şekilde makul olduğu zamanlarda bile anlaşılır olmaktan çıkmaktadır. Öte yandan her üretim biçiminin (herhangi bir şey olarak değil, özel bir yapıt olarak) bir şehir tipi "ürettiği"; bunun da en soyut hukuki, politik, ideolojik toplumsal ilişkileri hissedilir hale getirerek, şehri ivedilikle, alan üzerinde görünebilir ve okunabilir bir biçimde "izah ettiği" öne sürülebilir. Zamanın bu süreksiz boyutu, sürekliliği anlaşılmaz kılacak noktaya kadar gidemez. Şehirde ayrıca görece sürekliliği olan bir birikim süreci de olmuştur: bilgilerin, tekniklerin, şeylerin, insanların, zenginliklerin, paranın ve nihayet sermayenin birikimi. Kent, bu birikimin mekanı olmuştur; bu, sermayenin kırda meydana çıkan zenginliklerin ürünü olmasına ve kırın endüstriyel yatırımının kentin aleyhine yönelebilmiş olmasına rağmen böyledir.

Marksist artı-değer teorisi, artı-değerin oluşumunu, gerçekleşmesini ve dağılımını birbirinden ayırır. Artı-değer ilk olarak kırda oluşmuştur. Bu *oluşum,* önce zanaata dayalı üretimin, arkasından sanayi üretiminin merkezi haline geldiği ölçüde şehre doğru kaymıştır. Diğer yandan şehirlerdeki ticaret ve bankacılık sistemi her zaman artı-değerin *gerçekleşmesinin* aracı olmuştur. *Dağılımı* söz konusu olduğunda ise kentlerin efendileri her zaman ondan büyük (yatırımlarından daha büyük) bir pay almaya çalışmışlardır. Artı-değerin her üç unsurunda da *kentsel merkez* giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Bu, kentsel merkeziyetin kapitalist üretim biçiminde gördüğü temel, fakat bilinmeyen (fark edilmeyen) işlevi ortaya koymaktadır. Vakti zamanında şehrin, bugün ise kentsel merkezin ancak üstyapı olduğu, üretici güçler ve üretim biçimiyle hiçbir ilişkilerinin olmadığı yönündeki iddiayı da geçersiz kılmaktadır.

Mekansal-zamansal eksen, şehir ve kır arasındaki belirli ilişkileri ve bunların dönüşümünü ortaya koymayı mümkün kılmaktadır. Bu eksen, söz konusu ilişkilerin tümünü içermez. Örneğin bu ilişkilere bağlı olan kavramların -doğa (*physis*) ve logos (akıl)- koşullarını da, unsurlarını da içermez. Doğa fikrinin ve onun geçirdiği maceraların soyağacını göstermez. Şema, bugün Rönesans diye adlandı-

rılan momentte Avrupa tarihinde durumların nasıl altüst olduğunu gösterir. Bu kritik aşama esnasında, doğa ve akıl kelimelerinin ifade ettiği kavram ve tasvirlerden tam olarak ne doğmuştur? "Şehir-kır" ilişkileri derin bir dönüşüm geçirirken, bu dönüşümler ile kavramların dönüşümü uyumlu mu yoksa uyumsuz mu olmuştur? Doğa ve akıl kelimelerinin çok anlamlılığı burada işaret edilen tarihten hareketle çözümlenebilir ve açıklanabilir mi? Belki de. 18. yüzyıl sonunda ve 19. yüzyıl başlarında, neden bir Doğa fetişizmi ortaya çıkmıştır? Bununla kastedilen neydi? "İnsani" düşünce ve eylemin ortaya çıkmasından önce, doğayı yeniden görünür kılıp parıldatan şehrin ve sanayinin aslında onu çifte inkarı söz konusu değil midir? Bu andan itibaren, Şehir, toprak, hava, su ve ateş elementleri üzerine kurulu ilk ve temel doğasının üzerinde, taş ve metalden oluşan ikinci bir doğaya bürünmüştür. Bu ikinci doğallık, kendi paradigmasını, ayırt edici zıtlıklar sistemini edinir: Parlak ve koyu, su ve taş, ahşap ve metal, korkunç ve cennet gibi, pürtüklü ve cilalı, vahşi ve suni. Bu durum, şairlerin (Hugo, Baudelaire) dilinde de kendisini gösterir. Bu ise bizi, daha ileride bahsedeceğimiz şehir efsanelerine götürür. Peki, kentsel mekana ayrılmaz bir şekilde bağlı olan kendiliğinden ve suni olanı, doğa ve kültürü birleştirme kalkışmasından ne doğar? Bahçe olmadan, park olmadan, doğa simülasyonu olmadan, labirentler olmadan, okyanusu ya da ormanı hatırlatacak şeyler olmadan, yabancı formlar, insani olan ve olmayan formlar alıncaya kadar hırpalanmış ağaçlar olmadan şehir ve kentsel mekan da olmaz. Peki o zaman Paris, Londra, Tokyo, New York gibi şehirlerin kent niteliğini meydanlar ve sokak şebekeleriyle benzer duruma getiren bu bahçe ve parklar ne işlev görür? Bu mekanlar şehir ve kır arasında tam veya kısmi bir uyum sağlama yerleri mi olacaktır? Bir *başka yerin,* ütopyanın veya doğanın temsili işlevi mi görecektir? Kentsel gerçekliğin yerleşmesi ve algılanması için vazgeçilmez referans işlevi mi görecektir? Yahut yalnızca kent toplamının *nötr* elemanları mı olacaklardır? Bu fonksiyonlar (bu çok fonksiyonlu veya kendi fonksiyonunu aşan gerçeklikler) "yeşil alanlarda" nasıl bir hal alacaktır? Sorun, inşa edilmemiş olan, yanılsamalı bir şekilde "yeşil alan" gibi kurgusal bir doğa tanımı yapılmış alanın *nötralize edilmesiyle* keyfi ve bilinçsiz şekilde çözülmemiş midir?

Kent sorunsalının bu boyutları (ki bunlar küçük değildir ve bir çözümlemeyi gerektirdikleri için basitleştirilmiş "çevre" imgelerinin ötesine geçmektedir) şemada görünmez. Ancak kritik aşamanın parçasını teşkil ederler. Söz konusu aşama, bu unsurları da içerir. Kullanılan metafora göre bu aşamada bir *beyaz*lığın (veya boşluğun) yahut bir karanlık anın (bir "*kara kutunun*") varlığından söz edilebilir yahut bu bir *kör alan* olarak tanımlanabilir. Kritik aşamada sorunlar sıralamasının en başında *doğa* gelir. Birbirine bağlı ve birbirinin rakibi olan sanayileşme ve kentleşme, doğayı tahrip eder. Su, toprak, hava, ışık, "elementler" yok olma tehdidi altındadır. Belli bir tarihte vadeleri dolacaktır. 2000 yılına doğru, bir nükleer savaş çıksın ya da çıkmasın, su ve toprak dünyada yaşamayı zorlaştıracak kadar kirlenecektir. Bu andan itibaren bu kelimenin taşıdığı anlamdan ve Marx'ın yaptığı tanımdan hayli farklı bir "sosyalizm" tasarlanabilir. Zira geçmişte ender olan bazı ürünler artık boldur: ekmek ve genel olarak beslenme (bunlar yeryüzünün az gelişmiş kısımlarında hâlâ ender bulunur, fakat gelişmiş kısımlarda aşırı bir bolluk mevcuttur). Diğer yandan geçmişte bol olan bazı şeyler de ender hale gelmiştir: mekan, zaman, arzu. Beraberinde su, toprak, ışık. Bu yeni seyrekliklerin kolektif yönetimi kendisini dayatmayacak mıdır? Mevzubahis geçmişte "doğa" olan her şeyin üretimi ya da yeniden üretimi olmadığı sürece...

"Doğa" ile ilgili kısmi sorunsal bu şekilde belirlenir. Teorik olarak doğa uzaklaşır, fakat doğanın ve doğal olanın sembolleri artar, gerçek "doğa"nın yerini alır. Bu semboller kitlesel şekilde üretilir ve satılır. Bir ağaç, bir çiçek, bir dal, bir koku, bir kelime, var olmayanın sembolleri haline gelir: Yanılsamalı ve kurgusal bir varlıktır bu. Eş zamanlı olarak ideolojik doğallaştırma da saplantılaşır. Tüm reklamlarda, ister gıda ve tekstil ürünlerinin, ister ev ve tatil reklamları olsun, daimi olarak doğaya bir gönderme vardır. Doğanın temsilinde, retoriğin kullandığı tüm "değişken gösterge"ler, (yanılsamalı) bir anlam ve içerik bulmak için birbirine bağlanır. Artık bir anlam taşımayan şeyler, "doğa" fetişini kullanarak bir anlam kazanmaya çalışır. Bulunmayan, yitirilmiş, harap olmuş, kentleşme ve sanayileşmenin artığı haline gelmiş doğa, dişilikten en küçük nesneye kadar her yerde kendini gösterir. Kentin iyi niyet ve kötü temsillerinin

son ifadesi olan "yeşil alanlar"a gelince, bunlar için doğanın cılız bir temsili, özgür mekanın, yani buluşma ve oyun alanlarının, parkların, bahçelerin, meydanların niteliği bozulmuş bir görüntüsünden başka ne denilebilir? Aşınmış bir demokratikleşme içinde bu şekilde nötralize edilen mekanın sembolü "etrafı çevrili meydan"dır (*square*). Şehirci, sayıların ve düşük maliyetin basıncına pasif bir şekilde maruz kalır; tasarladığını düşündüğü işlevsellik "gerçek" fonksiyonların yokluğuna, yalnızca bakma fonksiyonuna indirgenir.

Kritik safha. Kara kutu. Kâh karşılıklı olarak birbirine karışan, kâh ikiz, kâh düşman kardeş olan, kâh birleşip kâh birbirine rakip olan mimar ve şehirci, kara kutuya bakarlar. Onlar da neyin girdiğini bilir, çıkan şeye şaşırır, içeride ne olduğunu ise bilmez. Şemamız bunu söylememektedir. Özellikle şehrin (sitenin), yaratımların yeri olduğunu ve başka bir yerde, Tin'de, Akıl'da gerçekleşen yaratımların basit bir sonucu olmadığını varsayar. *Kent*'in "hedef", yani yaratılış ve yaratıcı, anlam ve amaç haline gelebileceğini ileri sürer. Şimdi bunu göstermemiz gerekiyor.

Üç tabaka. Üç dönem. Üç "alan"; yalnızca "toplumsal olgular" değil, anlamlar ve algılar, mekanlar ve zamanlar, imgeler ve kavramlar, dil ve rasyonalite, teoriler ve toplumsal pratikler üzerine kurulu üç alan:

- Kırsal (köylü),
- Endüstriyel,
- Kentsel.

Bunlara kalkınmanın ortaya çıkışlarını, birbirinin içine karışmalarını, kaymalarını, ilerlemişliklerini ve gecikmişliklerini, eşitsizliklerini de ekleyelim. Özellikle de sancılı geçişleri, kritik aşamaları da ekleyelim. İşte mekansal-zamansal eksen önündeki perdelemenin, doğrulanma sürecindeki teorik hipotezlerin ardından çıkan budur. İki dönemin arasında, tam bu arada, şu kopuşta ya da kıvrımda (günümüzde: endüstriyel ve kentsel arasında) ne vardır? Sözel yüzeyler, *gösterilenin* (sanayi, rasyonalite ve pratik) gerekli olmakla birlikte yeterli olmadığı kopuk "değişken gösteren"ler. Çıktıkları toprağın üzerinde başıboş durumda olan bu sözel yüzeyler, ne bir "felsefi konuya", ne bir "ayrıcalıklı nesneye" ne de "tarihsel bütünleştirmeye" bağlanabilirler. Bunları uçakta seyredilen bulut

tabakalarına benzetebiliriz. Antik felsefenin çok yüksek, çok hafif tüy bulutları. Ve rasyonalitenin nimbus bulutları. Ve bilimlerin ağır kümülüs bulutları. Gerçek ve kurgusal, tamamlanmış ve mümkün arasında bulunan yolun ortasındaki bütün diller ve üstdiller. Bunlar, büyücü filozofların büyülerinden kurtularak bir çıkmaza doğru ilerler.

Dingin olmayan, daha ziyade güç ve çatışma alanları olan bu alanlar arasında *kör alanlar* mevcuttur. Bu alanlar yalnızca karanlık, belirsiz, iyi incelenmemiş nitelikte olmayıp aynı zamanda retinanın üzerinde bir kör nokta olması ve görüş merkezinin göremez hale gelmesi anlamında da kördür. Burada paradoks vardır. Göz kendini görmemektedir, bir aynaya ihtiyacı vardır. Temel görüş noktası kendini görmemekte ve kör olduğunu bilmemektedir. Bu paradokslar düşünce, bilinç ve tanımaya kadar gitmez mi? Aynı şekilde dün, kırsal ve endüstriyel arasında – bugün endüstriyel ve kentsel arasında – görmediğimiz bir *alan* yok mudur?

Körlük neden mevcuttur? Yeni alana, kentsel olana dikkatlice bakılması, fakat onun sanayileşme teorisinin ve pratiğinin oluşturduğu gözlerle, kavramlarla, sanayi döneminde meydana geldiği için oluşum halindeki gerçekliğe *indirgemeci* şekilde yaklaşan parçalı bir analitik düşünceyle bakması nedeniyle mevcuttur. Bu noktada gerçeklik görülmez, ona direnilir, gerçeklikten uzaklaşılır, onunla mücadele edilir; doğmasına ve gelişmesine izin verilmez.

Kentsel olan (kentsel mekan, kent manzarası) görülmez. *Biz* henüz onu görmeyiz. Yeni bir alanı göremeyen sadece, eski manzara tarafından biçimlendirilmiş (veya deforme edilmiş) olan göz müdür? Söz konusu olan sadece köylü mekanlarının, büyük fabrikaların, devrim dönemlerinin anıtlarının meydana getirdiği bakış mıdır? Evet bu doğrudur, ama esas mesele bundan fazlası ve başka bir şeydir. Mesele sadece eğitimin olmaması değil, gerçeğin üzerinin de örtülü olmasıdır. Gördüğümüz şeyi görmeyiz. İnsanlar "perspektifleri", açı ve çevre çizgilerini, hacimleri, düz çizgileri ve eğrileri algılarlar, fakat çoklu güzergâhları ve karmaşık mekanları ne görebilir ne de kavrayabilirler! Sanayi üretiminin ve sanayi ürünlerinin tüketiminin baskısına göre oluşmuş olan *gündelik* olandan bu determinizm ve baskılardan kurtulacak olan kentsel olana sıçrayamazlar.

Özgün olarak kente ait bir güzellik ve çirkinlik fikri oluşturan ve sunan manzara meydana getirmeyi bilmezler. Kent gerçekliği, doğumundan ve kendini ortaya koymasından önce, bir yandan *kırsal* olan (küçük evlerden oluşan banliyöler, yeşil denilen alanlar) tarafından, diğer yandan *gündelik* olan (fonksiyonel yaşam birimleri, komşuluklar, ilişkiler, monoton ve zorunlu yolculuklar) tarafından, şirketlerin ihtiyaçlarına tâbi hale gelmiş ve şirket rasyonalitesine göre işleyen *gündeliklik* tarafından indirgemeye maruz kalır. Söz konusu olan hem sosyal hem de zihinsel olan, bir yanıyla bayağılık, diğer yanıyla özgünlüğe yönelik bir indirgemedir. Kısacası kentsel olan, endüstriyel olana indirgenir. Körlük, görmeme ve bilmeme hali, bir ideoloji içermektedir. Kör alanlar yeniden temsilin içine yerleşir. İlk aşamada olguların ve olgu kümelerinin, onları algılama ve sınıflandırına biçiminin *temsili* vardır. Bunu *yeniden temsil,* gerçeklerin yorumlanması izler. Bu iki moment arasında ve her ikisi esnasında, yanlış bilgilerin ve yanlış anlamaların müdahalesi gelir. Körleştiren (dogmatik olarak benimsenen bilgiler) ve körleştirilen (bilinmeyen) körlük içinde birbirini tamamlar.

Kör alanlar mı? Öznel bir terim olan "kör" ile nesnel bir terim olan "alan"ın (ek olarak bu terim yalnızca aydınlatılarak düşünülebilir) birlikte kullanılmasından kaynaklı paradoksa rağmen söz konusu olan ne bir edebi imge ne de bir metafordur. Pek çok farklı yoldan bulunabilen, hem *felsefi olarak* hem de *bilimsel olarak,* yani hem felsefi denilen tahlille hem de de bilgi yoluyla ortaya çıkan bir kavramdır.[2] Bu noktada söz konusu olan, gölgede kalanla ışık alan arasındaki bayağı ayrım değildir, her ne kadar entelektüel "aydınlatma"nın sınırlarının olduğu, şunu veya bunu dışarıda bıraktığı veya önemsizleştirdiği, bir yerde kendini gösterirken başka bir yerde hiç göstermediği, bir şeyi parantez içine alırken başka bir şeyi açıkladığı eklense de bu böyledir. Bilinmeyenle aydınlatılamayandan da söz edilebilir.

Kör alanın üzerinde olan şey, araştırmanın anlam kazandırmaya çalıştığı, *anlamsız* olandır. Freud'dan önce cinsellik bir gösteren miydi? Evet. En azından Batı (Yahudi-Hristiyan) kültüründe günah,

[2] Özellikle krş.: J. T. Desanti, *Idéalités mathématiques,* Ed. Seuil, 1968.

utanç anlamına geliyordu. Ya da bazı şairler için şiirde ideal sistematizasyon anlamına geliyordu. Anlam kazandırmak, bir eylemdi. Freud'dan önce cinsellik, aynı anda dışlanan, tereddüt edilen, indirgenen, reddedilen (itilen) bir şeydi. Gölgelerin ve hayaletlerin gezdiği, acımasız bir baskı ve temel bir yabancılaşma tarafından kovulan kör nokta üzerinde temsil ediliyordu. "Net-karanlık mistiğe" daha elverişli bir şey olamaz.

*Bilinçdışı*, kör noktaların tözü veya özü mü olacaktır? Fakat bu alanlar birer alandır: araştırılmayı beklemektedirler. Bilinç ve eylem imkanı için potansiyel sunarlar. Neden ve nasıl kör kalırlar? Kötü niyet, yanlış anlama, *bilmeme* (hatalı bilgi veya belki yanlış bilinç) burada bir rol oynar. Dolayısıyla bilinçdışından ziyade *bilinmeyenden* bahsetmek daha yerinde olur. Bununla birlikte bu terimler tatmin edici değildir. Neden "ben" (veya "biz" veya "insanlar") bir şeyleri görmeyi, algılamayı, kavramayı reddederim? Neden görmüyormuş gibi yaparız? Bu noktaya nasıl geliriz? Vücudun "işlenmemiş" (uygun olmayan) bazı yanları vardır, cinsellik de böyledir. Bununla birlikte kör alanlar hem zihinsel hem de sosyaldir. Varlıklarını anlamak için, bir yandan ideolojilerin gücüne (bunlar öteki alanları aydınlatır veya kurgusal alanları ortaya çıkartır) diğer yandan da dilin gücüne başvurmak gerekir. Bazen dil olmadığında, bazen de üstdiller (söylem üzerine söylem, gösterilenden uzakta değişken göstergeler) aşırı bol olduğunda "kör alan" mevcut değil midir?

Buradan, körleştirenle körleştirilen arasındaki çelişkiye geri dönelim. Körleştiren, ışık demetini yansıtan, *başka yeri* aydınlatan ışık kaynağıdır (bilgi ve/veya ideoloji). Körleştirilen, gözleri kamaşmış olan bakıştır; aynı zamanda gölgede bırakılan alandır. Bir yandan araştırmaya giden bir yol açılır, diğer yandansa yıkılması gereken bir çit, çiğnenmesi gereken bir kutsama vardır.

Üç alandan söz ediyoruz. Aynı zamanda üç *kıtanın* -tarımsal, endüstriyel ve kentsel- keşfinden, doğuşundan ve tarihsel olarak şekillenişinden söz edebiliriz. Bir analoji yoluyla, bilme sürecinin içinde matematiğin, arkasından fiziğin, arkasından tarihin ve toplumun sırayla keşfedildiğini ve bu silsilenin epistemoloji tarafından tanındığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte çağdaş epistemolojinin terime verdiği anlamla "kopuş"lardan söz etmek mümkün değildir.

Zira bu *momentlerin* (bu "kıtaların") bir arada var olmasını sağlayan eş zamanlılıklar, etkileşimler, kalkınma eşitsizlikleri olduğu gibi böyle bir "kopuş" kavramı körlük içinde üretim ve sınıf ilişkilerini de reddedecektir; ayrıca daha genel olarak az gelişmiş denilen ülkeler bugün kırsal dönemi, endüstriyel dönemi ve kentsel dönemi eş zamanlı olarak yaşıyor olmalarıyla karakterize edilmektedirler. Bu ülkeler sorunları biriktirmekte, zenginlikleri ise biriktirememektedirler. Bu momentlerin, farklı şekillerde vurgulansa da, her tür toplumsal pratikte kendini gösteren bir üçlemeye denk düştükleri de söylenebilir: ihtiyaç-çalışma-yararlanma. İhtiyaca denk düşen kırsal dönem, "doğa"ya tâbi olan, afet ve kıtlıklarla kesintiye uğrayan sınırlı üretim, darlık alanıdır. Çalışmaya denk düşen, üretkenliği fetişleştirecek kadar üretken olan, "insanoğlu"nun kendi içindeki doğa da dahil olmak üzere doğayı tahrip eden endüstriyel dönemdir. Peki kent toplumu da *yararlanmaya* mı denk düşecektir bu durumda? Bunu iddia etmek yetmez, göstermek gerekecektir.

Üç alan. Bir tarihsel, iktisadi veya sosyolojik bakıştan değil, iki anlamda genel bir bakıştan söz ediyoruz: hem dönemlerin birbirini izlemesi, hem de dönemlerin her biri anlamında. "Alanlar" terimi yalnızca birbirini izleyen ya da üst üste konmuş gerçekler ve olgular yığınlarını değil, düşünce, eylem ve yaşam biçimlerini ifade etmektedir.

"Köylü-kır" alanı mekanın yeniden temsilini içermektedir; buna yönelimi, işaretlemeyi, alanları kavrama ve mekanları (özel ad taşıyan yerleri, tanımlanmış, "doğa"nın özgünlüklerine bağlı mekanlardaki yerleri) isimlendirme kapasitesini içeren bir mekan tablosu (*grille d'espace*) da denilebilir. Bir topluluğun kesintisiz eyleminin güçlü denetimi altındaki bir kendiliğindenliği varsayar. Bu aynı zamanda, zihinsel ve toplumsal özgünlükleri, grupların *kökeninden* (etnik topluluklar, iklimler, coğrafi çerçeveler, tarımsal çalışmayla daha iyi hale getirilen "doğal" üretim, vs.) kaynaklı orijinallikleri de gerektirir. Bu tür toplulukların özgünlükleri, özel ifadesini, aslında birbirinden ayrı, hatta eğilimleri itibariyle zıt olan iki faaliyetin karışımında bulur: büyü ve din. Bu toplumlara rahipler ve büyücüler gereklidir. Bunların ikili faaliyetiyle, basit ritim ve döngüler (günler, mevsimler, yıllar) büyük kozmik döngüler içinde

yerini alır. Ani olana dair düşünce (burada ve şimdi olanın düşüncesi, bugün ve yarın ne yapmanın gerekli olduğu düşüncesi), bir bütün olarak yaşam ve önemli dönüm noktaları -doğum, evlilik, ölüm ve cenaze- ve aynı zamanda nesillerin birbirini izlemesi düşüncesine entegre olur. Büyücüler anlık olanı üstlenirken, rahipler dünyayla meşgul olur. "Kırsal-köylü" olanın, temel olmasına ve uzun süre hakim olmasına rağmen, kesinlikle yalnızca fatihlerin, politik yaşama girmiş yöneticilerin eylemleriyle şekil aldığını hatırlatmaya gerek var mı? Böyle bir şehir yalnızca politik olarak, köylülerin üzerinde, onları ıslatan, besleyen, bazen de boğan dalgalarla hakimiyet kurmak yoluyla varlık bulabilmiştir. Politik şehir henüz "kentsel" değildir. Ancak onun önsezisidir. Bununla birlikte politik şehrin köylü toplulukları kadar kök salmış olmasına ve bu çevrenin belirgin bir şekilde izlerini taşıyor olmasına rağmen, toplumun iki bölümü arasındaki (temel) işbölümü daha önceden şekillenmiştir. Şehir ve kır arasındaki ayrıma, ileride daha fazla gelişecek olan başka zıtlıklar eşlik etmektedir: bedensel emek ve zihinsel emek, üretim ve ticaret, tarım ve sanayi. Bu zıtlıklar başlangıçta birbirini tamamlayıcı, virtüel olarak çelişkili, daha sonraları ise çatışmalıdır. Kıra denk düşen, kabilelere ait olan ve daha sonra feodal nitelik kazanan arazi (gayrimenkul) mülkiyetidir. Şehre ise başka mülkiyet türleri denk düşmektedir: menkul (ki başlangıçta gayrimenkulden az farkı vardır), korporatif, daha sonraları ise kapitalist. Bu ön-tarih boyunca bir araya gelen unsurlar ve biçimler, birbirinden ayrışarak, birbiriyle mücadele ederek tarihi meydana getirirler.

Endüstriyel alan, doğal nitelik taşıyan veya böyle olduğu varsayılan özgünlüklerin yerine metodik ve sistematik olarak empoze edilen bir homojenliği getirir. Neyin adına? Aklın, kanunun, otoritenin, devletin, hegemonyayı elinde tutan sınıfın adına. Her şey, meta mantığına, kapitalizm ve burjuvazi tarafından sahiden de dünya ölçeğinde gerçekleştirilen "dünyasına" denk düşen bir genel düzeni meşrulaştırmak ve yerleştirmek için uygundur. Zaman zaman kendimize sosyalizmin, politik iktisadın bu egemenliğinden kendisini kurtarmasının mümkün olup olmadığını sorarız. Bu genelleştirilmiş rasyonalite projesi, önünde ne varsa kelimenin gerçek anlamıyla içini boşaltır. Verimlilik yoluyla yıkmadan önce düşünce

yoluyla yıkar. Kör alanı yaratır, çünkü yadsır. Bir evrensel rasyonalite *projesi* neye dayanır? Bir deneyimi, el emeğine dayalı işbölümü deneyimini tüm faaliyetlere yaymaya dayanır. Şirkette işler, ürünler ve emek piyasaya girmeden birbirlerini tamamlayacak şekilde parçalara ayrılır ve örgütlenir. El emeğine dayalı işbölümünü toplumsal işbölümüne yaymak, sanayi çağının büyük tasarısı, her zaman yeniden girişilip hiçbir zaman tamamlanamayan projesidir. Toplumsal işbölümü (rasyonel olarak örgütlenmeksizin) birikerek, hem maddi olarak üretken işlerde, hem de üretken olmayan fakat toplumsal olarak gerekli işlerde (entelektüel, bilimsel), birbirinden kopmuş faaliyetler dökümtüsüne dönüşür. Analitik parçalanma öylesine teşvik edilir ki, din, felsefe, devlet ya da hakim konuma getirilmiş bilim tarafından getirilen sözde birlik (sentez), "disiplinler", kanunlar ve olgular yığınıyla yapay olarak üst üste biner. Toplumsal pratiğin genel, yani mekansal-zamansal örgütlenmesi, düzen ve baskıyla meydana geldiği için eksiksiz bir rasyonalite görüntüsü verir. Pratiğin gerçekleştirmeye ve kapamaya çalıştığı homojen mekan-zaman, parçalanmış nesne ve faaliyetlerden, durumlardan ve bu durumların içindeki insanlardan, yalnızca görünüş itibariyle uyumlu olan kalabalıklardan -ki zorunlu sistematizasyonlar bu görünüşü güçlendirir- oluşan bir yığıntıyla dolar. "Sanayi şehri"nin karışık görünümünü böylece göstermiş olduk. Peki bu şehir var mıdır? Bu anlamda, evet. Başka bir anlamda ise, hayır. Bahsettiğimiz şey bir hayalet şehir, kent gerçekliğinin bir gölgesi, zorlama yoluyla bir araya getirilen dağınık ve dışsal unsurların hayaletimsi bir çözümlemesidir. Burada çok sayıda *mantık* karşı karşıya gelir ve bazen de birbiriyle çarpışır: Meta mantığı (üretimi tüketime göre örgütleyecek kadar teşvik edilir), devlet ve kanun mantığı, mekansal örgütlenme mantığı (alanın iyileştirilmesi ve şehircilik), nesne mantığı, gündelik hayat mantığı, dilden, bilgiden ve iletişimden alındığı ileri sürülen mantık, vs. Hem sınırlayıcı hem de eksiksiz olmak isteyen, kendisine uygun olmayan her şeyi ortadan kaldıran, dünyanın geri kalanını yöneteceğini ve yönetmek istediğini ilan eden her mantık, içi boş totoloji içinde değişime uğrar. İletişim yalnızca iletilebilir olandan gayrısını iletmez, vs. Fakat bütün mantıklar ve bütün totolojiler birbirleriyle karşılaşır. Bir yandan, ortak bir alanları vardır: artı-değer mantığı. Şehir, veya

ondan geriye ne kalmışsa, veya onun dönüştüğü şey, sermayenin şekillenmesine, yani artı-değerin şekillenmesine, gerçekleştirilmesine ve dağıtılmasına hiç olmadığı kadar çok hizmet eder. Diğer yandan bütün bu mantıklar ve totolojiler doğayı yadsır. Hiçbir soyut yanı olmayan, spekülatif olmayan bir yadsımadır bu. Özgünlükleri reddeden sanayi rasyonalitesi, doğayı ve "doğallık"tan gelen her şeyi kesin olarak tahrip eder. Bu da bir takıntıya, bilinçlerin, düşüncenin ve dilin ikinci haline (état second) tekabül eder.

Bütüncül (bütünleştirici-bütünleşmiş) rasyonaliteye inanan ve bunu isteyen analitik düşünce, yalnızca *aracı* yoluyla etkili bir şekilde işlev görebilir. Bu nedenle rasyonel ereklik hakimiyetinin yerini her türden aracının önemi alır. Gerçekte bu rasyonalite kötü amaçlı bir yaygınlaştırmadan, şirketlere özgü organizasyonel işlemlerin ve operasyonların yaygınlaştırılmasından doğmaktadır. Bu yaygınlaştırma da, kısmi görevleri, özerklik elde etmeye ve bunu ortaya koymaya çalışan yardımcı toplumsal aktörlere havale eder: bürokratlar, tüccarlar, gazeteciler ve reklamcılar. Çevreden koparmanın genelleştiği, ayırmaların kural haline geldiği koşullarda genel bir tedirginlik, ideolojinin, tüketimin, rasyonel olanın hakimiyetinin getirdiği doygunluğu ikiye katlar. Her şey hesaplanabilir ve öngörülebilir, niceleştirilebilir ve sayılabilir hale gelir. Her şeyin baskı tarafından sağlamlaştırılmış (görünüşte var olan ve kurgusal) bir düzene girmesi gerekir. Kimi zaman tolere edilen, kimi zaman arkasından korkunç baskıcı gaddarlığın geldiği bir düzensizlik ve özgürlük kalıntısı dışında, her şeyin... Bu yüzden bu dönem, "tarihin" hızlandığı, özgünlükleri temizlediği, daha önceden ayrıcalığa veya üstünlüğe sahip olan her şeyi, eserleri, insanları temizlediği bir dönemdir. Devlet kültüne, üretim fetişizmine, bir başka deyişle para ve meta fetişizmine yerleşmiş göründükleri anda başarısız olan savaşlar ve devrimler dönemidir.

Nihayet *kent* dönemi gelir. Burada genel olarak, yeni, bilinmeyen bir alanın var olduğunu göstermekle yetineceğiz. Bu yeni dönemle birlikte geçmişte mutlak olan şeyler -akıl, tarih, devlet, insan- göreceli hale gelir. Bu toplulukların ve bu fetişlerin öldüğü de söylenebilir. Aslında bu önermede doğru bir yan da vardır, fakat fetişlerin ölmesi diğer ölümler gibi değildir. "İnsan"ın ölümü

yalnızca filozofları etkiler. Devletin sonunun trajedisiz bir şekilde gerçekleşmesi mümkün değildir. Ahlak ve ailenin sonu için de aynısı geçerlidir. Ortaya çıkan düşünce, bu dramların etkisinde kalır: Bakışlarını, arz eden ve kör kalmaya devam eden alandan uzaklaştırır. Bu alanı incelemek ve görmek için, eski optiği ve perspektifi terk edecek bir yön değişikliği gereklidir. Bu yeni dönemde *farklılıklar* tanınır, dikkate alınır, kavranır ve gösterilir. Doğadan kopmuş olan bu zihinsel ve toplumsal, mekansal ve zamansal farklılıklar daha yüksek bir planda, bütün *unsurları* dikkate alan bir planda yeniden bir araya gelir. Şehre dair (*urbanistique)* düşünce (şehircilik [*urbanisme*] kelimesini kullanmıyoruz), yani şehir toplumu üzerine düşünceler, tarih tarafından ortaya konulan ve ayrılan düşünceleri bir araya toplar. Bundan böyle kaynağı, kökeni, güçlü noktası şirkette değildir. Karşılaşma, eş zamanlılık, toplanma bakış açıları, yani *kent formunun* özgün yanları üzerinden kendini konumlandıramaz. Bu yüzden daha yüksek bir düzeyde, başka bir ölçekte, parçalanmadan (yadsımadan) sonra topluluğu, kenti yeniden bulur. Eski gerçekliğin anahtar kavramlarını -kent formları, işlevleri, yapıları- ele alarak genişletilmiş bir bağlama yeniden yerleştirir. Bu, kırsal mekan-zamandan (döngüsel ve yerel özgünlükleri üst üste koyan) ve endüstriyel mekan-zamandan (homojenliğe, baskı biçimlerinin rasyonel ve planlı biçimde birleştirilmesine eğilimli) farklı bir topoloji olan, yeni bir mekan-zamandır. Kentsel mekan-zaman, endüstriyel rasyonaliteyle -onun homojenlik projesiyle- tanımlanabilir olmaktan çıktığı andan itibaren bir *diferansiyel* görünümü alır; her mekan ve her an yalnızca bütünün içinde, onları başka mekanlara ve momentlere ayrıştırarak bağlayan karşıtlıklar ve zıtlıklar üzerinden varlık bulabilir. Bu mekan-zaman hem *birleştirici* (genel olarak, toplulukları ve grupları bir *merkez,* muhtelif ve özgün merkezler etrafında inşa eden), hem de *ikili* özellikler üzerinden tanımlanır. Örneğin sokak, bir *kesme-dikmedir.* Yahut yerelleşme ve mübadeleyi, bilgi transferi ile maddi ürünlerin transferini birbirinden koparmadan ayrı tutmak gerekir. Kentin diferansiyel mekanının (zaman-mekanın) özelliklerini tanımlamak için *izotopi* ve *heterotopya* gibi yeni terimler kullanmamız ve bunu ütopya ile tamamlamamız gerekir. İzotopi kavramıyla kastettiğimiz, bir mekan (topos) ile onu çevreleyen şeylerdir

(komşu mekanlar, yakın çevre)[3], yani bunlar *aynı mekanı* oluşturur. Homolog veya analog başka bir mekan varsa, izotopiye girer. Diğer yandan "aynı mekanın" yanında başka mekan da vardır. Onu başka kılan şey nedir? Başlangıçta düşünülen mekana göre konumlandırdığımızda (kendimizi konumlandırdığımızda), kendini gösteren bir farktır. Bu da *heterotopidir.* Fark, belirgin bir şekilde kendini gösteren zıtlığa, hatta mekanları işgal eden kişiler düşünüldüğü ölçüde çatışmaya kadar gidebilir. Bu mekanlar kent bütünü içinde birbirine karşı görelidir; bu ise şu veya bu noktada tanımlanan, yan yana konulmuş alanların, yani sokak, meydan, kavşak (yol ve güzergâhların kesiştiği nokta), yahut bahçe ve parkın kesilme-dikilmesinde var olan nötr bir unsurun varlığını gerektirir. Burada aynı zamanda başka yer, mekana sahip olmayıp mekanını arayan, olmayan-yer (*non-lieu*) vardır. Dikeylik, yani yatay planda herhangi bir noktada kurulan yükseklik, başka bir yerin, yokluk varlığın -ilahi olanın, gücün, yarı kurgusal yarı gerçek olanın, yüce düşüncenin- yeri haline gelebilir. Aynı şekilde yerin altındaki derinlik, dikeylik tersine döner. Bu anlamıyla ütopik olanın soyut tahayyülle ortak hiçbir yanının olmadığı açıktır. Ütopik olan gerçektir. Bu gerçeğin, bu maya olmadan kendisi de olmayacak kent gerçekliğinin tam ortasındadır. Kentsel mekanda başka bir yer, her yerde ve hiçbir yerdedir. Şehirler var

[3] İzotopi, "anlatının tek biçimde okunmasını sağlayan, tek tip okuma arayışının yön verdiği çözümle anlam karışıklıkları giderildikten sonra önermelerin kısmi şekilde okunabilmesi sonucunu veren, tekrarlanan semantik kategoriler bütünü" şeklinde tanımlanmaktadır. (Greaimas, "Eléments pour une théorie de l'interprétation du récit", *Communication,* no 8, s. 30; ayrıca bkz: *Sémantique structurale,* s. 96.) Kavram bu nedenle bir kentsel mekan (ve bu mekanla iç içe geçmiş zaman) okumasına bağlıdır. Kent imgesinde ve planlarında şu veya bu düzeyde okunabilir durumda olan bu mekan, çok çeşitli biçimlerde okunabilir. Beraberinde pek çok sözlüksel birim (*lexie*), pek çok söylem tipi getirir ve pek çok farklı yolu teşvik eder. "İzotopi" terimi ve onun bağlaşığı olan "heterotopya", çok sayıda söylem ve sözlüksel birimi bir araya getirmenin mümkün olduğunu gösterir. Farklı yollar meydana getirebilen söylemler arasında kent yapıları, formları ve işlevleri de belirtilmelidir. Konuşan kimdir? Eylemde bulunan kimdir? Mekanda devinen kimdir? Toplumsal ilişkilere (mülkiyet, üretim, tüketim ilişkilerine) giren bir özne (bireysel veya kolektif). Bu nedenle izotopilerin ve heterotopyaların tanımı, bu öznelerin eylem ve konumlarıyla kentsel mekanda bulunan nesnelerle olan ilişkileri ile birlikte yapılmalıdır. Bu, bir şeyin keşfedilmesini, yahut daha doğru bir ifadeyle, yeniden tanınmasını da sağlayacaktır: Kentsel mekanın doldurulmasına katkıda bulunan *varlık-yokluk, başka yer, ü-topya* (mekanı olmayan şey). [*Isotopie* kelimesi Türkçeye "yerdeşlik" diye de çevrilmektedir. ç.n.]

olduğundan ve nesne ve eylemlerin yanı sıra bir takım durumlar, özellikle de tanrısallıktan, iktidardan, tahayyülden etkilenen insanların (bireylerin ve grupların) durumları ortaya çıktığından beri bu böyledir. Burası, paradoksun gündelik olanın tam tersine dönüştüğü paradoksal mekandır. *Anıtsallığın* yayıldığı ve yoğunlaştığı her yer böyledir. Bir anıt kendisinin, eğer varsa dış cephesinin ve iç mekanının ötesine geçer. Genellikle anıtsallık, yüksekliği ve derinliği, maddi sınırlarının kıran bir mekanın genişliğini içerir. Antik şehirlerde anıtsallığın dışında kalan tek bir şey yoktur ki çoğul olsun (çoğulluktan kasıt kutsal yapılar, politik yapılar, saraylar, tiyatro tarzı buluşma yerleri, stadyumlar, vs.dir). Benzer şekilde, mekanı olmayan şeyler -tanrısallık, majeste, krallık, adalet, özgürlük, düşünce- her yerde bulunur. Ancak bu, çelişkilerden azade bir durum değildir.

Bu kentsel mekan somut çelişkidir. Mantığının ve biçimsel özelliklerinin çözümlenmesi, bizi, çelişkilerinin diyalektik tarzda çözümlenmesine götürür. Kent merkezi, doygunluk noktasına ulaşıncaya kadar dolar; sonunda ya çürür ya da bölünür. Bazen kendi anlamını tersyüz ederek etrafını boş ve seyrek bir alan olarak organize eder. Çoğu zaman ise dünyada, doğada, evrende *ne varsa hepsinin,* toprağın verdiği meyvelerin, sanayi ürünlerinin, insan eserlerinin, nesne ve araçların, eylem ve durumların, işaret ve sembollerin yoğunlaşmasını varsayar ve önerir. Hangi noktada? Herhangi bir nokta odak haline, gözlerin takip ettiği, imtiyazlı yer haline *gelebilir.* Öyle ki, kentsel mekanın tümü kendi içinde bu mümkün-imkansız olanı, kendi yadsımasını taşır. Öyle ki, kentsel mekanın tümü *yoğunlaşmış* ve çok merkezli olmuştur, öyledir ve öyle olacaktır. Kentsel mekanın biçimi bu yoğunlaşmayı ve bu dağılmayı -kalabalık kitleler, dev birikmeler, boşalmalar, ani dışarı atmalar- ortaya çıkarır ve buna neden olur. Kent, insanların yaya olarak yürüdükleri, obje yığınlarının önünde ve içinde buluştukları, faaliyetlerinin sonuçlarını göremeyecek şekilde çaprazlama temas kurdukları, öngörülemeyen durumlar meydana getirecek şekilde kendi durumlarını karmaşık hale getirdikleri yer olarak tanımlanır. Bu mekanın tanımında, hükümsüz bir vektör de vardır (virtüel olarak): mesafenin ortadan kalkması kentsel mekanda yaşayanların yakasını bırakmaz. Bu onların rüyası, sembolize

edilmiş tahayyülüdür ve çeşitli biçimlerde -planlarda, karşılaşma ve yakınlaşmalara duyulan tutkuda, "şehirde bile" hız yapmanın hazzında- simgelenmiştir. Bu, ü-topyadır (gerçek, somut). Kapalı ve açığın, dolaysız ve dolaylının, yakın düzen ve uzak düzenin, terimlerin artık birbirinden ayrışmadıkları, fakat içkin farklarla değişime uğradıkları bir *diferansiyel gerçeklikte* aşılması da böyle tamamlanır. Somut birliğe yönelik bir düşünce, farklılıklar sırasına konulmuş özgünlüklerin (seçici tarzda) yeniden ele alınmasına girişecektir: yerel, bölgesel, ulusal -etnik, dilsel-, etik, estetik, vs. Tekniğin homojenleştirme çabalarına rağmen, gelişigüzel izotopilerin, yani ayrım ve ayrıştırmaların oluşturulmasına rağmen, hiçbir kent alanı bir diğerinin aynısı değildir. Bu çözümleme formel gibi görünebilir. Gerçekte New York, Tokyo ve Paris'e denk düşen şey budur. Bu çözümlemenin içkin diyalektiğiyle aydınlatmak istediği, geçmiş ve geleceği yeni bir planda sürdüren kent toplumudur. Belki de bu birleştirici ve diferansiyel düşünceyle, artık tarih olmayan, özgünlüklerin çarpıştığı, homojenin heterojene karşı savaştığı bir döneme giriyoruz. Birleşmeler, buluşmalar, toplanmalar (özgün çatışmalarla birlikte), birbirinden ayrı olan ve çatışkılı (*antinomique*) hale gelmiş olan unsurlar arasındaki mücadelenin yerini alacaktır. Bu anlamıyla söz konusu olan, bir *tarih-sonrası* dönem olacaktır.

Öyleyse, "alan" olarak düşünülen kent basit bir şekilde objelerle doldurulan boş bir mekan olarak tasarlanmaz. Eğer körlük varsa bunun nedeni yalnızca bu objelerin görülmemesi ve mekanın boş görünmesi değildir. Kent mi? Bu son derece karışık bir gerilimler alanıdır; bir virtüellik, tamamlanmış olanı kendine çağıran bir mümkün-imkansızdır, her zaman yenilenen, her zaman talepte bulunan bir varlık-yokluktur. Körlüğü ortaya çıkaran şey, kent biçiminin, alana içkin olan vektör ve gerilimlerin, diyalektik mantığının ve hareketinin, içkin taleplerinin görülmemesidir; (bütünüyle tamamlanmış biçimde işlevsel ve/veya belirleyici) şeyler, işlemler, objeler görülmezler. Kentle ilgili olarak çifte körlük vardır. Dolgulama, kentin boşluk ve virtüellik halini gizler. Bu dolgulama şehircilik adını aldığı zaman, kör olanı daha acımasız bir şekilde aydınlatır. Dahası dolgulama, kendisini bitiren döneme, sanayileşmeye, sanayinin işlem ve tekniklerine borçludur. Örtünün altına gizlenmiş olan

kent, körleşen düşünceden kaçar ve yalnızca güncele nazaran geç kalmış aydınlatmalar üzerine yerleşebilir.

(Nisbi) süreksizlikler bu şekilde maskelenir ve yanılsamalı bir şekilde endüstriyel olanla kentsel olanın arasına yerleştirilir (tıpkı kırsal olanla endüstriyel olan arasına yerleştirilmiş olması ve hâlâ da böyle olmaya devam etmesi gibi). Eğer sanayi ve onun imkan ve ihtiyaçlarıyla ilgili körlük olmasaydı, onun dünyayı istila etmesine, doğayı tahrip etmesine, kanlı bir tarih içinde gezegene korku ve çirkinlikler saçmasına izin verir miydik? Onun rasyonalitesine sınırsız bir şekilde güven duyar mıydık? Böyle düşünceler ütopik görünecektir. Öyledirler gerçekten! Peki önce Saint-Simon, arkasından da Marx sanayileşme sürecini *yönetmek* ve *yönlendirmek* hakkında ne düşündüler? Onlar için söz konusu olan kör bir süreci körlük içinde bırakarak düşünmek, yahut basit bir aydınlatmayla yetinmek değildi. Bugün, problematiği ve pratiğiyle kent gerçekliğinin kendisi, şehircilik adı verilen (ideolojik ve kurumsal) temsiller tarafından gizlenmiş ve yerini ona bırakmıştır. Bu, boşluğu kapatmakta, iki olgunun arasını doldurmaktadır. Daha ileride buraya tekrar geleceğiz.[4]

Endüstriyel olan (kapitalist veya sosyalist pratik ve teori) ile kentsel olanın kaynaşması, ikincisinin ilkine eylemler hiyerarşisi içinde tâbi hale getirilmesine, bunun bir etki, bir sonuç, bir araç olarak düşünülmesine yol açar; bu kaynaşmanın ağır sonuçları vardır. Ortaya çıkan sonuç sözde bir kent kavramı, yani şehircilik, sanayi rasyonalitesinin uygulanması, kent rasyonalitesinin tasfiye edilmesidir.

Dolayısıyla zor geçiş, ampirik olduğu kadar ve ondan daha ziyade, metodolojik ve kuramsaldır.

Her döneme denk düşen özgün otoriteryanizm, reformculuk ve devrim biçimleri vardır. Her dönemin, her çağın veya her "alanın",

---

[4] Burada ödünç alınmış kavramlar ve terminoloji kullanarak *kentsel-olanın* (urbain) (anlam karışıklığı ortaya çıkan şehirciliğe [*urbanisme*] karşı olarak) ufka çıktığını, epistemolojinin alanını yavaş yavaş işgal ettiğini, dönemin epistemesi haline geldiğini söyleyeceğiz. Psikanaliz, dilbilim ve politik iktisat, en yüksek aşamalarına vardıktan sonra gerilemeye başlamıştır. Kent yükseliştedir. Fakat önemli olan bilginin sahalarını, alanlarını, "topi"lerini sınıflandırmak değil, hareketi etkilemektir. Eğer bu eyleme bir isim vermek gerekirse "teorik pratik" denilmelidir, fakat bunun kriter olarak ortaya çıkan, "yaşanmış" ile *praksis* arasında ayrım yapan bir bilimsellikle ortak yanı yoktur.

kendine özgü süreçler içinde birbiriyle mücadele eden, kendine özgü yabancılaşmaları ve özgürleşmeleri olduğu da söylenebilir. İlk alan olan tarım alanında ailenin ve ataerkil toplumun (kölecilik de gelişebilecek şekilde) büyüdüğü ve filizlendiği görülür; bunun arkasından ise feodal aile ve toplum ilişkileri gelişir (en azından feodalitenin toprak zemininde geliştiği, senyörün bir topraksız köylünün "yüksek" efendisi ve bir ya da birden fazla köyün şefi olduğu Avrupa'da böyledir). Tarımsal yapı, genel olarak mülkiyetin yoğunlaşması bakımından dönüşüme uğrarken, tarih sayısız devrimci hareketin anılarını belleğine kaydeder: yerel veya genele yayılmış ayaklanmalar, köylü isyanları (jacquerie), haydutluk, çeşitli, büyük ölçüde mistik ideolojilere sahip "yargılayıcı" çeteler. Nihayet, mülkiyetin müttefik veya birbirine rakip feodal beylerin, sonra da feodal beylerle müttefik veya onlara rakip burjuvazinin elinde birikmesi, *toprak reformu* projelerini beraberinde getirmiştir. "Toprağın açlığı" ve geniş bir mülkiyet transferini öngören program, bütün toplumu dönüştüren devrimci hareketlerin hayat bulmasına neden olmuştur: 1789 Fransız Devrimi, 1917 Rus Devrimi, Çin ve Küba devrimleri böyledir.

Sanayileşme dönemi ise, herkesçe bilindiği için üzerinde o kadar da durmayı gerektirmeyen bir şirket müdürü (patron) *paternalizmini* doğurmuştur. Bugün bile (köylü) ataerkillik ve (endüstriyel) paternalizm üst üste binip birbirini güçlendirerek mükemmel Devlet Başkanı figürünü meydana getirirler. Sanayileşmenin çok güçlü isteklerinin (sermaye birikimi, bir ülkenin tüm kaynaklarının kullanılması, şirket rasyonalitesini bütün ülkeye yayacak şekilde planlanan organizasyon) olması, çelişkili politik sonuçları beraberinde getirir: Devrimler ve otoriteryanizmler, sosyalist denilen ülkelerde birbirine karışan iki süreç. Sanayileşme sürecinden doğan bu reformlar ve devrimler birbirine karışır ve biten döneme işaret eder.

Kent dönemine geçişin belirtileri uzun süredir kendisini kuvvetle göstermektedir. Eski dönemlerin figürleriyle gizlenen bir kentsel paternalizm kırıp geçirmekte; otoriteyi elinde bulunduran kent "soyluları" sanayinin Rahibi ve Komutanı olarak çifte prestijle donanmaktadır. Özel mülkiyet (ve bunun sonucu olarak *spekülasyon*) kaynaklı kulluk zeminini ortadan kaldıracak olan kent reformu, şimdiden devrimci bir kapı açmıştır. Tüm kıtalar eski devrimci eylem biçimlerinden kent ge-

rillasına, kent hayatı ve örgütlenmesine ilişkin politik hedeflere (üst üste binen sanayi örgütlenmesi ve tarım sorunlarını es geçmeden ve çözemeden) geçiş yapıyor. Kent devrimleri çağı başlıyor.

Tarih içinde birbirini izleyen üç alan fikri, bu şekilde doğrulanabilir. Ek olarak, son doğanın, gelişmekte olanın, önceden-mevcut alan ya da alanların (tarımsal, endüstriyel) hem *katalizörü* hem de çözümleyicisi işlevi gördüğü söylenebilir. Yayılmış ve belirsiz özellikleri netleştirir ve hızlandırır. Çözülmeyen çelişki ve çatışmaları, belirgin bir *yeniden-canlandırma* içinde aydınlatır (örneğin Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi). Nitekim sanayileşmenin yeni (kapitalist) üretim ilişkileri içinde yükselişi, köylü toplumunun (ve feodal toplumun) karakter özelliklerini bilmeden, bulanık bir şeffaflık içinde "yaşayan" insanlar tarafından üzeri örtülmüş ilişkileri açığa çıkarmıştır.

Bu toplumun (akrabalık ve komşuluk bağları şeklinde yaşanan) hiyerarşisi, (koruma bağı şeklinde, topluluğun "adaleti sağlayan" senyöre tâbi hale gelmesi şeklinde yaşanan) sömürü, oldukları gibi su yüzüne çıkmıştır. Aynı şekilde bugün, *kentsel-olan endüstriyel-olanı açığa çıkarmaktadır;* bu sonuncusu kendisini, rafine bir sömürünün çifte hiyerarşisi gibi göstermektedir. *(Kentsel) karar mekanizmaları* bu karmaşık ilişkileri alanda okunabilir hale getirmektedir. Bu merkezler söz konusu ilişkileri sahaya yansıtmakta, "karar vericilerin" üretim araçlarına sahip olan ve bunları yöneten kişilerin basıncı altındaki örgütleyici eylemi ile, bu tahakkümü kabul eden "tâbi kesimlerin" edilgenliğini gözle görünür şekilde karşı karşıya getirmektedir. Sanayileşme sürecinde kriz yaşamayan toplumların kentleşme sürecinde bunu kesinlikle yaşayacakları, zira bu iki nedenler düzeninin üst üste gelebileceği, birinin diğerine eklenebileceği veya birinin diğerini yerinden oynatabileceği söylenebilir (fakat bu iddianın uzun uzadıya geliştirilmesi gerekecektir). Bu kavramları kullanarak ABD'yi, Güney Amerika'yı, Asya'nın "sosyalist" olmayan kısmını, vs. incelemek mümkündür.

Bu engin dönüşüm süreci içerisinde mekan kendisini ortaya koyar, ve bu her zaman şöyle olagelmiştir: *a)* bir politik mekan, stratejilerin yeri ve objesi; *b)* onu etkileyen, tahakküm altına almaya ve sonuç olarak bugün sonsuza kadar sömürmeye olanak veren bir zaman projeksiyonu. İşte bu, zaman-mekanın özgürleşmesini haber veriyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# KENT OLGUSU

*Kenti* (bundan böyle şehir [*ville*] kelimesini kullanmıyoruz), ortaya çıkan imgeleri ve kavramı, gelişen virtüelliği tanımladıktan sonra, "gerçeği" inceleyen bilgiye kendini sunduğu haliyle fenomenimizi çözümleyeceğiz. ("Gerçek" kelimesi için kullandığımız tırnak işareti, bir şerhi ve bir netleştirmeyi ifade ediyor: Mümkün olan, gerçeğin parçasını teşkil eder, ona anlam verir, bir başka deyişle yönü ve yönelimi, ufka giden yolu gösterir.)

Bugün kent olgusu, devasalığıyla hayret uyandırır; karmaşıklığı bilginin araçlarını ve pratik eylemin enstrümanlarını aşar. Toplumsal fenomenlerin belli bir (göreceli) karmaşıklıktan daha büyük bir karmaşıklığa doğru gittiğini savunan *karmaşıklaşma* teorisini hemen hemen doğrulamaktadır. Bu, kökenini "doğa" bilimleri denilen bilimlerde ve bilginin genel teorisinde bulan, fakat toplumsal gerçekliğe ve bu gerçekliğin bilgisine doğru yönelen bir teoridir. Toplumsal ilişkiler hiçbir zaman, arkaik bir toplumda bile basit değildir. Başlangıçtaki basitliği ve basit unsurların bileşimiyle ortaya çıkan karmaşıklığı gösteren Kartezyen şema terkedilmelidir. Karmaşıklaşma teorisi felsefi, hatta idealist (ideolojik) gibi görünebilir. Gerçekte ise pek çok bilimsel argümandan beslenmektedir. Çözümlemenin tüm gerçeklik içinde keşfettiği ve kendi iç düzenini (uyum ve tutarlılığını) var eden "unsurlar", kendini başka bir yerde, aşırı ifade bolluğu yaratacak şekilde yeni bilgiler getiren bir düzensizlik içinde gösterebilir (düzenin tekrarlanması, belirsiz birimlerin veya dökümü yapılmış unsurların, zaten var olan ve tespit edilmiş sınıflandırılması). *Bilgi* demek aynı zamanda sürpriz demektir, artan çe-

şitlilik demektir, yeni bir anlamın, yeni bir ifade bolluğunun, anlık ve daha karmaşık başka bir düzenin ortaya çıkmasına neden olan *düzensizlik* demektir.[5]

Kent olgusu, öncelikli olarak, çeşitlilik arz eden *betimleme* metotlarından doğar. Ekoloji "yaşam alanı"nı, içinde yaşanılan ortamları, komşuluk birimlerini, (komşuluk alanında birincil, daha geniş bir alanda ikincil) ilişki biçimlerini tanımlar. Daha incelikli olan fenomenolojik tanım, kentlilerle kent arasındaki bağlara saldırır; çevreyi, mekanın aykırılıklarını, kentsel yaşamın anıtlarını, akışlarını ve ufuklarını inceler. Ampirik tanım vurguyu morfolojiye yapar; insanların şu veya bu kent çerçevesinde, bir megalopol (parçalanmış, fakat eski biçim ve yapıların ortadan kalmasına rağmen, kent işlevlerini de içerecek şekilde idari ve siyasi bir bütün meydana getiren şehir) çerçevesinde neler gördüklerini tam bir kesinlikle dikkate alır.

Bu yöntemler, kent fenomeninin bazı yanlarını ve özelliklerini, bilhassa daha önceden bahsedilen devasalığı ve karmaşıklığı ortaya çıkarır. Peki daha ileriye gidip onları bilmemize de izin verir mi? Belli bir noktadan sonra, inceltilmiş haliyle bile tanımlama artık yeterli olmayacaktır. Morfolojinin ve ekolojinin sınırlarına varılır. Tanımlama, somut görünen ve sadece anlık olan, verili ve "yaşanmış" olana nazaran soyut görünen bazı "toplumsal ilişkiler"e dokunmaz. Üretim ve mübadele ilişkileri, pazar veya daha ziyade pazarlar böyledir. Bu ilişkiler hem okunabilir hem de okunamaz, hem görülebilir hem de görünemez niteliktedir. Kendilerini sahada, farklı yerlerde gösterirler: Pazar yeri, ticaret borsası, veya kıymetler veya emek borsası. Bu projeksiyon ilişkileri saptamamızı sağlar, ancak anlamamızı sağlamaz. Kent gerçekliği bu düzeyde anlaşıldıktan sonra başka türlü görünür: Çok sayıda pazarın, (yerel, bölgesel, ulusal) tarım ürünleri pazarının, (alınmış, imal edilmiş, meydana

[5] *Kent merkezinin* şu karakteristik özellikleri taşıdığı da söylenebilir: Periferide, (kendini tekrar eden) bir düzene göre belirlenmiş ve ayrılmış kent envanteri unsurlarının (objeler, insanlar) eş zamanlılığı, bu unsurların karşılaşması, buradan doğan düzensizlik ve azami bilgi: Çevreye göre karmaşıklaşma, ama aynı zamanda bu akıştan doğan riskler ve tehlikeler. Ademimerkeziyet, laf kalabalığı içinde donuk kalır. Bu fenomenlerin analitik ve formel (matematiksel) olarak incelenmesi, *merkeziyetin diyalektiğini* gizleme riski taşır. Hiçbir merkez yeterli değildir ve yeterli olamaz. Doygunluk bunu *imkansız* kılar. *Başka* bir merkeze, *başka* bir merkeziyete gönderme yapar. (Krş.: *infra)*

veya onun çevresindeki bölgeye dağıtılmış) sanayi ürünleri pazarının, sermaye pazarının, emek pazarının, beraberinde mesken ve inşaat arazisi pazarının toplamı ve merkezi. Sanat ve fikir eserleri, işaret ve semboller pazarını da es geçmeyelim. Bütün bunlar "kent"i tek bir özellikle -geçiş ve/veya değişim yeri- tanımlamak için yeterli değildir. Kent gerçekliği yalnızca tüketime, "üçüncü döneme", dağıtım şebekelerine bağlı değildir. Üretime ve üretim ilişkilerine müdahil olur. Tanımın sıkıntıları, düşünceyi bu düzeyde bloke etmektedir. Problematikten uzaklaşılmakta, yaşamsal önemdeki sorulardan kaçınılmaktadır (örneğin merkez ve merkeziyet sorularından; bu ise merkezlerin bozulması veya "seçkinci" ya da otoriter tarzda güçlendirilmesinin kabullenilmesi riskini doğurmaktadır). Bu, tanımın yerine ansızın ideolojinin geçirilmesidir. Fenomenolojiden çözümlemeye, mantıktan da diyalektiğe geçmek gerekir. Bu düzeyden itibaren çözümlemenin ne denli zor olduğuna dair bir fikir vermek için, Kent Sosyolojisi Enstitüsü'nün yaptığı bir çalışmayı hatırlatalım. Bu çalışma, kent olgusunu faktörlere, göstergelere ve indekslere ayırmaya çalışmıştı. Bunu yapmak için de en incelikli olanlara (doğurganlık oranları, kalifiye emeğin oluşumu, vs.) ulaşmak için en kaba olanlardan (hektar başına yaşayan insan sayısı, binaların yaşı, vs.) hareket etmişti. Bu şekilde izole edilen indekslerin sayısı 333'e çıktı. Bu keyfi bir sayıydı, zira analiz, giderek daha ince noktalara doğru devam edebilirdi. İndeksler, kırk kadar en karakteristik olanlara indirgendikten sonra ortaya çıkan toplam tablo hâlâ bilgisayarda bile işlemesi zor nitelikteydi. İşte kent olgusu kendini böyle, toplumsal pratiğin tümünü içeren genel (buna *toplam* da denilebilir) bir gerçeklik olarak göstermektedir. Bu genellik hemen anlaşılamaz. Farklı seviye ve kademelerden geçerek genele doğru ilerlemek gerekir. Zor bir yürüyüştür bu. Her adımda, engel ve uyuşmazlıklardan kaçınarak risk almak gerekir. Her deneme, her ilerleme oldukça, hemen *indirgeyici ve kısmi bir pratiğe* dönüşen bir ideolojik yorum ortaya çıkar. Sakatlayıcı pratiklere denk düşen bu toptanlaştırıcı ideolojilere iyi bir örnek, toplumsal kalkınmayı endüstriyel büyüme içinde absorbe ederek, kentsel gerçekliği genel planlamaya tâbi kılarak, özgün kentsel mekanı net bir şekilde ortadan kaldıran ekonomik mekanın ve düzenlemenin temsillerinde görülebilir. Mekan

politikası, bunu yalnızca objelerin, insanların, makinaların, sanayi tesislerinin, akışların ve şebekelerin yerleştirildiği homojen ve boş bir yer olarak tanır. Böyle bir temsil, sınırlanmış bir rasyonalitenin lojistiğine dayanır ve kentin ve "yaşamın" *diferansiyel mekanlarını* indirgeyerek ortadan kaldıran bir stratejiyi hayata geçirir.

Uzmanlaşmaya dayalı her bilim, genel fenomenin içinde belli ve kendisine ait bir "alanı" diğerlerinden ayırır. Onu kendi tarzıyla aydınlatır. Burada ayırma teziyle aydınlatma tezi arasında ayrım yapmak mümkün değildir. Dahası her ayrı bilim, kendi içinde de ikincil düzeyde uzmanlaşmış disiplinlere bölünür. Sosyolojiye siyaset sosyolojisi, ekonomi sosyolojisi, köy ve kent sosyolojisi, vs. girer. Bu yüzden parçalı ve uzmanlaşmaya dayalı bilimler analitik olarak çalışırlar; bir çözümleme sonucunu verirler ve farklı çözümlemelere girişirler. Genel olarak düşünüldüğünde kent olgusu söz konusu olduğunda da coğrafya, demografi, tarih, psikoloji ve elbette sosyoloji, analitik bir sürecin ürünü olan sonuçlar getirirler. Biyoloğun, tıpçının ve psikiyatrın katkılarını da dışarıda bırakmak adaletsizlik olur. Romancı ve şairinkileri de öyle. Coğrafya özel olarak yığılma alanını ve bunun bölgesel, ulusal, kıtasal bir bölgedeki durumunu inceler; coğrafyacıyla birlikte iklim bilimci, jeolog, kır ve bitki örtüsü uzmanı da vazgeçilmez bilgiler sunar. Demografi uzmanı, nüfusu, kökenlerini, cinsiyet oranlarını, doğurganlık oranlarını, büyüme eğrilerini vs. inceler. Kent gerçekliği uzmanı olan veya genel büyüme fenomenleriyle ilgilenen iktisatçı neyi inceler? Bir dizi objeyi: kent çerçevesi dahilinde üretim ve tüketim, gelir dağılımı, tabaka ve sınıflar, büyüme biçimleri (aktif veya pasif, "ikincil" veya "üçüncül"), vs. Tarihçi, bu yığılmanın doğuşunu, onu etkileyen kurum ve olayları inceler. Ve böyle gider. Çözümlemenin ileriye ve geriye doğru (zamanda ve mekanda) adımları olmadan, bu çok sayıdaki ayırma ve bölünmeler olmadan, *kent fenomeni bilimini* anlamak mümkün değildir. Fakat parçalar bir bilgi meydana getirmezler.

Bu parçalı bilimlerdeki her keşif, toplam fenomenin içinde yeni bir çözümlemeye olanak verir. Bütünün başka yanları ve unsurları ortaya çıkar. Hiyerarşikleştirilmiş etkileşimler (homeostaziler) teorisinden hareketle, eski organikçiliğin ve onun naif erekçiliğinin yerine daha rasyonel kavramlar yerleştirerek bazı kentsel gerçeklikleri

tanımlamak imkansız değildir. Grafların (ağaçlar ve kafesler) formalize edilmiş teorisinden hareketle, kentsel mekanın modellerini ele almak imkansız değildir (krş., Christopher Alexander'ın çalışmaları: *Architecture, Mouvement, Continuité,* no 1). Kent olgusunu, mekanın ve içeriklerinin çelişkilerini incelemeden, yani diyalektik yöntemi kullanmadan, mekanın *formel* özellikleriyle ele almanın bile metodolojik olarak mümkün olduğu gösterilmiştir. Dilbilim yakın zamanda bu alanda sıçrama yapmıştır. Bu, önemli bir kavramın, *işaretler sistemi* (ve anlamlar sistemi) kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kent olgusunu bu yöntem ve bu aydınlatmadan hareketle düşünmeyi yasaklayan hiçbir şey yoktur. Şehrin ve kent olgusunun işaret ve anlamlar bakımından zengin (veya fakir) olması bunu elbette ilginç olmaktan çıkarmaz. Şehrin ve kent olgusunun *bir sistem* (işaretler tarafından tanımlanabilir, Jakobson, Hjemslev ve Chomsky'ninki gibi bir dilbilimsel model yoluyla anlaşılabilir bir sistem) meydana getirdiği söylenebilse de, bu dogmatik bir tezdir. "İşaretler sistemi" kavramı kent olgusunu içine almamaktadır; şehrin dili (veya şehirde konuşulan dil) de olsa, kentin sözü ve "yazısı", dolayısıyla göstergebilimsel (*semiyolojik*) çalışmalar yapma imkanı da olsa, şehir ve kent olgusu tek başına bir işaretler (sözel veya değil) sistemine de, bir göstergebilime de indirgenemez. *Kent pratiği* bu kısmi kavramları ve dolayısıyla teoriyi aşar. Bu pratik bize başka şeylerin yanında, işaret ve anlamların satılmak ve tüketilmek üzere üretildiğini gösterir ("gayrimenkul" reklam söylemleriyle karşılaştırınız). Diğer yandan elbette şehirde ve kent olgusunda tek bir tane değil, *çok sayıda* ve farklı *düzeylerde* işaret ve anlam sistemleri mevcuttur: gündelik hayat tarzları sistemi (objeler ve ürünler, mübadele ve kullanım işaretleri, malın ve pazarın yayılmasıyla ilgili işaretler, *yaşam* ve "yaşam alanı"nın işaret ve anlamları) - bütünlüğü içinde kent toplumu sistemi (iktidarın, gücün, genelinde veya bölünmüşlüğü içinde düşünülen kültürün göstergebilimi) - özelleşmiş kentsel mekan-zaman sistemi (her şehre, manzarasına ve yüzüne, içinde oturanlara özgü göstergebilim). Eğer kentsel mekanda obje ve eylemlere bağlı tek bir işaretler sistemi olsaydı bu sistem hakim olurdu ve içinden çıkılamazdı. Peki ya nasıl girilirdi? Kent gerçekliğine uygulanan göstergebilimin sınırları ne olursa olsun aynı

önemle ifade etmek gerekir ki, bir bilimde yakın zamanda ileriye doğru atılan adımlar bu gerçekliğin yeni boyutlarını ortaya çıkarır. Böyle bir perspektifle bakıldığında araştırma henüz yalnızca başlangıç aşamasındadır. "Kent sorunsalı"ndan ayrılamayacak olan, fakat farklı bir yere koymamız gereken sorunlar ortaya koymaktadır.

Artık biliniyor olan "klasik" bir tarzla, konuşma eylemini, olayı düşünelim. Analiz, (Saussure'den bu yana) bu eylemin içinde dilin ifadesi olarak söz ile, bir *sistem* olarak dilin kendisini birbirinden ayrıştırır. Mevcut ifadenin (olay: sözü birine söylüyorum) koşulu, bir sistemin varlığı, *virtüel* varlığıdır. İletişimi, yani işlemlerin (kodlama, kod çözme) devamı olarak iletişimi mümkün kılan şey, bir dizi -fonolojik, morfolojik, dilbilgisel, sözlüksel (*lexical*), anlambilimsel (*sémantique*)- kurallar bütünüdür. Bu kurallar, anlaşılabilir bütünler (cümleler) oluşturmayı -üretmeyi- mümkün kılar. Bu bütün, kolektiftir; eylem (olay) ise bireyseldir. Tutarlı (sistematize edilmiş, anlaşılır) bir biçime sahiptir. Diğer yandan Saussure'den Chomsky'ye kadar incelenen bu sistematik bütün, eylemin (olayın) düzeyini onu hiçbir zaman bütünüyle ortaya koymadan yönetir. Devamı bayağı kelimelerden de, incelikli bir bağlantılandırmadan da meydana gelse, sistem aynıdır. Okuyucular onu bilmeden, fakat görmezlikten de gelmeden kullanır. Üretilen cümleler birbirinden farklı niteliklere sahiptir (ifadeler, dizgiler, mantıksal veya pratik hassasiyetli referanslarla olan ilişki). Her muhatap dilini bilir, kuralları belirtme ihtiyacı duymaz ve kendi tarzıyla kullanır. Sistematik bütünlüğün etkinliğinin koşulu, etki, eylem ve olay düzeyinde sistemin *yokluğudur;* buna karşın *varlığı* kendisini farklı düzeylerde gösterir. Sistemin eylemi bir *varlık-yokluk* içinde gerçekleşir. İletişim, yalnızca, konuşan "özne"nin, gündelik okuyucunun, söylemini belirleyen ve yapılandıran şeye -dil, onun paradigmaları, sözdizimsel yapıları- *kör* kaldığı ölçüde mümkündür. Eğer bunlar üzerine düşünürse, üstdilin alanına girer. Diğer yandansa kör olmama hali söylemin niteliğini oluşturur. Sistem, bilinçten kaçınır, fakat onu şu veya bu düzeyde aydınlatır da. Gerekli örtülme mutlak olamaz ve bilinç ona son verir. Başka yerlerde olduğu gibi burada da, *dil* için geçerli olan ile *müzik* için geçerli olanın aynı olduğunun altını çizelim. Etki, izlenim ve/veya duygu, hiçbir biçimde kuralların (harmoni, kompozisyon) bilinmesini içermez.

Kentin bu modelde anlaşılabileceğini ileri süremez miyiz? Bu anlamda bir virtüellik, varlık-yokluk olmayacak mıdır? Bu perspektifte dilbilim, olgunun çözümlenmesine katkıda bulunacaktır. Kentin bir dil, yahut bir işaretler sistemi olması nedeniyle değil. Dilbilim incelemesinin ortaya çıkarttığı anlamda bir bütün ve bir düzen olması nedeniyle.

Bu perspektif çekici görünse de, "kör alanlar" teorisine ve diferansiyel çözümlemeye bağlayarak bu perspektifi benimseme konusunda aceleci davranmamak gerekir. Zira *diferansiyel* (kesin bir şekilde, farklılıklarıyla belirlenen ve tanımlanan) unsurlar sistemi olarak dil anlayışının sınırlarını (önceki incelemelerde ortaya çıkan sınırları) unutmamak gerekir. Bu teori, her *anlatımın* bir farklılaşmalar sürecinden doğduğunu, bu farklılaşmanın unsurlarının (birbirinden ayrı yapıcı birimler) böyle bir anlatımı birbirleriyle karşı karşıya gelerek veya bütünleşerek aldığını, fakat bu unsurlarının kendilerinin bir anlatıma sahip olmadığını (bu karşı karşıya gelme ve birleşme sistemine girmeye hazır olma durumu hariç) savunur. Fonemler (Batı dillerinde harflerle gösterilen sesler) ve keyfi olarak kullanılan işaretler böyledir. Buna "kelimeler" de dahil edilebilir. Burada ciddi bir zorluk ortaya çıkıyor. Saussure'ün, Troubetskoy'un ve bunların müritlerinin çalışmalarından ortaya çıkan teori, *anlamların, zaten gösteren durumundaki birimler arasındaki ilişkiden* hareketle oluştukları vakit, geçerliliğini korur mu?[6] "Saussure'cü" postulat, çözümlemenin nesne içerisinde, onu anlamlı bir şekilde parçalara bölüp yeniden yapılandırmak suretiyle *diferansiyel sapmalar* meydana getirdiği şeklinde bir kural koyar. *Zaten* gösteren durumundaki birimler örneğinde bu mümkün müdür? "Yaşanmış" olanın, yani toplumsal pratiğin verileriyle bunları ifade eden söylem arasındaki (neredeyse "kurumsal" denebilecek) mesafe kapatılabilir mi? Gerçeklik ve onun tanımı ya da "sureti" (*transcription*) arasındaki o mesafe? Belki, zaten gösteren durumundaki unsurların yeni

[6] Saussure sonrası dilbilimin ve Saussure'cü modelin, mitler ve mitoloji teorisini, edebiyat ve anlatı teorisini, vs. içine alacak şekilde genişlemesinin çarptığı en büyük engel buradadır. Lévi-Strauss ve Roland Barthes'ın çalışmalarıyla krş. Başka modeller arayışı buradan kaynaklanmaktadır.

karşıtlıklar içinde toplandığı, belirlenmiş bağlantılandırmalar içine girdiği ölçüde. Kent örneği için de böyle midir? Kent, kırdan ve sanayiden gelen unsurları bir araya toplar. Onlara bağlantılandırmalar getirip bunları empoze eder mi? Bilinen karşıtlıklar, merkez ve çevre, açık ve kapalı, yukarı ve aşağı, vs. kent paradigmalarını veya dizimlerini (*syntagme*) meydana getirecekler midir? Belki de. Yalnızca derinlemesine bir çalışma, *güzergâh* ve *söylem* arasında kurulan ilişkinin bir geçerliliğinin olup olmadığını, böyle bir biçimlendirmenin ve sınırlarının öneminin ne olduğunu söyleyebilir. Elbette, kenti bir *diferansiyel alan* (zaman-mekan) olarak anlamak için dilbilimcilerin ve dilbilimin ele aldığı haliyle *fark* kavramını yeniden kullanmak ve geliştirmek gerekir.

Bu karmaşıklık, disiplinlerarası bir işbirliğini kaçınılmaz hale getirmektedir. Genişliği içinde ele alındığında, kent olgusu, uzmanlaşmış hiçbir bilimden doğmamaktadır. Her ne kadar metodolojik bir prensip olarak hiçbir bilimin kendini yadsımadığı, aksine her uzmanlık alanının fenomenin geneline ulaşmak için kendi kaynaklarının kullanımını sonuna kadar itmesi gerektiği söylense de, bu bilimlerden hiçbiri fenomenin genelini tam olarak incelediği iddiasında bulunamaz. Onu yönetme iddiasında da bulunamaz. Bunun kabul edildiği noktada sorunlar başlar. "Disiplinler-arası" ya da "çok-disiplinli" denilen toplantıların yarattığı hayal kırıklıklarını kim inkar edebilir? Bu şekilde tasarlanan araştırmanın ve onun mitolojisinin yarattığı yanılsamalar defalarca ortaya konulmuştur. Kâh sağırlar diyaloğu, kâh ortak mekanları olmayan sözde buluşmalar şeklinde kendilerini gösterirler ve öncelikli sorunları terminoloji sorunudur. Bir başka deyişle, dil sorunudur. Katılımcıların, söylemde kullandıkları kelime ve terimler konusunda anlaşmaları enderdir, kavramlar konusunda anlaşmaları daha da enderdir. Tez ve teorilere gelince, genel olarak bunların uyumsuz oldukları görülür. Çatışmalar başarıların önüne geçer. Örneklerin çoğunda tartışmalar, ihtilafların berisinde ve altında kalır. "Objelerin" tanımlanabildiği varsayılsa bile, bilinen bir kuralın hayata geçirilmesi hemen hemen hiçbir zaman başarılamaz: mantıksal bir başarısızlık olmaksızın, tanımı, tanımlanmış olanın yerine geçirmek. Metodolojik ve teorik zorluk, bu tür görüşmeler sırasında herkesin sentezi aradığı ve

"sentez adamı" olmak istediği görüldüğünde daha da büyür. Bazen, disiplinler-arası denilen araştırma, sonucu olmayacak şekilde açık, hatta uçurum gibi açık ve boş kalır. Kimi zaman, sözde bir sentezle tamamlanır. *Genel gerçeklik* olarak kent fenomeninin acil bir şekilde ve baskı da yaparak, parçalı bilimlerin bir araya gelmesi çağrısı yaptığı doğruysa da, bunu zor, hatta imkansız kıldığı da doğrudur. Uzmanlar bu sentezi yalnızca kendi alanlarında, kendi verilerinden, terminolojilerinden, kavramlarından ve tezlerinden hareketle düşünürler. Farkında bile olmadan dogmatikleştirirler ve ne kadar çok yetkin olurlarsa o kadar çok dogmatikleştirirler. Bu yüzden düzenli olarak iktisat, tarih, sosyoloji, demografi, vs. gibi bilimlerin bilimsel emperyalizminin yeniden ortaya çıkışına tanık oluruz. Her bilim insanı diğer "disiplinleri", kendi yardımcıları, bağımlıları, hizmetçileri olarak görmektedir. Bilimsel dar yaklaşım ile "Babil kulesi karmaşıklığı" ("*babélisme*") arasında gidip gelinir. Disiplinler-arası denilen buluşmalarda, ayrımın olmadığı özgünlük veya karışımın olmadığı birlik imkansız hale gelir. Bıkkınlık sonucunda, işlevsiz orta yollara takılıp kalınır: Zira bir yerlerde durmak gerekir ve sempozyum veya seminer günleri ve ödenekler sınırlıdır. Ortaklaşma, söylediğimiz gibi, alabildiğine geri çekilir.

Kent fenomeni, kendi *evrenselliğini* ortaya koyar. Analitik olarak çözümlenmesi için bir *üniversitenin* ortaya çıkış sürecini ortaya koymak yeterlidir. Böyle bir çözümleme için halihazırda kurumsallaşmış olan başka araştırma ve disiplinler -edebiyat ve güzel sanatlar, muhtelif bilimler- üzerinde mutlak bir öncelik aramanın söz konusu olmadığını belirtelim. Kent fenomeninin çözümlenmesi için matematikten (istatistikten, ama aynı zamanda kümelerden, enformasyondan ve sibernetik teorisinden) tarihe, dilbilimden psikoloji ve sosyolojiye kadar mevcut tüm bilimleri çözümlemenin etrafında bir araya getiren bir fakülte tasarlamak yeterlidir. Bu tasarım, öğretme hakkında var olan fikirlerin değişmesini gerektirir; böyle bir fakülte, dağıtmak üzere elde edilen (veya öyle olduğu iddia edilen) bir bilgi temelinde değil, bir *sorunsal* temelinde kurumsallaşacaktır. Hayli paradoksal bir biçimde, belli bir bilgi birliği bugün yalnızca, düzenlenmiş sorunlar bütünü etrafında kendini yapılandırabilir. Kendine edinilmiş görüntüsü veren bilgi, parçala-

mr; epistemologların çabalarına rağmen (ki onların tek yaptığı şey fikri işbölümünün geçici sonuçlarını "öz"lerin içinde dondurmaktır) kırıntılara ayrılır. Buna karşın, böyle bir kurumun -üniversite veya fakülte- statüsü net bir şekilde ayırt edilmez. Proje hayranlık yaratabilir, fakat bu hayranlık bazı engelleri gizleyemeyecektir. Herhangi bir karşılıklı konuşmada var olan şeyin bir kurum içinde yeniden üretilmesi riski mevcuttur. Uzmanların kendi terminolojilerini, söz dağarcıklarını, kendi sözdizimlerini, ifade mahiyetlerini, profesyonel jargonlarını ve deformasyonlarını, ezoterizm eğilimlerini ve bir alanın sahibi olma kibirlerini aşmaları nasıl sağlanabilir? Emperyalizm bir kural olmaya devam eder. Bugün bunu dilbilim ve etnolojide görüyoruz, tıpkı dün politik ekonomide gördüğümüz gibi! Uzmanların kendi uzmanlık alanları için, yani kendileri için yönetici mevkii elde etmemeleri için ne yapmak gerekir? Taktiksel ustalıkla hareket etmeyenlerin susturulup başkalarına tâbi hale geldikleri iyi bilinir. Bir şehircilik (veya "kent bilim" veya "politoloji" gibi kötü isimler de uydurulabilir) fakültesinin projesi, disiplinler arası mitlere veya nihai senteze boyun eğmeyi emretmez. Böyle bir araştırma mucizeler gerçekleştirmez. Kent olgusunun eksiksiz bir çözümlemesinin yapılması için onu kurumsallaştırmak yetmez. Zaten bu olgunun, veya herhangi bir gerçekliğin eksiksiz bir çözümlemesi olabilir mi?

Her tekil bilimin kendi çözümlemesini ittirdiği ölçüde, geride bir *atık* bıraktığı ileri sürülebilir. Bu atık ondan kaçar. Temel olarak açığa çıkar ve başka yöntemler açığa çıkarır. Örneğin iktisatçı kendisini, ondan kaçan "bir şeylerin" önünde bulur; onun için atıktır bu. Diğer yandan bu "şeyler", psikolojiden, tarihten vs. gelmektedir. Daha genel olarak, sayılar ve sayımlar, onlara ait olmayan dramları ortaya çıkartır. Uzman, onlardan temizlenmek için ellerini yıkar. Bakışlarını bu dramlara yönlendiren psikoloji de, sosyoloji de, tarih de onları tüketmez ve tanımlı ve nihai bir bilgiye, bilinen ve sınıflandırılmış kavramlara indirgemez. Bu, toplumsal çalışma, sanayideki üretici faaliyet, politik rasyonalite ve irrasyonalite için de doğrudur. Sayı ve dram konusu, kent olgusu için daha da doğrudur. Dolayısıyla bu olguya ilişkin bilim, yalnızca tüm bilimlerin ortaklaşması sonucunu verebilir.

Evet, fakat her disiplin bir atık ortaya çıkarıyorsa da, kendisini ötekilere indirgenemez olarak tanımlar. Fark, indirgenemezlikle paralel olacaktır. Bu ise ortaklaşmayı sorgulanır hale getirir. Yahut kent fenomeninin parçalı bilimler bütününe ve "insan" ya da "toplum" bilimine indirgenemeyeceği de söylenebilir. Bu, risksiz bir şey olmayacaktır. Yahut insan (genel olarak), toplum (genel olarak) veya kent fenomeni atık bütünle birlikte tanımlanacaktır. Bu, teorik bir çıkar sağlasa da beraberinde başka riskleri -irrasyonalite, vs.- getirir. Sorun hâlâ yerinde durmaktadır: Parçalı bilgilerden toplam bilgiye nasıl geçilecektir? Bu *bütünlük* ihtiyacı nasıl tanımlanmalıdır?

Kent fenomeninin karmaşıklığının bir "obje"nin karmaşıklığı olmadığı da varsayılabilir. Bu obje (bir bilimin objesi) kavramı dikkatli bir incelemeye direnir mi? Kendimize bunu sorabiliriz. "Alan"dan veya "saha"dan daha sert, görünüşte daha kesin bir şekilde, korkunç karmaşıklıklara yol açar. Obje, incelemenin önüne kendisini *gerçek* olarak ortaya koyar veya ortaya koyulur. Objesiz bilim, bilimsiz obje olmaz denilecektir. Peki politik ekonominin, veya sosyolojinin, veya tarihin izole edilebilir bir objeyi incelediği, veya elinde tuttuğu, veya inşa ettiği söylenebilir mi? Kent ekonomisinin ve kent sosyolojisinin ve şehir tarihinin kendi konusuna sahip olduğu söylenebilir mi? Bize göre hayır. Zira "şehir" objesi yalnızca tarihsel olarak mevcuttur. Kent veya kentsel mekan- fenomeni bilgisinin ekonomi, sosyoloji, uzmanlaşmış tarih, psikoloji ve jeoloji, vb. gibi doğa bilimlerinin *objelerinin* toplamından oluştuğu ileri sürülebilir mi? Hayır. Basit olarak bilimsel obje kavramı, belki bir başka iradeyi gizleyecek olan basitleştirici bir irade olmadan var olamaz; gizlenmesi muhtemel diğer irade, tek ve senteze dayalı, dolayısıyla da otoriter bir Modelin ilanını hedefleyen parçalama stratejisidir. Bir obje, bir ilişkiler biçimi olarak tasarlansa da ve başka sistemlerle ilişkisi kurulsa da, izole olur. Bu, bilimsel obje görüntüsüyle "objektif" kavramının altına saklanan sistem iradesi değil midir? Aranan sistem, kendisi oluşurken objesini de oluşturur. Bundan sonra ise, oluşturulmuş olan obje sistemi meşrulaştırır. Bu tutumun endişe verici olduğu ölçüde, düşünülen sistem *pratiğe* dönüşmek isteyebilir. Şehir kavramı artık bir toplumsal objeye denk düşmez. Bu yüzden sosyolojik anlamda sözde bir kavramdır. Bununla birlikte şehir, gör-

mezden gelinmesi imkansız olan tarihsel bir varoluşa da sahiptir. Hâlâ ve uzun zamandan beri küçük ve orta büyüklükte şehirler mevcuttur. Bir şehir imgesi veya temsili varlığını sürdürebilir, koşullarını yitirse de hayatta kalabilir, bir ideolojiye ve kentsel projelere esin verebilir. Bir başka deyişle "gerçek" sosyolojik "obje", burada imge ve özellikle de ideolojidir!

Kent gerçekliği, bugün, bir *objeden* ziyade, (keşfedilmesi gereken bir düzeni de içinde barındıran) bir kaos ve düzensizlik gibi görünmektedir. Şehircilik denilen şeyin önemi ve rolü nedir? Bir kısmı mimarlık kuruluşlarından çıkan, bir kısmı öyle olmayan şehirciler vardır. Eğer kent düzenini zaten tanıyorlarsa, bir bilime ihtiyaçları yoktur. Onların şehirciliği zaten bu bilgiyi içermekte, objeyi kavramakta ve eylem sisteminin içine yerleştirmektedir. Gizli veya oluşum halindeki kent düzenini tanımıyorlarsa, yeni bir bilime ihtiyaçları vardır. Peki bugün şehircilik nedir? Bir ideoloji mi? Genelleşmek isteyen belirsiz ve kısmi bir pratik mi? Teknik unsurlar içeren ve kendini dayatmak için otoriteye güvenen bir sistem mi? Ağır ve ışık geçirmez bir gövde, yolun üzerindeki bir engel, sahte bir model mi? Bu soruları sormak gerekir. Ve açık ve güçlü bir cevap da istemek gerekir.

Kent fenomeni gerçekliği, düşüncenin önüne sunulan bir objeden ziyade, bir *virtüel objenin* gerçekliği olacaktır. Bu da, eğer bir sosyolojik kavram kullanmak gerekirse, "kent toplumu" gerçekliğidir. Diğer yandan bu gerçeklik, yalnızca sosyolojiden gelmez. Kent toplumu, kendi özgün düzen ve düzensizlikleriyle şekillenir. Bu gerçeklik, bir sorunlar bütününü -kent sorunsalını- kuşatır. Bu fenomen nereye gider? Kentleşme süreci toplumsal yaşamı hangi yönde hareketlendirir? Hangi yeni genel pratiği veya hangi kısmi pratikleri içerir? Süreç teorik olarak nasıl yönetilmeli ve pratik olarak nasıl yönlendirilmelidir? Nereye doğru? Şehircinin kendi kendisine ve uzmanlara sorduğu sorular bunlardır. Uzmanlar ise dili kötüye kullanmadan bu sorulara cevap veremez ya da vermez.

Toplumsal pratik, genel hale gelmek için, tutarsızlıkları aşmak için, sentezi isteyecektir. Gerçekten de sanayi pratiği, yüksek bir tutarlılık ve etkinlik düzeyi elde etmiştir: planlama, programlama. Kent pratiği de onu izlemek ister. Diğer yandan, analitik tarzda iler-

leyen disiplinler-arası araştırma, sentez yolundaki ihtiyatsızlıklardan, daha net bir kelime kullanmak gerekirse, genelleştirmelerden kaçınmalıdır. İnsanlar (kimler? Teorisyenler ve pratisyenler, kavramlaştıranlar ve kullanıcılar), ısrarla sentez adamını isterler. Bu sentezin sosyoloğun, yahut iktisatçının, ya da herhangi bir uzmanın eseri olamayacağını tekrarlamak için hiçbir fırsat kaçırılmaz. Pratisyenler olarak bir uzmanlık emperyalizminden kaçtığını iddia eden mimar ve şehircinin bu unvanı ve bu rolü istediği doğrudur. Neden? Çünkü onlar tasarım yapmaktadır, çünkü onlar teknik bilgiye sahiptirler, çünkü onlar plan ve projeleri yürütürler. Kötü amaçlı bir hak iddiasıdır bu. Gerçekte onlar, daha önce sözünü ettiğimiz duruma düşmektedirler. Teknik bilginin, tasarımın ve tasarımcının emperyalizmi, iktisatçıya, demografa veya sosyologlara hiçbir şey bırakmaz. Bilgi, teknik bir bilgiyle de, teknikler toplamıyla da uyumlu değildir. Bilgi teoriktir; geçici, değişebilir ve itiraz edilebilir niteliktedir. Yahut hiçbir şey değildir. Oysa, "bir şeyler" ve birileri mevcuttur. Bilgi, bir ikilemden kaçar: ya hep ya hiç. Şu veya bu kısmi pratikten, yahut teknikten (örneğin arabaların dolaşımı veya malların dolaşımı veya bilgilerin dolaşımı) bir sentez çıkarma iddiasına gelince, bu teknokratik tutkuyu formüle etmek, onun çöküşü için yeterlidir.

Bilgisayarlar sayesinde sorunun tüm verilerini geçebilecek miyiz? Neden olmasın! Ancak makine, yalnızca "evet" ya da "hayır" diye yanıt verilen sorulardan gelen verileri kullanır. "Evet" ya da "hayır"lı sorulardan başkasına kendi başına cevap veremez. O halde, kim *bütün* verilerin toplandığını iddia etme cüretini gösterecektir? *Bütün*ün kullanılmasını kim meşrulaştıracaktır? "Şehrin dili"nin, böyle bir şey var olduğu ölçüde, algol, syntol ve fortran isimli makine dilleriyle uyumlu olduğunu ve bu çevirinin ihanet olmadığını kim kanıtlayabilir? Dahası, makinenin falanca baskı gruplarının, filanca siyasi grupların ellerinde bir araca dönüşmesi riski yok mudur? Halihazırda iktidardaki insanların ve siyasetin memurlarının elinde bir silah değil midir?

Sentezi, *geleceği öngörmeye yönelik* (prospectiviste) bir araştırmaya bırakabiliriz. Ancak bu genelleştirilmiş gelecek araştırması, mevcut olgulardan, eğilimlerden, halihazırda var olan bir düzenden hareketle olacaktır. Öte yandan kent fenomeninin, bugün, ne nihai

eğilimlerin, ne de bir düzenin ayırt edilebildiği bir *kritik durum* ile karakterize olduğunu biliyoruz. Öngörünün unsurlarını açığa çıkarttıktan sonra, geleceğe yönelik araştırmalar bütününü neyin üzerine kurmak gerekir? Böyle bir araştırma, daha önceden formüle edilen hipoteze, tam olarak, içine girmekte olduğumuz kritik safhayı tanımlayan, muhtemel yüzde yüz kentleşme hipotezine ne ekleyecektir? *Geleceği öngörmeye yönelik olan,* ufukta, parçalı bilimlerin ortaya çıkardığı hatların buluşmasını gösteren *perspektiften* daha kesin ve daha somut olarak ne diyecektir?

Bu (uzmanlığa dayalı) parçalı bilgilerin genel hale gelme eğilimi taşıdığını, keyfi olarak bu iddiada bulunduklarını ve yine kendileri de genel hale gelmek isteyen kısmi pratikler oluşturduklarını (örneğin yol ve dolaşım şehirciliği) biliyoruz. Oysa ki bu parçalı bilgilerin yarattığı sonuç *işbölümü* olmaktadır. Teori alanındaki (bilimsel ve ideolojik) işbölümü, toplumdaki işbölümüyle aynı işlevlere ve seviyelere sahiptir. Şirketin içindeki üretici faaliyetin örgütlenmesi ve araçları tarafından rasyonel olarak meşrulaştırılan *teknik işbölümü* ile, bu örgütlenmeden eşitsiz işlevler, ayrıcalıklar, hiyerarşiler çıkaran *toplumsal işbölümü* arasında bir ayrıştırma kendisini dayatır. Bunlar sınıf yapısı, üretim ve mülkiyet ilişkileri, kurumlar ve ideolojilerle bağlantısız değildir. Teknik işbölümü, şirket içinde kendi modeline sahiptir. Toplumsal işbölümü, vazgeçilmez hale gelmiş bir aracıdan pazardan, mübadele değerinden (meta)- vazgeçemez.

Bilgi alanındaki işbölümü, kendi kadro ve aygıtlarına, norm ve değerlerine, bunlara denk düşen hiyerarşilere sahip olan (bilimsel, kültürel) *kurumlar* şeklinde kendisini gösterir. Bu kurumların içinde bölünmeler ve birleşmeler olur. Aynı şekilde bilgiler de birbirinden ayrı enstitülerden, ama aynı zamanda tek bir bütün olan Kültür'den gelir. Toplumsal işbölümünden/toplumsal işbölümü içinde, yani piyasadan veya piyasa içinde doğan bu kurumlar, ona hizmet ederler; duruma göre uyarlamalar yaparak onu benimserler. Kelimenin tam anlamıyla söylemek gerekirse, toplumsal entelektüel iş bölümü için ve onun içinde çalışırlar; onu, teknik işbölümünün "objektif" ihtiyaçlarının arkasına saklayıp, prestij ve gelir hiyerarşisine, yönetim fonksiyonlarına, sektör ve alanların "teknik" ihtiyaçlarına, prose-

dür ve yöntemlere, kavram ve teorilere dönüştürürler. Bu dev operasyon, tasdik ederek vurguladığı ayrımlar üzerine kuruludur. Bu bilimsel ve kültürel kurumların işleyişi belki piyasanın ve talebin yakın ihtiyaçlarının karşılanmasını (teknisyen, uzman, vs. ihtiyacı) aşabilir, fakat kurumların "yaratıcılığı" piyasaya bağlı ideolojilerin alanından pek de çıkamaz. Bu ideolojiler nedir? Tıpkı kurumlar gibi, belli bir dönemde, yani sanayileşme döneminde, kendileri de belirlenmiş olan toplumsal kadrolar tarafından ele alınan veya geliştirilen *üstyapılardır* (rekabetçi kapitalizm, neo-kapitalizm, sosyalizm). Evvelsi gün, rekabetçi kapitalizm, tarımsal üretimin, köylü yaşamının uzun süre hakimiyetinin izlerini taşıyan üstyapıları sanayileşmeye adapte etmeye çalışıyordu. Dün ve bugün, neo-kapitalizm bu çabayı sürdürmekte, toplumun kentleşmesi ise bunun dışında kalmaktadır. Diğer yandan yanılsama ve görüntüde sınırları zorlayan böyle bir kurumun bir yandan bütünü üstlenirken diğer yandan ayrımları da onayladığını ve onları yalnızca Babil Kulesi karmaşıklığı içinde birleştirdiğini söylemek de yerinde olur. Bugün, ufka yönelen kent toplumu için *şehirciliğin* rolü ve fonksiyonu böyle değil midir? Klasik felsefe ve geleneksel hümanizm, (teknik ve toplumsal) işbölümünün, bilgi kırıntılarına bölünmenin ve bu teorik duruma içkin sorunların berisinde durarak, bu tutkuyu yaşadılar. Üniversite ise, birkaç yüzyıl boyunca, klasik felsefe ve geleneksel hümanizm ile bağ kurarak evrensellik iddiasında bulundu. Üniversitenin bu "fonksiyonu" sürdürmesi yalnızca, toplumsal işbölümünü hazırlayarak, geliştirerek ve onun içine girerek kurumsallaştırdığı ölçüde mümkün olabilir. Bugün de kendisine verilen fonksiyon, zihinsel emeğin ve bilginin teknik işbölümünü üretici emeğin toplumsal işbölümüne, yani piyasanın giderek daha zorlayıcı hale gelen taleplerine uyarlamak değil midir? Bilim (tıpkı kent gerçekliği gibi), üretim aracı haline gelmekte, bu da onu politize etmektedir. Bedensel ve zihinsel işbölümün arasındaki ayrımdan doğan ve daha sonra bu ayrıma rağmen ve/veya bu ayrıma karşı konsolide olan felsefeye gelince, bugün hâlâ toplama ulaşmayı istemekte ve bunu tasarlayabilmekte midir?

Zor bir durum. Soyut düşünce, en kötü deneyimlerden geçmiş ve bunlardan avantaj elde etmiş şekilde çıkmış gibi görünüyordu;

klasik felsefede ifadesini bulan Logos'un ölümü ve spekülatif Kutsal Cuma* (Hegel) sonrasında bilimlerin tümü içinde diriliş yaşıyor görüntüsü veriyordu. Pantekost** burada daha da şaşırtıcıdır; Kutsal Ruh, uzmanlaşmış aydın tabakasına dilleri bahşetmekte; dilbilim, bilimlerin bilimi rolünü, dinin yerini aldığına inanılan felsefenin terk ettiği rolü üstlenmektedir. Keyfi kesme ve parçalanmaları dışlamayan sahte birlik ve bütünleşme örtüsü altında, sanayi pratiği kendi baskılarını dayatmaktadır.

Burada *pozitivizmin* hâlâ klasik felsefeye ve onun spekülatif sonuçlarına karşı çıktığının altını çizmek yersiz olmayacaktır. Pozitivist, bilimden, metodolojiden gelen olgulara sıkı sıkıya yapışır. Buradan saptamalar çıkarır ve kavramların ortasında dikkatlice ilerler; teorilerden şüphe eder. Bir fizik pozitivizmi, bir biyolojik, ekonomik veya sosyolojik pozitivizm, bir başka deyişle bir fizikselçilik, bir biyolojizm, bir tarihselcilik, bir ekonomizm, bir sosyolojizm, vs.den bahsedilebilir. Tamamlanmış olguları kabul eden, benimseyen, şunu ya da bunu saptayan, kendisine veya başkalarına soru sormayan, hatta soru sormayı mümkün olursa yasaklayan bir kent pozitivizmi de yok mudur? Bu bir teknokratizme bağlı değil midir? Pozitivist düşünce kendine, ortaya çıkmasına neden olan saptamaların bir parçalama ya da aydınlatma sonucu getirip getirmeyeceğini, önünde bir "obje" olup olmadığı sorusunu sormaz. Filanca bilim veya falanca teknikten doğmuş olan, sınıflandırılmış ve özellikleri belirtilmiş olgular vardır. Ancak pozitivist eğilim hiçbir zaman, ampirizmin mistisizme, belirli bir dilin, (şu veya bu düzeyde ezoterik) jargona dönüşmesini yasaklamamıştır. Dahası, felsefenin artık anlamının olmadığı veya hiçbir zaman anlamının olmadığı şeklindeki bu eğilim, katı bir emperyalizmle de uyumlu değildir. Uzman, yalnızca kendi biliminin geçerliliğini savunur; diğer "disiplin"leri görmezden gelir veya onları kendisininkine indirger. Örneğin mantıksal-

* Hristiyan inanışına göre İsa'nın çarmıhta öldüğü gün. İsa'nın üçüncü günde dirilmesine gönderme yapan bir analoji yapılıyor. (ç. n.)

** İsa'nın çarmıhta ölüp, akabinde tekrar-dirilip, sonrasında göğe yükselmesinden (Paskalya olarak kutlanan zamandan) 50 gün sonra gelen, Kutsal Ruh'un İsa'nın havarilerinin üzerine doğduğu ve Hıristiyanlığın vazifesinin başladığı gün. Hamsin Yortusu olarak kutlanır. (e.n.)

matematiksel ampirizmin tüm bilimlere matematiksel modelleri dayatmak istemesi ve bu bilimlerin özgün kavramlarını tanımaması böyledir. Yahut ekonomizm, politik ekonomiden, büyüme modellerinden gelenler dışında her düzeyde gerçeği dışlar. Bir süredir dilbilim modellerine hayranlık besleniyor, sanki bu bilim tarafından nihai olarak edinilmiş tek bir model varmış gibi, sanki bu model kendi orijinal alanından çıkartılıp başka disiplinlere, psikoloji veya sosyolojiye kesin bir epistemolojik statü verilebilirmiş gibi. Sanki kelimeler bilimi, her şey kelimelerle söylenip yazıldığı için bilimlerin en üstünüymüş gibi!

Gerçekte böyle bir yorum felsefenin hazırladığı bir alana aittir: Artık klasik felsefe anlamında olmasa bile, hâlâ felsefedir söz konusu olan. Pozitivist kendi özelliklerini (kendi alanını) ve faaliyetini yaymak istediğinde, başka sahaları tehdit ettiğinde ve işgal ettiğinde, bilimden felsefeye geçer. Bilerek veya bilmeyerek, *bütünlük* kavramını kullanır. Parçalı, yani analitik olanı terk etmiştir. Sentez ve bütünlüğün istendiği andan itibaren klasik felsefe, onun kavramlarının (bütünlük, sentez) içinde doğup geliştikleri bağlamlardan ve felsefi mimarilerden koparılarak sürdürülür. Sistem, düzen ve düzensizlik, gerçeklik ve olasılık (virtüellik), nesne ve özne, determinizm ve özgürlük kavramları için de aynısı geçerlidir. Yapı ve işlevi, biçim ve içeriği de ihmal etmemek gerekir. Bilimsel bilgi tarafından dönüştürülmüş olan bu kavramlar, felsefi kullanımlarından tamamen koparılabilir mi? Burada meta-felsefenin de söyleyecek sözü var.

Felsefe her zaman bütün olanı aramıştır; filozof, bütünlüğe yalnızca kendi gücüyle erişmek veya onu gerçekleştirmek istediğinde ise onu kaçırmıştır. Spekülatif soyutlamalar arasında kaybolarak başarısız olmuştur. Bununla birlikte, bu hedef ve vizyonu getiren de odur. Diğerleri, bir düzeyde edinilmiş olan, nihai olduğunu düşündükleri ve her şeyi tanımak için içinden bir kural çıkarmaya çalıştıkları bilgiden hareketle genelleme yaparken, bu kavramı ona ödünç verirler. Felsefe ve filozof tek başlarına hiçbir şey yapamazlar, fakat onlar olmadan ne yapılabilir? Kent fenomenini bir bütün olarak felsefeden hareketle, fakat tüm bilimsel bilgileri de dikkate alarak sorgulamak gerekmez mi? Geçirdiği süreci, izlediği yolu, ufkunu ve özellikle de "insanoğlu" ile ilgili ufkunu, kent toplumu içinde ger-

çekleşmesini veya başarısız olmasını incelemenin yolu bu değil midir? Bizzat felsefenin ve onun tarihinin bu izlenen yol üzerinde başka şekilde, proje olarak (kimin projesi? "insanoğlu"nun mu?) ortaya çıkması imkansız değildir. Felsefe zaten daha önce de bu şekilde ortaya çıkıp yeni süreç içinde oluşmakta olan sanayi ve sanayi pratiği tarafından aydınlatılmamış mıdır? Kent toplumunun parçalanmış şehirden doğması gibi *meta-felsefenin* felsefeden kurtulduğu bir sırada, felsefenin, Site ve Şehir ile bağlantılı olarak elde ettiği anlamı, onu aşacak şekilde yeniden kullanması neden mümkün olmasın? Bu düşünüş biçimi felsefenin berisinde veya içinde değil, kendi başına uzmanlaşmış, yapılanmış ve kurumsallaşmış bir faaliyet olarak felsefenin ötesinde yer alır. İşte bu, *meta-felsefeyi* tanımlıyor.

Felsefenin ötesinde konumlanan meta-felsefe, kurumsal olarak (üniversite, kültür) felsefeye bağlı o kurumsal söylemden de kurtulur. Nitekim felsefe, Hegel'den bu yana *kurumsallaşmıştır;* devletin hizmetinden olan bir kamu hizmetidir ve söylemi ancak ideolojik olabilir. Meta-felsefe, bu hizmetlerden özgürleşir. Gizemli görünen (ve başka bir planda, Aristocu bir terim olan *metafiziğe* denk düşen) bu kelimeden ne anlamak gerekir? İlk anlaşılması gereken şudur ki, düşünce, bir felsefeye, bir sisteme ait kavramları değil, (Platon'dan Hegel'e kadar) *bir bütün olarak felsefe* tarafından oluşturulmuş kavramları dikkate alır. Bunları sayıp sıralamak mümkündür: Teori ve pratik, sistem ve bütünlük, unsur ve bütün, yabancılaşma ve yabancılaşmanın aşılması (*désaliénation*), vs.

Amacımız, Marx ve Nietzsche tarafından en sert teorik eleştirilere tâbi tutulmasından bu yana saygınlığı azalmış olan eski hümanizmi yeniden inşa etmek değildir. Mesele, sanayi toplumu denilen, kapitalist olan veya olmayan toplum eski hümanizmi pratikte çürütmüşken, kent toplumunun yeni bir hümanizmin oluşmasına izin verip vermeyeceğini bilmektir. Meta-felsefe düşüncesinin ortaya koyduğu sorgulamanın yeni bir başarısızlığın kabul edilmesine giden yolu açma ihtimalini dışlamıyoruz. Kent sorunsalı, bu olasılığı daha baştan, idealist denilen eski inanç ve meydan okuma kategorilerine düşmeden reddedemez.

Felsefe ruhu ne getirir? Her şeyden önce radikal eleştiri ruhunu. Arkasından, var olan halleriyle parçalı bilimlerin radikal bir

eleştirisini. Bu ruh her tür dogmatizmi, hem bütünlüğün hem de onun bulunmamasının dogmatizmini, hem parçalı bilimlerin her şeyi kavrayıp aydınlatma yönündeki girişim ve iddialarını, hem de bunların ayrılmış bir "obje", bir "kesit", bir "alan", özel mülkiyet olarak düşünülen bir "sistem" üzerinde sınırlı kalmalarını reddeder. Radikal eleştiri bu şekilde metodolojik ve teorik bir *görecelik,* bir *epistemolojik çoğulluk* tanımlar. "Obje"ler (özel bir inceleme için ve böyle bir inceleme tarafından oluşturulan *gövde* ve sonuç olarak, "gövde" olarak düşünülen kent fenomeni dahil) bu görecelikten etkilenir. Modeller ise her zaman geçicidir. Hiçbir yöntem teoride veya pratikte, mutlak "bilimsellik" sunmaz. Bu özellikle sosyolojide (kent sosyolojisinde veya diğer alanlarda) geçerlidir. Matematik yahut dilbilim, kusursuz ve nihai olarak kesin bir yöntem öneremez. "Modeller" vardır ve bunlardan hiçbirisi tamamlanmamıştır ve tam olarak tatmin edici değildirler; hiçbirisi, oluştukları "kısım" dışında büyük ihtiyatlar olmadan genelleştirilemez, taşınamaz, ihraç veya ithal edilemez. Modeller metodolojisinin kavramlar metodolojisini yeniden ele alarak incelttiği söylenir. Her kısmi bilimin kendisine ait olan özgün kavramlar vardır; bunların hiçbirisi, kavramak ve çevre sınırlarını çizmek yoluyla bir "obje"yi tam olarak belirlemez; böyle bir "obje"nin etkili biçimde gerçekleştirilmesi riskler içerir; çözümlemeyi yapan kişi "objeler" inşa etse de, bunlar geçicidir ve bir indirgeme sonucunu verirler. Bu nedenle çok sayıda model mevcuttur ve bunlar tutarlı ve tamamlanmış bir bütün meydana getirmezler. Her model kendi özgünlüğünü koruyacak şekilde modellerin oluşumu, eleştirinin dışında kalmaz. Model, yalnızca ondan faydalanıldığı ölçüde geçerlidir ve ondan faydalanılması her şeyden önce modeller arasındaki açının, modellerden her biri ile gerçek arasındaki açının ölçülmesini gerektirir. Bu yüzden modellerin inşasında eleştirel düşünce, *yolları* açan ve bir *ufuk* ortaya çıkartan *yönelimi* değiştirme eğilimi taşır. İşte bu noktada şunu öneriyoruz: bir kent modeli inşa etmekten ziyade, ona doğru giden bir yol açmak. Bilim, ya da bilimler, denizde toprak elde etmek veya yol inşa etmek gibi ilerler. Bir bilimsel gövdeye (corpus scientiarum), nihai olarak edinilmiş tek bir "gövde"ye nasıl sahip olabiliriz? Ve de değişmeden kalacak özlere? Söz konusu olan deneysel ve teorik araştırmanın, ampirik

ve kavramsal olanın birleştirilmesi, sonuç olarak doğrulanabilir ama aynı zamanda yanlışlanabilir (Krş.: R. Boudon, *A quoi sert la notion de structure,* s. 191, vd.) nitelikte olan, dolayısıyla gözden geçirebilir ve her zaman ideolojik bir yan taşıyan *hipotezlerin* kullanılması, bunlara biçim verilmesi ve aksiyomlaştırmaya gidilmesidir. İspat yoluyla sabitlenmiş gibi görünen şeyler değişir, başka türlü görünür ve/veya görünecektir; buna, düşüncenin saflığı içinde ortaya koyduğu aksiyomlar ve biçimler de dahildir. Radikal eleştiri her modelde, hatta belki de bizzat "bilimselliğin" kendisi içinde bir ideolojiyi er ya da geç açığa çıkaracaktır!

Felsefe ruhu, bugün, *erekçiliği* ortadan kaldırmayı sağlıyor. Felsefeden, ve daha özel olarak metafizikten gelmiş olan geleneksel erekçilik, eleştirinin darbeleriyle ortadan kalkmaktadır. Tarihsel ve eylem öncesi oluş için, bir Tanrı tarafından veya onun adına, mutlak bir Fikir ya da Tin tarafından belirlenmiş, önceden üretilmiş, dolayısıyla baştan erişilmiş bir amaç yoktur. Nesne olarak konulmuş (halihazırda gerçek olan) bir hedef yoktur. Diğer yandan, düşünülen bir amaç, rasyonel olarak eylem ve oluşun anlamlı olarak deklare edilmiş bir hedef için daha baştan belli bir imkansızlık da yoktur. Baştan tamamlanmış sentez yoktur. Bütün göreceli durum, eylem ve anları yabancılaşmış-yabancılaştırıcı kılacak orijinal ve nihai bir bütünlük yoktur. Tersine, hiçbir şey bütünlük isteğini ortadan kaldırmaz; hiçbir şey, bir *şeyin* teorik ve pratik anlamda kesin varlığına karar veren bir yabancılaşmış-yabancılaştırıcı tutum anlamına gelecek şekilde ufku kapatmaz. Kent (kent toplumu), önceden üretilmiş bir amaç, kendisine doğru gelen bir tarihin anlamı, bu amacı gerçekleştirmek için önceden üretilmiş (kim tarafından?) tarihin kendisi değildir. Kent toplumu, ondan doğması ve onu genelleştirerek *başka bir şeye* doğru yönlendirmesi dışında sanayileşmenin amaç ve anlamını taşımaz. Bu, naif biçimde tarihsel olan, metafizik bir ereklik anlayışı değildir artık. Bütünlük kimden ve neyden doğabilir? Antik felsefeyi yeni bir plan üzerinde genişleten bir stratejiden ve bir projeden. Bu şekilde filozof (ya da bundan ziyade *meta-filozof*) bundan böyle erekliği, sentezi, bütünlüğü getirmeye çalışmaz. Klasik metafizik ve ontoloji gibi tarih ve toplum felsefesini reddeder. Bütünlük isteğini, yani parçalanmayı kabul etmenin ayrımın onaylanmasının

imkansızlığını hatırlatmak için müdahale eder. Genel olarak erekçiliği, beraberinde de özel olarak bazı erekçilik biçimlerini, ekonomizmi, sosyolojizmi, tarihselciliği radikal tarzda eleştirir. Meta-felsefeye dönüşmüş olan felsefe, artık, halihazırda tamamlanmış, yönü değiştirilmiş bir gerçeklik olarak "insan"a işaret etmez. Bir yol, bir yönelim tasarlar. Bu ufka doğru giden yolu açmak üzere bazı kavramsal araçlar sunsa da, artık ilerlemenin tamamlandığı alan niteliği taşımaz. Sorunsalın ve içkin çelişkilerinin genişliğini gösterir; bu çelişkilerin ilk sırasında ise kendini ortaya koyan, gelişen, dönüşen bir rasyonalite ile yıkılmakta olan eski erekçilik arasındaki ilişki gelir. Oysa rasyonalite, önceden erekçiliği içeriyor gibi görünüyor ve spekülatif evren tasarımları içinde gerçekten de onu içeriyordu. Eğer rasyonalitenin spekülasyondan genel rasyonalite pratiğine, politik rasyonaliteden toplumsal rasyonaliteye, sanayi rasyonalitesinden kent rasyonalitesine yükselmesi gerekiyorsa, bu ancak, bu içkin çelişkinin çözümlenmesiyle olabilir. Amaç mı? Son mu? Bunlar tasarlanır, ortaya konulur ve yalnızca en geniş stratejiye izin verdikleri koşullarda onu taşıyabilir.

İnsan ve hümanizm hakkındaki güncel tartışmalar, çok da orijinal olmayan terimlerle, Marx ve Nietzsche'nin argümanlarını yeniden ele alarak klasik felsefe ve onun içerimlerinin karşısına koymaktadır. Bu tartışmalar sırasında öne çıkarılan kriter, yani uyum ve "insan ölçüsü"nün yerini alacak olan rasyonel tutarlılık kriteri, şüphesiz bir ihtiyaca denk düşmektedir. Günümüz toplumu, içine düştüğü büyük kaos içinde, yana yakıla tutarlılık aramaktadır. Yeterliliği bu nedenle ortaya koyulmamıştır. Açılan yol, hümanizmin kent toplumu içinde, bu toplum tarafından ve bu toplum için yeniden inşası yoludur. Teori, yolu, oluşum halindeki, dolayısıyla olgu ve değer niteliği taşıyan bu "insanoğlu"na açmaktadır. Bu "varlık"ın ihtiyaçları vardır. Bir ihtiyaç analitiği gereklidir. Bunun anlamı, Marksizm'den, sosyolojiden, psikolojiden, sanayi rasyonalitesinden taleplerde bulunan bir ihtiyaç felsefesinin oluşturabileceği değildir. Tersine. İhtiyaçları saptamayı ve sınıflandırmayı hedefleyen "pozitif" bir incelemeden ziyade, bu bilgi, mimari pratiğindeki ve kent ideolojisindeki hataların, uygun olmayan faktörlerin çözümlenmesiyle oluşturulabilir. Dolaylı ve negatif bir yöntem sosyolojik po-

zitivizmden daha yerinde olmayacak mıdır? "İşlevselleştirilebilir" ihtiyaçlar varsa, aynı zamanda şeylerin ve dilin içine yerleşmiş ihtiyaçların berisinde ve ötesinde arzu ya da arzular da vardır. İhtiyaçlar zaten yalnızca ekonomik zorunluluklardan, toplumsal normlar ve "değerler"den hareketle ayrılır, kabul edilir ve sınıflandırılır. İhtiyaçların sınıflandırılması ve isimlendirilmesi, bu nedenle, koşullu bir karaktere sahiptir ve paradoksal olarak kurum niteliği taşırlar. İhtiyaçların üzerinde, onları yöneten veya yapılandırarak sınıflandıran kurumlar oluşur. İhtiyaçların gerisinde, genel ve belirsiz nitelikte, bir şey olmayan "bir şeyler" bulunur: dürtü, şevk, irade, istek, yaşam enerjisi, itki ve benzerleri. Neden bu farklılıkları, "id" arzu, "süper-ego" kurumsallık ve "ego" uzlaşma anlamına gelecek şekilde "id", "ego" ve "süper-ego" terimleriyle açıklamayalım? Gerçekten de, neden olmasın ki? Öte yandan böyle bir durumda ihtiyaç felsefesi ve arzu ontolojisine düşme riski de vardır. Faydasız bir şey olacaktır bu.

Gündelik deneyim ve söyleme daha yakın bir şekilde, insanoğlunun önce çocuk, sonra ergen, daha sonra da yaşlanan yetişkin olduğu saptamasını yapalım. Bu erken doğmuş, bu olgunlaşmamış varlık, olgunlaşma eğilimi taşır ve bu onun amacıdır. Varacağı son budur. Olgunluk onu durdurur ve ölümün durdurmasıdır bu. Kent üzerine (kentte yaşama üzerine) düşünceden hareketle, oluşma yolundaki diyalektik antropoloji, çıkış noktasını ve biyolojik dayanak noktasını ceninleşme (fetalizasyon) teorisinde bulacaktır (Bolk). Ovipar canlılar yavrulama işini tesadüf yoluyla yaparlar; genellikle aşırı derecede çok sayıda olmak üzere yumurtalarını bırakırlar; kendi kendine yetmenin iyi biçimlendirilmiş ve bir buyruğa dönüşmüş şu küçük kısmeti. Büyük bir savurganlıktır bu. Ceninleşme genç olanı korur; fakat o, doğduğu zaman kendi kendine yetebilecek durumda değildir. Buradan uzun bir dönem, çocukluk ve ergenlik doğar; canlı bu evrede şekilsiz, sakat ve eğitilebilir niteliktedir. Hatta "plastik" niteliktedir. Bu sefaletin karşı unsuru olarak eğitilebilirlik mevcuttur, fakat bu da uyumsuzluklarla ilerleyecektir. Örneğin cinsel olgunlaşma, genel, fizyolojik ve toplumsal olgunlaşmayı izlemez; onların önünden gider. Buradan (psikanaliz tarafından incelenen) bulanıklıklar ihtimali doğar. İnsan topluluğu, içlerinden bazıları ta-

mamlanmamış (belirlenmemiş) imkanlara sahip şekilsiz varlıklardan ve bazıları olgun, dolayısıyla tamamlanmış varlıklardan oluşur. Bu grubun yaşamasına yardımcı olacak bir form, *ikamet* nasıl oluşturulmalıdır? İşte, antropolojik anlamda formüle edilen *ikamet* (mimarlık) sorunu budur. Böyle bir düşünce felsefi erekçiliği, insanın yırtıcı çelişkiler olmadan yükseleceği, önceden oluşmuş uyum düşüncesine dayalı erekçiliği (nihayet) kasıtlı olarak reddeder. Bu son söylenen erekçilik biçimi, bugün bazı konformist görüşlerde -resmi Marksizm, Teilhard doktrini, hümanist teoloji- varlığını sürdürmektedir. İnsanı aileye, barınağa ve "ikamet"e, komşuluğa ve kent fenomenine bağımlı kılan yavaş olgunlaşmanın, eğitilebilirliği ve sonuç olarak şaşırtıcı bir plastikliği de içerdiği bilinmektedir. Eşitsiz şekilde büyüyüp gelişen bu "varlık"ın acil ihtiyaçları ve ertelenebilir ihtiyaçları vardır. Onu kendisinden öncekilerle aynı kılan, benzerleriyle analog kılan ve farklı kılan yanlar vardır. Onun sefaleti, onun büyüklüğüne yol açar, uyumsuzluk ve işlevsizlikleri onu ileriye, amacına doğru iter. Karmaşıklığı hiçbir zaman terk etmez. İhtiyaç ve arzuların dramatik ve çelişkili karakteri, antropolojik bir değer taşır. Hâlâ kesin sınırları belli olmayan bu bilim, kendini ancak diyalektik olarak, çelişkileri göze alarak yapılandırabilir. İnsanoğlunun biriktirme ve unutma "ihtiyacı" vardır; eş zamanlı olarak veya birbirini izleyecek şekilde güvenliğe ve maceraya, sosyalleşmeye ve yalnızlığa, tatmine ve tatminsizliğe, dengesizliğe ve dengeye, keşfe ve yaratmaya, işe ve oyuna, söze ve sessizliğe ihtiyaç duyar. Ev, konut, barınak ve daire, komşuluk, mahalle, şehir, yığılma, şu veya bu çağrılara yanıt vermiştir, hâlâ vermektedir veya artık vermemektedir. Bu ihtiyaçlar için sunulan aile "ortamı", iş "ortamı", "işlevsel çerçeve" veya "mekansal çerçeve" tezleri en basit deyimle dogmatik ucubelerdir ve onlara verilen insansı kurtçuklardan birer canavar meydana getirme riski taşırlar.

Mevcut (toplumsal ve kentsel) gerçeklik bazı temel ihtiyaçları ortaya çıkarır; bunu doğrudan değilse de, onları baskı yoluyla kontrol altında tutan, süzen, ezen veya yönünü değiştiren şeyler aracılığıyla yapar. İhtiyaçlar geriye dönük olarak açığa çıkarlar. Bugünün geçmişten hareketle tanınmasından ziyade, geçmiş bugünden hareketle tanınır. Bu ise, tarihselciliği içermeyen bir tarihselliğe meşru bir yer

verir. Teori ve yöntem Marx tarafından çok net olarak gösterilmiştir. Kent sorunsalından hareketle bir diyalektik antropoloji oluşturulur. Bu bilgi, sorunsala ve birbirine bağlı sorunların çözümüne veri taşır. Kendi başına sorunları ortaya koyamadığı gibi, tüm sorunları kendi başına çözmeye de girişemez. Dikkate alınan disiplinlerin alanına girer; buradaki tek ayrıcalık, ele alınan sorunsalla aynı anda doğmuş olma ayrıcalığıdır.

Böyle bir antropoloji, eski felsefeye bağlı bazı unsurları veya boyutları bir araya getirir. Ne öğretir? Bir tür "insan malzemesi"nin bulunduğunu, bunun (biyolojik, fizyolojik) kurallardan azade olmadığını, fakat toplumsal veya insani denilen gerçeklik düzeyinde *önceden var olan biçimlerden azade* olduğunu öğretir. Onun temel özelliği, olağanüstü bir plastiklik, dikkat çekici bir eğitilebilirlik ve uyarlanabilirliktir. Tasarlanan ve istenilen, bu malzemeyi çeşitli varsayım ve olasılıklara göre şekillendirebilen biçimler ortaya çıkar. Bu biçimler farklı düzeylerde hareket eder. Mümkün olanın ufkunda, kent toplumu yeni bir biçim sunmaz mı?

Kendini her yerde bilgin olarak tanıtmaya en meyilli uzmanlar, bunu rasyonaliteyle açıklamaktan çekinmezler. Bu genel kavramın felsefe olmadan düşünülemeyeceğini, felsefi aklın rasyonalitenin bir momenti veya unsurundan başka bir şey olmadığını bilmiyorlar mı? Bağlamsız bir şekilde, mutlak olarak rasyonalite ilan edildiği zaman, kavram bozularak dondurulmuş olur. Bu belirleyici noktadaki tartışmaları desteklemek için, aklın ardışık biçimleriyle ilgili tabloya bakalım. Yunan düşüncesi tarafından formüle edilen *mantıksal aklı* (Aristo), önce *analitik akıl* (Descartes ve Avrupa felsefesi), arkasından da *diyalektik akıl* izledi (Hegel ve Marx, çağdaş araştırmalar). Her form kendinden öncekileri, onları yıkmaksızın eleştirir, fakat bu sorunsuz şekilde de olmaz. Aynı şekilde bütün bir Batı geleneği tarafından geliştirilen *felsefi aklı, endüstriyel pratik akıl* (Saint-Simon, Marx, vs.) izlemiştir ve bugün oluşum halindeki *kent rasyonalitesi* onun üstesinden gelmektedir. Zihinsel değilse de toplumsal planda, *kanaat* rasyonalitesi yerini *organizasyon* rasyonalitesine bırakmıştır; bu ise *tamama erdirme* rasyonalitesiyle ilgili erek ve anlam sorularını sormaktan kaçınamaz. Bu planda, erek ve anlam planında (liberal ve klasik) bir *soyut hümanizm, eleştirel*

*hümanizm* sınavından geçmeden ideoloji olarak varlığını sürdüremiştir; bu sonuncusu ise geliştirilmiş (dolayısıyla *bütünü* hedefleyen) *somut hümanizme* yol açar. Hümanizmin ilk aşamasına, insanoğlu imgesi, onun filozoflar tarafından sunulan ve temsil edilen soyut projesi denk düşer. İkinci momente denk düşen, amacın, anlamın karşı çıkışıdır. Üçüncü momentte bir bolluk (bitmiş, göreceli, fakat "bütünlüklü") düşüncesi ve isteği oluşur.

*Akıl ve rasyonalite*

| | | | |
|---|---|---|---|
| Mantık | —— | felsefi | —— fikir |
| Analitik | —— | endüstriyel | —— organizasyon |
| diyalektik | —— | kentsel | —— tamama erdirme |

*Hümanizm*

| | | |
|---|---|---|
| soyut hümanizm | —— | imge ve proje |
| eleştirel hümanizm | —— | karşı çıkış |
| geliştirilmiş hümanizm | —— | erek(proje) |

Elbette ki biçimi, anlamı, ereği getirebilecek olan şey, *mekan* (toplumsal, kentsel, ekonomik, epistemolojik, vs.) değildir. Bununla birlikte bu tezin bütün yanlarının geliştiği görülür: Etrafında bir bilginler konsensüsünün veya bilimler "gövde"sinin meydana gelebileceği, kural, norm, üst biçim olarak mekan. Öte yandan mekan, bir *aracı*dan, muhit ve vasıtadan, alet ve araçtan başka bir şey değildir. Şu veya bu düzeyde sahiplenilir, yani desteklenir. Hiçbir zaman "kendinde" bir varlığı olmamış, fakat başka şeylere gönderme yapmıştır. Neye? Varoluşsal ve eş zamanlı olarak temel olan, olgu ve değer gibi, aynı anda hem sübjektif hem de objektif olan bu felsefi belirlenimleri aşan zamana. İyi ya da kötü yaşayanların yüce "iyi"si olduğu için, araç olduğu kadar amaç olduğu için. Fakat bu artık filozofların zamanı değildir. Bilginlerin -fizikçilerin, biyologların, tarihçilerin, sosyologların- zamanı da değildir. "Zaman-mekan" eklemlenmesi veya, başka bir deyişle, "mekanın içinde zaman" ibaresi bilginin nesnesine dönüşür; bu, kabul edilen haliyle, tanımlanmış sınırları olan, izole edilebilir bir nesne midir? Elbette

hayır. Bir sosyoloji nesnesi mi olacaktır? Belki de, ama önce negatif biçime, uyumsuzluk faktörü olarak. Zaman ve mekan arasında bulunan ve mekana mutlak öncelik veren ilişki, süreyi düzenleyen belli bir rasyonalite biçiminin hakim olduğu bir topluma içkin toplumsal ilişki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ise zamansallığın azaltılması, hatta sınırlı şekilde de olsa yok edilmesi anlamına gelir. İdeoloji ve bilim işte böyle birbirine karışır. Bu ilişki, baş aşağı dönmüş bir dünyaya aittir. Onun da "ayakları üzerine oturtulmaya" ihtiyacı vardır.

Parçalı bilimlerin birbirleriyle ilişkilerine geri dönelim. Onları nasıl düşünmek gerekir? Birden fazla hipotez sıralanabilir:

*a) Yakınsama*. Ama nerede? Hangi noktada? Yakında mı? Bu, disiplinler-arası buluşmanın umudu ve mitidir. Yakınsamanın, yakındaki alanda bir kavşak gibi tanımlanabileceğine inanılır. Oysa kavşak tanımlı değildir ve ona hiçbir zaman ulaşılamaz. Eğer yakınsama varsa, bu, ufukta, perspektifte olabilir. Burada da "perspektife yerleştirme"nin belirlenmesi gerekir. Burada ve şimdi, yönümüzü geleneksel "insan"a doğru değil, yeniden düşünülen ve yeniden yapılandırılan "insanoğlu"na, şekillenmekte olan kent toplumunun insanına çeviriyoruz.

*b) Entegrasyon* (ayrı disiplinler tarafından tanımlanmış olan parçaların entegrasyonu). Peki neye entegrasyon? İçlerinden hakim olması kabul edilen bir tanesine mi? Böyle bir şey kabul edilemez. Bir *praksise* mi? Fakat bunu kabul ettiğimizde, *praksis* kavramı radikal eleştirinin darbeleriyle düşer. Eğer bu bir sınıf stratejisi değilse, bir başvuru, gecikmiş bir vadedir. Başarısızlığa dönüşmesi muhtemeldir. Özellikle de önceki talihsizlikler nedeniyle: Örneğin, parçalı bir anlayışa dayalı bir ideoloji ve pratik olarak *ekonomizmin* başarısızlığı nedeniyle.

*c) Pragmatizm*. Yani şurada veya burada, şu veya bu kişi tarafından (sosyolog veya bir başkası) verilen bilgilerin kullanılması. Bu, sıklıkla olmaktadır. Bilimsellik değişim geçirerek kendi zıddına dönüşmektedir: katı kuralların yokluğu.

*d) Operasyonalizm*. Pragmatizmin bir değişkeni olan operasyonalizm, daha önceden bahsedilen mitlerle birlikte bir ideolojinin,

teknokrasi ve bürokrasi ideolojisinin altına saklanır. Operasyonel kavramlardan başka hiçbir şey istenmez. Kavramların geçerliliği artık kendisini göstermez. Sınıflandırıcı, yani *idari* bir kapasite talep etmekle yetinilir. Bazen daha da ileriye gidilir. İşlemi yapan ve manipüle eden birlikte yol alır.

*e) Hiyerarşize etme*. Evet, ama hangi geliştirme adına? Sosyoloğun coğrafyacı veya demograftan daha uygun olduğuna kim karar verecektir? Normlar, kurumların ve rekabetlerinin normları, serbest rekabetin son izleri olacaktır. Bilginler, bilimsel alanın anahtarlarını siyasetçilere verecektir. Onlar da kendi istek ve temsillerine göre neyin normal, neyin de onun zıtı, yani anomik (anormal, patolojik) olduğuna karar vereceklerdir. Bu tez, *seviye* kavramından (metodolojik) hareketle doğrulanabilir. Fakat her uzman hiyerarşinin içinde bir seviyeyi elinde bulundurursa, öncelik ve öncelik hakkı soruları temel hale gelir. Bu da en azından tedirgin edici gibi görünmektedir.

*f) Deneyselcilik*. Çözümlemeyi yapan kişi geçici olarak, "soyut" objeleri ayıracak, bunları farklı ve anlık olarak, ikincil görülen tanımların işbirliği ve yardımıyla inceleyecektir. Arkasından sahadaki deneyimlerle (testlerle) karşı karşıya getirecektir. Gerçekleştirilebilir bir prosedürdür bu. Fakat bütünlük ve onunla birlikte hedef, yahut nesne, dolayısıyla amaç ve anlamı terk edilir. Bütünlükle birlikte erek ve elbette aranan uyum ve rasyonalite kaybedilir. Bir sarkaç hareketi içinde, soyut ütopizm ve kısa vadeli realizm arasında, irrasyonalite ve faydacılık (*utilitarisme*) arasında salınma riski doğar; buna bazı başka kararları (ki adlandırmak bile gereksiz) terk etme riskini de eklemek gerekir.

Bu seçeneklerin hiçbirisi rasyonel anlamda tatmin edici değildir. Buradan tek bir nokta elde edilmiştir: Uzmanları (parçalı bilimlerin uzmanlarını), bilgisi elde edilecek veya inşa edilecek bir "obje"nin konulacağı bir masanın etrafında toplamak imkansızdır; en yetkinleri, en kötüleri olacaktır. Böyle bir buluşmadan bahsetmek mümkün değildir. Özel ve dağınık bilgilerin, farklı sözlüklerde açıklanan analizlerin, ayrı, özelleştirilmiş ve sınırlandırılmış "bakış açıları"ndan ve perspektife yerleştirmelerden hareketle, toplamını çıkarmak mümkün değildir.

Ne yapmak gerekir? Şu andan itibaren, konumuza geri dönmek için, *kent stratejisi* kavramını ileri sürüyoruz. Bu, politik pratik ve toplumsal pratik, gündelik ve devrimci pratik arasındaki ayrımları, bir başka deyişle bir *praksis yapısını* içermektedir. Toplumsal pratik, *sanayi pratiği* ve *kent pratiği* biçiminde incelenmektedir. Stratejinin ilk amacı, toplumsal pratiği sanayi pratiğinden çıkararak kent pratiğine yönlendirmek, böylelikle yolunun üzerindeki engelleri aşmasını sağlamaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

# DÜZEYLER VE BOYUTLAR

Şu an çözümlemeye sunulduğu (yahut ona direndiği) haliyle kent fenomeni, metodolojik bakımdan daha önceden tanıdığımız kavramlara dayanmaktadır: boyutlar, düzeyler. Bu kavramlar, şehir ve kent hakkındaki karmaşık söylemlere, metinleri ve bağlamları, düzeyleri ve boyutları birbirine karıştıran söylemlere belli bir düzen getirmektedir. Bu kavramlara ilişkin olarak, mesajı çözmek için (kent fenomenini burada bir mesaj gibi düşünüyoruz) yan yana veya üst üste konulmuş ayrı kodlar oluşturmaya olanak verdiklerini söyleyebiliriz. Yahut bunların kent metni ve yazısına, yani bir yandan plana, diğer yandan alanda hissedilebilir, görülebilir, okunabilir nitelikteki "kentsel şeyler"e ait okumalar olduğu söylenebilir. Kent metninin coğrafya düzeyinde bir okuması, bir iktisadi okuması, bir sosyolojik okuması, vs. olduğu söylenebilir mi? Şüphesiz. Olguların bu kavramlarla düzenlenmesinin başka söylemleri, başka sınıflandırmaları, başka okumaları, başka silsileleri (jeopolitik, örgütsel ve idari, teknolojik, vs.) dışlamayacağı açıktır. Çakışma sorununa dair daha önce, en azından geçici olarak, konumumuzu belirlemiştik.

Art zamanlı olarak, mekansal-zamansal eksen üzerinde iktisadi ve toplumsal şekillenmenin, yahut sık kullanılan, belirsiz denebilecek bir terimle söylemek gerekirse, "toplumun" eriştiği düzeyleri (mutlak kopuşa kadar gitmeden) güçlü bir şekilde göstermiştik. Kısaca söylemek gerekirse, *kırsal, endüstriyel* ve *kentsel* olan birbirini izler. Tam şu anda söz konusu olan ise, bu sonuncu terime dayanan senkronik bir tablodur. Güncel olanda, G harfiyle göstereceğimiz bir *genel* düzeyi; K harfiyle göstereceğimiz bir *karma* düzeyi; ve Ö harfiyle göstereceğimiz bir *özel* düzeyi, kentte yaşama düzeyini birbirinden ayıracağız.

Genel düzeyde irade ve temsil olarak iktidar ve devlet uygulamada bulunur. İrade olarak: Devlet iktidarı ve bu iktidarı elinde bulunduran insanlar siyasi bir stratejiye veya siyasi stratejilere sahiptirler. Temsil olarak: Devlet adamları, mekan hakkında ideolojik olarak doğrulanmış bir politik düşünceye sahiptirler (yahut bir düşünce mevcut değildir ve bu da zaman ve mekan hakkındaki kendi özel imgelerini sunan kişilere serbest bir alan sunar). Bu düzeyde stratejilerle birlikte *mantıklar (logiques)* da devreye girer, ve bazı şerhlerle birlikte bunların "sınıf mantıkları" olduklarını söyleyebiliriz, zira genellikle, nihai sonuçlarına kadar itilen bir stratejiye dayanırlar. Bu anlamda, bazı şerhlerle birlikte, "sosyo-lojik"ten (socio-logique) ve "ideo-lojik"ten (idéo-logique) söz edebiliriz. Siyasal iktidar (ideolojik ve bilimsel) araçlara sahiptir. Sahip olduğu eylem kapasiteleri, kaynakların, gelirlerin, üretken emek tarafından var edilen "değerin" (yani artı değerin) dağılımını değiştirebilir. Bugün kapitalist ülkelerde iki temel strateji olduğunu biliyoruz: (özel şirkete ve "şehircilik"le ilgili olarak girişimcilere ve bankalara azami inisiyatif sunan) *neo-liberalizm* ve (kent alanında uzmanların ve teknokratların, devlet kapitalizminin müdahalesini savunan, en azından yön göstericilik anlamında planlamaya vurgu yapan) *neo-dirijizm*.* Diğer yandan bazı dengeler olduğunu da biliyoruz: Neo-liberalizm kamu "sektörüne" ve devlet hizmetleri tarafından düzenlenen bazı eylemlere belli bir alan bırakabilir; neo-dirijizm de "özel sektörün" alanına girerken çok dikkatli olur. Nihayet, çeşitli sektörlerin ve stratejilerin bir arada yaşayabildiğini de biliyoruz: tarımda dirijizm, hatta sosyalizasyon eğilimi gayrimenkul alanında liberalizm - sanayide (dikkatli) planlama, fon hareketlerinin ihtiyatlı kontrolü, vs. Bu genel düzey, *en yaygın, dolayısıyla en soyut* ama aynı zamanda

* *Dirigisme*, *néo-dirigisme*: Yönetmek, gütmek gibi anlamlara sahip *diriger* fiilinden türetilen bir kavram. Devletin iktisadi sürece doğrudan ve etkili bir şekilde müdahalede bulunduğu bir çeşit devletçilik. Günümüzde Çin gibi devlet kapitalizminin en gözle görülür olduğu rejimlerden, geçmişteki Nazi veya faşist rejimlerindeki ekonomilere, ve bilhassa Fransa özelinde Charles de Gaulle gibi merkez sağ hükümetlerinin ekonomiye müdahil olma siyasetlerine kadar geniş bir uygulama örneklerini kapsar. Terim, "devletçilik" (statism, étatisme) kavramının çok daha geniş bir anlam ağına sahip olması nedeniyle, *(neo-) dirijizm* şeklinde karşılandı. Zira, Fransızca bu kavramın İngilizce kullanımı da "dirigisme" şeklindedir. (e.n.)

temel *ilişkiler* düzeyidir: sermaye piyasası, mekan politikası. Pratik bakımdan hissedilir olana ve anlık olana daha fazla ve daha iyi tepki verir. Aynı anda hem toplumsal (politika), hem de zihinsel (mantık ve strateji) nitelikteki bu genel düzey, inşa edilen alanın bir kısmında kendisini gösterir: yapıtlarda, anıtlarda, önemli kent projelerinde, yeni şehirlerde. Aynı zamanda inşa edilmemiş alanda da kendisini gösterir: yollar ve otoyollarda, trafik ve nakliyenin, kent dokusunun ve nötr alanların genel örgütlenmesinde, "doğa"nın ve alanların korunmasında, vs. Dolayısıyla, bu, *kurumsal mekan* (doğal sonucuyla birlikte söylemek gerekirse: kurumsal şehircilik) olarak adlandıracağımız şeyin düzeyidir. Bu, açık bir eylem sistemi veya sistemleri değilse de, en azından sistematikleştirilmiş bir eylemi (veya sistematik olarak yürütülen, "planlandığı" söylenen eylemleri) varsayar. Devlet düzeyinde bu tür birleştirici sistemlerin, bu tür mantıkların var olabilme olasılığı, tek başına, eski "şehir-kır" ayrımının ortadan kalkma yolunda olduğunu gösterir. Bu, söz konusu ayrımın aşıldığı anlamına gelmez. Hatta kendimize, bu misyonu üstlenme iddiasında olan devletin bunu gerçekten yapabilir durumda olup olmadığını sorabiliriz. *Toplumsal* işbölümü, yani piyasadan (ürün, sermaye ve bizzat emek piyasasından) geçen bu işbölümü, artık kendiliğinden işleyemez gibi görünür. Daha yüksek bir örgütleyici gücün, devletin kontrolünü talep eder. Diğer yandan bu güç, bu yüksek kurum, kendi koşullarını kalıcılaştırmak, fiziksel ve zihinsel emek, yönetilenler ve yönetenler ve hatta belki de şehir ve kır arasındaki ayrımı sürdürmek ister. Şu halde kendimize, devletin içine yeni çelişkilerin sokulup sokulmadığını sorabiliriz. İrade olarak, şehir-kır ayrımını aşmayacak mıdır? Bu onun, kent çekirdeklerini iktidarın kalelerine dönüştürmeye kadar varacak şekilde karar merkezlerini güçlendirmesiyle sonuçlanacaktır. Eş zamanlı olarak, merkezkaç tarzda kentleşmeyi ve alanın aynı tarzda iyileştirilmesini savunup, bundan sonra alanı, içlerinden bazıları durgunluğa, çürümeye, "doğaya" dönüşe mahkûm olacak şekilde bölgelere ayırmayacak mıdır? Devlet, eşitsiz gelişmeyi kullanmak için, onu genel homojenliğe yönelik bir çaba içinde örgütleyecektir.

*K düzeyi* (karma veya aracı), özgün olarak kente ait bir düzeydir. Bu, terimin yaygın kullanımıyla, "şehir"in düzeyidir. Düşünce-

nin bir şehir (bu *soyutlamanın* bir anlamı olması için hayli büyük bir şehir olmalıdır) planında, bir yandan genel düzeyden, devlet ve toplumdan, yani bakanlıklar, valilikler, katedraller, vs. gibi binalardan gelenleri, diğer yandan da Ö düzeyine, özel taşınmaz mülklere bağlı olanları alarak ilerlediğini varsayalım. Planın üzerinde, inşa edilmiş ve edilmemiş bir alan kalacaktır: Yollar, meydanlar, bulvarlar, belediye gibi kamu binaları, cemaat kiliseleri, okullar, vs. Düşüncede, genel olandan bir parça çıkararak, doğrudan doğruya yüksek kurum ve kuruluşlara ait olanı almış oluruz. Düşüncenin bakışı altında varlığını sürdüren şey, alanla (yakın çevre) ve durumla (uzak çevre, genel koşullar) bağlantılı bir biçime sahiptir. Özgün olarak kentsel olan bu bütün, toplumsal "gerçeğin" karakteristik birliğini, biçimler-işlevler-yapılar topluluğunu ortaya koyar. Bu noktada çifte işlevlerden (şehrin *içinde* ve şehre *dair*: çevre alanla ilgili kent işlevleri ve iç işlevler) ve çifte yapılardan (örneğin "hizmetler", ticaret, taşımacılıkla ilgili yapılar, çevre "hizmet" yapıları köyler, kasabalar, daha küçük şehirler, ve kelimenin gerçek anlamıyla kent yaşamının hizmetinden olan diğerleri) söz edebiliriz.

Buradan (hatalı bir şekilde) mütevazı ya da ihmal edilebilir olarak kabul edilen Ö düzeyine gelelim. Burada tek inşa edilmiş alan olan gayrimenkuller (meskenler: büyük gayrimenkuller, kulübeler ve villalar, barakalar, gecekondular) dikkate alınabilir. Hayli uzun bir tartışmaya geri dönmekten korkmadan, *mesken (habiter)* ve *yaşam alanı (habitat)* terimlerini karşı karşıya koyacağız.* Bu sonuncusu, karikatüral bir "kavram"ı, hatta bundan ziyade bir sözde kavramı ifade eder. 19. yüzyılın sonlarına doğru, son derece *indirgemeci* olan ve bunu bilinçsizce yapan bir kent düşüncesi (böyle bir şeyden söz edilebilirse), *mesken* kelimesini bir tarafa bırakıp tam an-

* Buradaki *habiter* ve *habitat* kavramlarını karşılarken, doğrudan birincil anlamları kullandık. Ama Lefebvre'in de ileride göstereceği gibi, *habiter* kavramı, sadece "mesken" anlamına denk düşmez, bunlarla kazanılan "alışkanlıklar"ı, "gündelik yaşam"ı (ki Lefebvre literatüründe oldukça merkezi bir kavramdır), bunlar üzerinden gelişen toplumsal ilişkileri de işaret eder. Mesken kelimesini, "sükûn" kökü itibariyle bu içerimleri tam olarak karşılayamasa da, belirli bir yerleşikliği ifade ettiği için tercih ettik. *Habitat* kavramı ise, Lefebvre'in de eleştirdiği üzere, bu ilişkilerden soyutlanmış ve bir takım temel "insani" (ya da "hayvani") fonksiyonların görüldüğü, indirgenmiş bir alana tekabül eder. (e.n.)

lamıyla parantez içine aldı; "insanoğlu"nu yeme, uyuma, üreme gibi birkaç temel eylemle sınırlandıran, basitleştirilmiş bir işlev olarak *yaşam alanı* terimini tasarladı. Bahsi geçen temel işlevsel eylemlerin hayvani olduğu bile söylenemez. Hayvanlık, daha karmaşık bir kendiliğindenliğe sahiptir. Ö düzeyi, ana hatlarıyla "mikro sosyal" ya da moleküler olanla "makro sosyal"i, büyük kümelenmeler veya büyük yapıları karşı karşıya koyarak ele alınamaz. Burası yalnızca aile, komşular ve "birincil" ilişkiler grubu (ekoloji ve "Chicago Okulu" denilen Amerikan ekolü tarafından kullanılan terimler) gibi küçük ekonomik ve sosyolojik "etken"lerin alanı değildir. *Yaşam alanı,* ideolojik ve pratik boyutlarıyla, bilinçsiz bir şekilde *meskeni* kesin olarak reddetmiş veya geriye itmiştir. Yaşam alanından önce mesken, kötü ifade edilen, dile veya kavrama kötü şekilde taşınan, biraz canlı biraz da bozulmuş halde olan, fakat somut, yani aynı anda işlevli, çok-işlevli ve aşkın-işlevli (*transfonctionelle*) kalan, bin yıllık bir pratikti. Yaşam alanının hakimiyet kurmasıyla ikamet, düşünce içinde kayboldu ve pratik içinde şiddetli bir bozulma yaşadı. *Mesken* terimine yeniden anlam kazandırmamız için Nietzsche ve Heidegger'in meta-felsefelerinden yararlanmamız gerekmiştir. Yaşam alanı, ideolojik ve pratik boyutlarıyla, kent yaşamının ekoloji tarafından üstünkörü bir şekilde ortaya konan temel özelliklerinin -yaşam biçimlerinin, kent tiplerinin, "model"lerin çeşitliliği, günlük yaşamın biçimlerine veya değişimlerine bağlı kültürel modeller ve değerler- önüne geçecek noktaya kadar gelmiştir. Yaşam alanı, yukarıdan aşağıya doğru kurulmuştur: homojen ve nicel bir genel alan uygulaması, "yaşam deneyimi"nin kutulara, kafeslere veya "yaşama makinelerine" kapatılmaya razı gelmek zorunda bırakılması.

Her ne kadar hiçbir şerh ve ihtiyat olmaksızın, *meskeni* psikologların ve psikanalistlerin sözünü ettiği bilinçdışılıkla eş tutmak mümkün değilse de, yine de böyle bir analoji kurulabilir; öyle ki, meskene dair bilgi eksikliği, bilinçdışı teorisini örneklemeye yardımcı olabilir. Meskeni ve onun anlamını yeniden bulabilmek ve ifade edebilmek için, yaşayanın "yaşam deneyimi"nin berisinde, gündelik hayatın bilinmeyenine inen ve buradan da öteye, genel teoriye, felsefeye ve meta-felsefeye giden kavram ve kategorilerden yararlanmamız gerekecektir. Heidegger bu yeniden inşanın yolunu, Hölderlin'in unu-

tulan veya anlaşılmayan sözlerini yorumlayarak göstermişti: "İnsan şair olarak yaşar." Bunun anlamı, "insanoğlu"nun doğayla ve kendi doğasıyla, "varlık"la ve kendi varlığıyla olan ilişkisinin meskende var olduğu, orada gerçekleşip orada okunduğudur. Her ne kadar "yaşam alanı"nın ve endüstriyel mekanın bu "şiirsel" eleştirisi, sağcı, nostaljik, "geçmişi öven" bir eleştiri olarak görülebilse de, mekan sorunsalını önemli bir şekilde ortaya koyduğu söylenmelidir. İnsanoğlunun kendisinden fazla (veya eksik) bir şeyler -mümkün olanla ve tahayyülle kurduğu ilişki- olmadan içinde yaşayacağı bir barınak inşa etmemesi ve onun içinde yaşamaması mümkün değildir. Felsefe, geçmişte, bu ilişkiyi "gerçek" olanın, yaşanabilir ve okunabilir olanın ötesinde ve berisinde arıyordu. Bunu, her ikisi de gizli olan aşkınsallık veya içkinlik içinde bulacağını düşünüyordu. Ancak eğer bu ilişki gizliyse, açıklığı nedeniyle böyledir. Örtünün düşmesi için ona bakmak yeterlidir. Bu ilişki, tapınak ve saraylardan oduncu kulübesi ve çoban kulübesine kadar, yaşanılan yerde ve ikamettedir. Ev ve dil, "insanoğlu"nun iki tamamlayıcı unsurudur. Buna, gizli ve/veya açık ilişkileri ve farklarıyla kent söylemini ve gerçekliklerini de ekleyelim. "İnsanoğlu"nun ("insan" demeyelim) şair olarak yaşamaması mümkün değildir. Eğer ona şair olarak yaşama veya bir şiir icat etme imkanı bağışlanmazsa, onu kendi tarzıyla imal eder. En gülünç gündelik yaşam bile kendiliğinden bir şiir ve bir büyüklük izi taşır; belki bunun tek istisnası, söz konusu olanın yalnızca bir reklam uygulaması ve meta dünyasının cisimleşmesi olması, mübadelenin kullanımı ortadan kaldırması veya onun üzerinde belirleyici olmasıdır. Bu ikamet şiirinde Doğu'nun -Çin ve Japonya- bize öğreteceği çok şey vardır. Japon evlerindeki bir köşe, "tokonoma", bir nesneyi, basit veya değerli tek bir nesneyi, mevsime (zamana) göre seçilmiş çiçek veya porseleni temsil eder. Güzel veya kötü bir zevki gösteren, yaşanılan alanı doyuran veya doyurmayan, bir sistem oluşturan veya oluşturmayan nesneler, en berbat biblolar (*kitsch* nesneler) da dahil olmak üzere, insanoğlunun şairliğe devam etmek için ürettiği gülünç şiirlerdir. "İnsanoğlu" ile dünya, "doğa" ve kendi doğası (arzuları, kendi bedeni) arasındaki ilişkinin bu denli bir sefalete girmesinin, yaşam alanı ve sözde "kentsel" rasyonalitenin hakimiyetinden başka bir nedeni olmadığı da söylenmelidir.

*Was bedeuten diese Haüser? Wahrlich, keine grosse Seele*
*stellte sie hin, sich zum Gleichnisse.*
*Nahm wohl ein blödes Kind sie aus seiner Spielschachtel?...*
*Und diese Stuben und Kammern?*
*Können Männer da aus - und eingehen?...*

"Bu evler ne anlama gelmekteler? Gerçekte, onları anlam vermek için inşa eden büyük bir ruhu değil! Onları oyuncak kutusundan çıkaran aptal bir çocuk mu?... Ya bu odalar ve barınaklar? İnsanlar bunlarda nasıl yaşayabilir?..." (Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, III, "De la vertu qui rapetisse", 1.)

Analitik şekilde anlaşılan "insanoğlu" ile ona verilen ve "mesken"den aldığı biçim arasındaki ilişkiyi daha önce vurgulamıştık. Felsefenin bilgi birikimi bize, bu insanoğlunun çelişkiye dayandığını söylemektedir: Arzu ve akıl, kendiliğindenlik ve rasyonalite arasındaki çelişki. Diğer kısmi bilgilerden, psikoloji ve/veya sosyolojiden destek alan antropoloji, bize, farklı yaşlar ve farklı cinsiyetler olduğunu öğretmektedir. Bu önermelerin basitliği son derece açıktır. Yaşların, kolektif grup ve "özne"nin (aile, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri) var olması için gerekli olan bir-aradalığı, zamanın somut (toplumsal) algısı için de daha az vazgeçilmez değildir. Buradaki zamanın, duvar saatinin zamanıyla herhangi bir ortak yanı yoktur. Söz konusu olan, her saniyeyi ağır ve her anı değerli kılan bir sınanma, bir sonluluk zamanıdır. Çocuk bir "tabula rasa" olarak dünyaya gelmez, bununla birlikte şekilsizdir. Eğilimi yalnızca biçime, olgunluğa doğru olabilir, bu ise onun sonuna (pek çok anlamıyla sonuna: erek, anlam, tamamlanma, kusursuzlaşma, son, sonlandırma, sonuç) işaret eder. Olgunluk, tamamlanma ve dolayısıyla ölüm demektir. Yetişkin, kibirli davranışlardan uzak durmalıdır, zira sona ulaşmıştır. Gerçeklik yoksunluğu, beceriksizlik, hodbinlik ve hatta aptallık (Gombrowitz'in yazılarıyla krş.) anlamına gelebilen çocukluk ve ergenlik ile gençlik dönemleri, zenginliklerin en büyüğü ve en aldatıcı olanıyla karşılaştırılamayacak kadar büyük bir zenginliği içerir: olasılık zenginliği. Yoksullaştırmaksızın şekil veren bir "mesken", gençliğe erkenden kapanmadan büyüme imkanı veren bir kabuk nasıl meydana getirilebilir? Belirsizlik içinde

olan ve belirsizlikten ancak yaşlılıkla çıkabilecek olan, az şekillenmiş olan ve bu haliyle muhteşem olan, çelişkiler içinde olan, fakat çelişkilerin taraflarından hiçbirisinin ağır bir sakatlama olmadan diğerini yenemeyeceği, ama yine de "varlığın" çelişkili durumdan çıkmayı gerektirdiği bu "insanoğlu"na bir "barınak" nasıl sunulabilir? Bu sorunlar, yetişkin "modelini" alt üst eden, Babalık mitini yıkan, "son" olma anlamında olgunluğu tahtından indiren yıkıcı bir düşünceyi gerektirir. Mesken sorununun doğru şekilde, yani bilimsel bilgiler ile meta-felsefi düşünceyi birleştirerek tanımlanmış hali budur işte. Bu düzey, "mini" olduğu için diğerlerinden daha az karmaşık değildir. Kartezyen düşünceden ve bozulmuş analitik düşünceden gelen çok dikkat çekici ve çok ilginç bir ideoloji, küçük ve basiti, büyük ve karmaşığı tanımlamaktadır. Mesken, artık, "üst" denilen seviyelerin artığı, izi veya sonucu olarak ele alınmamalıdır. Kaynak, temel, başlıca fonksiyonellik ve trans-fonksiyonellik olarak düşünülmelidir ve zaten ancak böyle düşünülebilir. Burada, teorik ve pratik bakımlardan, durumu ters çevirip anlamı tersyüz ediyoruz; tâbi gibi görünen şey ilk sıraya geliyor veya geri dönüyor. Genel, mantıklı ve stratejik olanın hakimiyeti, halen, tersyüz etmemiz gereken "tersine dünya"nm parçası. Burada kent gerçekliğiyle ilgili olarak, *anıtsal* olandan değil (bunu, her şeye rağmen mahkûm etmiyor, fakat yeniden düşünüyoruz) *meskenden* hareketle, alışılmış olanın tersine doğru, *şifre çözmeye* girişeceğiz. Yaşam alanının ve meskenin hem teorik hem de pratik anlamda diyalektik ve çelişkili hareketi bizzat ilk sıraya geçmektedir. Bu çözümlemede, göstergebilimsel olanın, söz konusu ister "barınak"ların içinde veya dışında yaygın durumdaki sözlü olmayan işaret ve semboller olsun, isterse mimarların ve şehircilerin söylemin içindeki terim ve dizgileri, monolog ve diyalogları olsun, söyleyecek bir kelimeden fazlası olduğu gerçeğini dışlamamaktayız. Diğer yandan eleştirel çözümleme, göstergebilimle ve dilbilimsel kökenli yöntemlerin kullanılmasıyla yetinemez. Başka kavramların kullanılması kaçınılmazdır. Hiçbir şey, Eros ve Logos, arzu ve mekan, cinsellik ve toplum arasında var olan (ve yalnızca bilinmiyor değil, aynı zamanda *yanlış biliniyor* gibi görünen) ilişkileri görmezden gelmemize izin vermez. Sanayi çağında "gerçeklik ilkesi"nin "haz ilkesi"ni ezdiği doğruysa, kent toplumun-

da rövanşın zamanı gelmemiş midir? Cinsellik, toplum tarafından biçimlendirildiği, geliştirildiği ve yabancılaştırdığı için toplumsal; kuralsız olana eğilimli olan arzunun, toplumsal normlar ve biçimlerden kurtulmak için gizemi, tuhaflığı, gizliliği, hatta suçu istediği ve gerçekleştirdiği için de toplum-dışı olması anlamında "toplum-dışı toplumsal" değil midir? Evlilik-içi veya evlilik-dışı aşk, "samimiyet" arar. Kendini suçlu hissetmekten, izleniyor olduğunu bilmekten daha yoğun ve daha tutkulu bir şekilde, aşk, yalnızca topluma karşı olma anlamında toplumsallık ve toplumsallaştırılabilirlik anlamı taşır. "İnsanoğlu"nun tamamlanmamış ve çelişkili virtüelliklerle dolu bu durumunu mimari ve kentsel bakımlardan nasıl açıklayabiliriz? En yüksek denilen düzeyde, "objeler" bir sistem meydana getirirler. Bu, sosyo-lojik düzeydir. Her obje, her eyleminde, ona bu metalar dünyasından gelen ve taşıyıcısı olduğu anlamlar sistemine temasta bulunur. Her obje her eylemi kirletir, bu, tam bir kesinlikle söylenebilir. Bununla birlikte bu sistemler, mekanlar veya şeyler mantığı tezinin gösterdiği tam ve tamamlanmış karaktere sahip değildirler. Her yerde eksikler, gedikler, boşluklar vardır. Mantıklar ve çelişkiler arasındaki çatışmalar da dahil olmak üzere, çatışmalar da vardır. Büyümenin zorlamalarına tâbi hale gelmiş mekan mantığı, şehircilik mantığı, politik mekan mantığı ve iskan mantığı birkaç kez birbiriyle çarpışır ve birbirini parçalar. Şeyler (objeler) mantığı ve oyun (veya oyunlar) mantığı için de bu geçerlidir. Farklı düzeylerde bulunan toplumsal mantıklar kendi aralarında varlıklarını sürdürürler veya yarıklar üzerine kafa yorarlar. Yarıklardan arzu geçer. O olmadan, şekilsiz olan "insan malzemesi", "özneler" ve "nesneler" kitlesinin üzerine sağlam bir şekilde oturmuş olan devlet tarafından kontrol ve garanti edilen mutlak bir biçime tâbi olurdu. O olmadan, gündelik hayat hiçbir talebin olmadığı tek tip bir hal alırdı. Yıkıcılık bile düşünülemez hale gelirdi!

Düzeyler arasındaki ayrımın yanı sıra, aşağıdaki tanımlamaları yapabiliriz:

A. *Kent fenomeninin boyutları;* bu terim, büyüklüğü değil, fenomendeki başlıca "iyelikleri", yani şunları tanımlar:

1. *Toplumsal ilişkilerin zemine yansıtılması*. Buna en soyut ilişkiler, meta ve piyasadan gelenler, genel ölçekte "aktörler" arasındaki anlaşmalar ve yarı anlaşmalar da dahildir. Kent fenomeni ve mekanı, bu açıdan, "somut soyutlamalar" olarak düşünülebilir. Bu boyutun bir çokluğu (yan yana, üst üste konulan, çelişki içinde olan veya olmayan farklı pazarlar: ürün, sermaye, emek, eserler ve semboller, barınak ve toprak) içinde barındırdığını daha önce söylemiştik;
2. Kent fenomeni ve mekanı yalnızca *toplumsal ilişkilerin yansıtılması* değil, aynı zamanda *stratejilerin çarpıştığı mekan ve sahadır*. Eylemin hiçbir şekilde amacı değil, araçlarıdırlar. Buna özel olarak K düzeyinden gelenler, yani kent kurumları, organizmaları ve "aktörleri" (yerel seçkinler ve yöneticiler) de dahildir.
3. Kent fenomeni ve mekanı, özgün bir gerçeklik ve yaşamsallığı korur. Bir başka deyişle sahip olduğu *kent pratiği* ne mekan ve onun örgütlenmesiyle ilgili toptan ideoloji ve kurumlara, ne de genelde bilinmeyen amaçlar için araç işlevi gören, "kentsel" diye adlandırılan özel faaliyetlere indirgenebilir.

B. Kentsel mekanın, bir ağ ya da kalıcı karşıtlıklar sistemi (paradigma) oluşturan ve *topolojik* diye adlandırılan özellikleriyle ilgili ayrım ve farklar:

- Özel ve kamusal;
- Yukarı ve aşağı;
- Açık ve kapalı;
- Simetrik ve asimetrik;
- Hakim olunan ve artık, vs.

Burada, boyutlar bakımından gayet açık bir çözümleme buluyoruz: Genellikle anıtlara ve sonuç olarak mevcut veya geçmişteki kurum ve ideolojilere gönderme yapan *sembolik* boyut; karşıtlıklar bütünü veya sistemi olarak *paradigmatik* boyut; bağlantılandırmalar (izlenen güzergâhlar) anlamında *deyimsel* (syntagmatique) boyut.

*Düzeyler* arasındaki ayrımdan hareketle, münasip karşıtlıkları ortaya koyarak bir *kentsel mekan çizelgesi* çıkarmak imkan dahilindedir. Her düzeye, kendisine uygun düşen bir topolojik özellikler in-

deksi verilecektir. Böylelikle genel (G) ve kamusal olandan gelen ve genellikle diklemesine inşa edilen (h+), alabildiğine açık ve alabildiğine kapalı (0-) mekanları, iktidar veya kutsallık mekanlarını, yahut her ikisinin birleştiği mekanları içerir. Bu azametli mekan, kâh kendini dayatan simetrilerin (s+) izini taşır, kâh asimetrik unsurları (s-) "serbest" bırakır.[7] Burada bu mekan çizelgesini daha ayrıntılı biçimde vermeyeceğiz. Neden? Çünkü onun, genel olarak kent fenomenine değil, mekan analitiğine ve politikasına, kent topolojisine adanmış bir kitapta verilmesi gerekir. Aynı zamanda mevcut çözümlemenin getirdiklerinin ve onun konumlanışının üzerini örtme riski olduğu için de böyledir. Öz, temel, anlam, bunların hepsi *meskenden* gelir. Başka düzeylerden değil. Oysa ele alınan çizelgede tüm düzeyler, genel bir uyum, bir mekan mantığı tarafından yönetiliyor gibi görünür. Bu bakış açısı, dolaysız bir *eleştiri* olmaksızın açıklığa kavuşturulamaz.

Daha önce yaptıklarımızdan ortaya çıkan sonuç, düzeylerin *öneminin* göreceli olduğudur. Devlet adamları için devletin düzeyi elbette katidir. Zira bu, kararlar düzeyidir, en azından bürokratik ka-

[7] Bu çizelge, mimarlık ve şehircilik hizmetlerinin yazara tüm gerekli bilgileri tarihsel, kadastroyla ilgili, demografik, vs.- sunduğu, bir hayli önemli olan Kyoto (Japonya) kentsel mekanı üzerinde oluşturulmuş ve teyit edilmiştir. Japonya'ya yapılan çok kısa (iki aylık) bir seyahat sırasında, elbette ilk tahminlerle, Batı düşüncesinin analitik kategorilerinden hareketle, bu ülkenin kentsel ve mimari mekanı hakkında bir incelemeye girişilmiştir. Bir yandan ideogramların ve ilgili zaman-mekanın bilgisine, diğer yandan Asya tipi üretim tarzının ve onun değişkenlerinin bilgisine dayanan, Çin hakkında bilgileri, vs.yi de içeren böyle bir çalışmanın sonuçları, daha yeni yeni kendini göstermektedir. Söz konusu olan, kapitalizmi ve sanayiyi önceleyen, fakat son derece karmaşık olan tarihsel bir mekandır.
Burada bahsi geçen ve mekan (ya da daha ziyade zaman-mekan) analitiğine adanmış olan çalışma, şunları geliştirecektir:
*a)* Mekanların (güzergahların) kesişimi, birbirine nüfuzu ve *üst üste konulması* ilkesi;
*b) Çok-fonksiyonluluk* ve *trans-fonksiyonel* kavramları;
*c)* Merkeziyetin diyalektiği;
*d)* Mekanın çelişkileri;
*e)* Mekanın (zaman-mekanın) *üretimi* kavramı.
(Soyuttan somuta, lojistikten mekanın çelişkilerinin diyalektik tarzda incelenmesine giden) bu bağlantılandırmadan sonra bir kent epistemolojisinden söz edebilecek miyiz? Belki, ama şerhlerle birlikte. Bilginin, tanımlayıcı olduğu varsayılan "çekirdeklerinin" veya "merkezlerinin" oluşturulması, hiçbir zaman risksiz olmaz. Rasyonel sağlamlık ve "saflık", bizzat teori düzeyinde, tuhaf bir ayrışmaya meyillidir.

ğıtlar üzerinde. Bu insanlar, fenomenin diğer düzey ve boyutlarını kendi bilgilerine (temsil) ve iktidarlarına (irade) düşünme yönünde güçlü bir eğilim, daha doğrusu güce dayanan bir eğilim taşırlar. Sanayi pratiği, şirket pratiği, işte bu düzeyde ideolojiye (temsil) ve (indirgemeci) iradeye dönüşür. Devlet ve devlet adamları bu anlamda öz itibariyle indirgemecidir ve çoğunlukla da saldırı konumundadırlar. Boyutlar ve düzeyler, en az *kritik safhada* olduğu kadar birbirlerine karışma eğilimi taşırlar. Şehir parçalanır; kent ilan edilir; eksiksiz kentleşmeye hazırlanılır; ve diğer yandan eski kadrolar (eski biçimlere, fonksiyonlara, yapılara bağlı kurumlar ve ideolojiler) kendilerini savunur ve yeni durumlara kendilerini adapte eder. İkinci düzey (K) temel gibi görünebilir. Onu böyle tanımlamak, teorik planda kent gerçekliğini savunan bir davranış olmaz mı? Diğer yandan bu, bir tarafta toplum, devlet, genel düzeydeki iktidarlar ve bilgiler, kurumlar ve ideolojiler, diğer taraftaysa *mesken* arasındaki aracıdan başka bir şey değildir. Eğer genel olan yerel olanı yönetmek isterse, eğer genellik özgünlükleri absorbe etmeye girişirse, orta düzey (karma: K), bir savunma ve saldırı, bir mücadele sahası işlevi görebilir. Geriye aracı kalır. Onun amaç haline gelmesi ancak geçici olarak ve elindeki kağıtları açıp göstermesi gereken bir strateji uğruna olabilir. Mevcut kent kurumlarını korumak mı? Belki. Onları geliştirmek mi? Onlardan kriter ve model çıkarmak mı? Neden? Şehirden (geçmişten) gelen kurumları ve ideolojileri (virtüel ve mümkün) kent toplumuna doğru genişletmek için mi? Hayır. Imkansızdır bu. Eğer *kent reformu* bu şekilde ilerleyebilirse, daha derin, daha radikal, yani meseleleri kökeninden ele alan, dolayısıyla daha devrimci bir düşünce, *meskenin* sürdürülebilir primatını ileri sürer.

Sonuç olarak, kentin tarihsel süreç içinde içerisinden geçtiği iki kritik safha aşağıdaki şekilde tanımlanabilir. İlk safha: Uzun süre hakim olmuş olan tarımsal yapı (tarımsal üretim, kır yaşantısı, köylü toplumu) tâbi hale gelir. Neye tâbi hale gelir? Ticaret ve sanayinin önce ileriye doğru ittirdiği, arkasından da tahrip ettiği bir kent gerçekliğine. İkinci altüst oluş, ikinci anlam değişimi: Hakim sanayi, kent gerçekliğine tâbi hale gelir; ama bunun içinde de bir yıkıcılık mevcuttur: başından beri küçük olarak düşünülen düzey, temel haline gelir; *meskendir* bu. Bundan böyle kentin özgün düzeyine göre,

hele hele sanayi döneminin (üretkenlik ideolojisi, büyümenin ihtiyaçlarına tâbi kılınmış kentsel mekan) bağımlılığı altında kalmış genel olana göre etki, yahut sonuç, yahut rastlantı olarak düşünülemez. *Kent,* bu son düzeylerin birliğiyle ve sonuncusunun baskınlığıyla (P göstergesi) tanımlanır. Kritik safhada bu yüzden, karışma sayesinde, anlamın tersine dönmesi düşünülebilir ve tasarlanabilir. Onu hedeflemek, ona erişmek demek değildir. Karışma aynı zamanda, genişliğini ölçeceğimiz zıt girişimlerin de lehinedir. Burada sunulan perspektifte, *kentin üstünlüğü* ve *meskenin önceliği* vardır. Bu öncelik, şehirci ve mimar arasındaki yazılmamış ilişkileri icat etme ve belirleme özgürlüğünü gerektirir. Son kelimenin ait olduğu mimari, bugüne kadar hiçbir zaman *toplumsal komut* (*commande sociale*) haline gelememiş olan karmaşık bir *toplumsal talebe* yanıt verir. (Teorik anlamda) yıkıcılık bu önermede yatmaktadır: örtülü *talep,* açık *komut*a dönüşecektir. Bugüne kadar toplumsal komut, endüstriyel büyümeden, yani G düzeyinde, devlet düzeyinde yerleşiklik kazanmış olan ideolojilerden ve kurumlardan gelmektedir. Bir başka deyişle şehirci, tereddütler ifade etse de ve başka bir şeyi fark etse veya arzulasa da, sanayileşmenin ihtiyaçlarına boyun eğmektedir. Mimar ise mevcut toplumsal ilişkileri (1920-1925 yılları arasında Sovyet mimarları tarafından icat edilen "toplumsal yoğunlaştırıcı" teriminin ifade ettiği anlamda) *yoğunlaştırır*.[8] İstese de istemese de binaları, gelirin (ücretler ve işlemlerin) zorlamalarına, bütünleştirme ve karıştırmanın iyi niyetle istendiği durumlarda bile ayrışmayla sonuçlanan sınıf normlarına ve değerlerine, yani sınıf kriterlerine göre yapar. Daha genel bir ifadeyle söylemek gerekirse mimar, kendisini, söz konusu olanın bir dünya olduğunu bilmeksizin "meta dünyası"nın içine çekilmiş halde görür. Bilinçsiz bir şekilde kullanımı mübadeleye ve kullanım değerlerini mübadele değerlerine tâbi hale getirir. Toplumsal komut zorlayıcıdır ve açığa çıkan tek talep, bu komutun doğrudan veya dolaylı ifadesinden başka bir şey değildir. Eğer başka bir şey isterse, bu karmaşık talep bastırılır. Bu, eski şehirleri ve virtüel kenti, nesnesi oldukları saldırıların karşısında terk etmek için bir neden değildir. Tersine. K düzeyinin temel ve

[8] Krş. A. Kopp: *Ville et révolution,* Éditions Anthropos, 1968.

merkezi değil, ancak *aracı* (karma) olarak tanımlanmasına rağmen bu düzey bu anlamda mücadele sahası ve meselesidir.

Bir paradokstan bir başka paradoksa geçmiyor muyuz? Kesinlikle. Çok sayıda dile getirilmemiş paradoks türemektedir ve bu paradoksları dile getirenler onları yaratan kişiler değildir. Aynı şekilde, felaketleri veya sarsıntıları haber veren kişiler de onları ortaya çıkaran kişiler değildir. Naif oldukları söylenen veya gerçekten naif olan bazıları, fırtına geldiği zaman meteoroloğu suçlarlar. Genel kentleşme ve kent sahasının genişlemesi sürecinde kent gerçekliği tasfiye edilmek istenir. Bu bir paradoks değil midir? Yahut beyhude bir girişim midir? Bir ideoloji midir? Hiç şüphesiz. Fakat bu ideoloji çok sayıda projeyi canlandırır, yahut daha ziyade çok farklı motivasyonlarla, projelerin arkasına saklanır.

"Şehir"e yönelik saldırılar yeni değildir. Burada, onun muarızlarının argümanlarını özetleyelim. Daha 1925 yılında Sovyet teorisyenleri, büyük şehri, henüz *megalopol* adını almamış metropolü sert bir dille yargılıyorlardı. Metropollerde kapitalizmin oluşumunu, burjuvazinin işçi sınıfı üzerinde daha fazla tahakküm kurmak için geliştirdiği manevraların sonucunu görüyorlardı. Bu tamamen yanlış değilse de, yalnızca göreceli ve anlık bir gerçekliği içeriyordu. Sovyet teorisyenleri, işin içine kurnazlık da katarak, metropolün sorunlu yanlarını gösteriyorlardı. Kullandıkları argümanlar ABD'de bile sıklıkla yinelenmiştir. Buna göre, dokunaçları olan bir canavarı andıran büyük şehir her zaman politiktir. Otoriter bir iktidarın inşası için en elverişli ortamı yaratır. Bu ortamda organizasyonun ve üst organizasyonun hükmü geçer. Büyük şehir, eşitsizliği yerleşik kılar. Zorlukla korunabilen düzen ile her zaman tehdit eden kaos arasında, hangi türden olursa olsun iktidarın -devlet iktidarının- seçimi her zaman düzenden yana olacaktır. Şehrin tek bir sorunu vardır: sayı. Onun çerçevesinde kaçınılmaz olarak kitle toplumu meydana gelir; bu ise kitleler üzerinde kalıcı baskı ve şiddeti beraberinde getirecektir. "Şehir-kır" karşıtlığı hakkında ne düşünülür? Bunların aşılamaz olduğu, karşılıklı etkileşimlerin felaket sonucu doğurduğu düşünülür. Kırın şehrin hizmetinde olduğu bilinir, şehir ise doğayı zehirler: Bir yandan onu tüketirken diğer yandan tahayyülde onu yeniden yaratır, ki bu faaliyet yanılsaması sürüp gitsin. Kent düzeni

temel bir düzensizliği içerir ve gizler. Büyük şehir yalnızca yozlaşma, kirlilik, hastalık (zihinsel, ahlaki, sosyal) demektir. Kentsel yabancılaşma bütün yabancılaşmaları içine alır ve kalıcı hale getirir. Ayrışma -sınıfa, mahalleye, mesleğe, yaşa, etnik kökene, cinsiyete göre ayrışma- onun içinde ve onunla birlikte genelleşir. Kalabalık ve ıssızlık. Mekan orada seyrekleşir: Bir pratik ("merkez") ve stratejiler tarafından korunan ve sürdürülen pahalı, lüks ve ayrıcalıklı yerlerdir. Elbette, şehir zenginleşir. Tüm zenginlikleri kendine doğru çeker, iktidarı yoğunlaştırdığı gibi kültürü de tekelleştirir. Zenginliği nedeniyle patlama noktasına gelir. Yaşam araçlarını ne kadar yoğunlaştırırsa o kadar yaşanamaz hale gelir. Şehrin mutluluğu? Büyük şehrin yoğun yaşantısı? Hazların, boş zaman eğlencelerinin çoğalması? Mistifikasyon ve mitler. Eğer toplumsal ilişkiler ve mekan arasında, insan mekanları ve toplulukları arasında bağlantı varsa, tutarlılık oluşturmak için mekan yapılarını radikal tarzda değiştirmek gerekecektir. Zaten kentsel mekanın yapısı var mıdır? Büyük şehir, ayrışma ve ayrılma olmadığı andan itibaren korkunç bir düzensizlik demek değil midir? Mekanları ve mekan niteliklerini tanımlıyor gibi görünen kavramlar, gerçekte, yalnızca kayıtsız bir mekana yerleşik ilişkileri -komşuluk, çevre, vs.- tanımlamaktadır.

Biraz daha ileriye gidersek, yalnızca köyün -veya bir kilise cemaati bölgesinin-, insan topluluğunun var olma koşullarına (çevre, ele geçirilmiş alanlar, zamanın düzenlenmesi) *sahip olmasına* izin veren bir toplumsal ve mekansal yapıya sahip olduğu düşünülür. Bu uyumlu (toplumsal) organizmaların (yahut böyle olduğu düşünülen organizmaların) katı bir hiyerarşiye, kastlar-arası dengeye sahip olduğu doğrudur. Bu bakımdan yalnızca mekan anlam dolu ve bütünüyle *anlamlı* idi; herkese (yani bir kastın, bir yaş grubunun, bir cinsiyet grubunun her üyesine) yasakları ve izinleri açıkça söylüyordu. Yer, rolü belirtiyordu. Topluluk içi denge, erdemleri, saygıyı, bağlılığı, mutlak olarak algılanan adetleri gerektiriyordu. Bu, büyük şehirde yok olan bir şeydi.

Bazı Sovyet teorisyenleri, 1925 yılına doğru, topluluk (aşiret, köy, kilise bölgesi topluluğu) fetişizmine ve "şehir-olmayan"a kadar varmadan, o gün bugündür sonu gelmeden tartışılan *optimum nokta* sorununu formüle ettiler. Kentsel optimum noktayı nasıl be-

lirlemek, (yüzey bakımından, sakinlerin sayısı bakımından) sayılara nasıl dökmek gerekiyordu? Hangi kriterlere göre? Bu doğrultudaki girişimler her zaman ciddi itirazlarla karşılaştı. "Yönetilebilir" (hangi bürokratik çerçevede?) olduğu için arzu edilen optimum noktanın yaklaşık 300.000 kişi olarak belirlendiğini varsayalım; böyle bir şehrin büyük bir üniversiteye, büyük bir tiyatroya, bir operaya, teknik bakımdan iyi donatılmış olduğu için maliyetli olan hastane hizmetlerine, vs. sahip olması çok ender bir durum olacaktır.

Kısa süre önce, Fransa'daki büyük karayollarının gelecekteki megalopolün yolları olmasını, bu şekilde bir yandan komşuluk ilişkilerini ve belli bir merkeziliği (kesişme yerleri ve kavşaklar), diğer yandan da sanayi alanlarından ayrı doğal alanları ve "bakir" mekanları yönetmesini öngören projeler gördük. Bu, doğru bir düşünce olduğu kadar, bu alanda ütopik bir düşüncedir de! Böyle bir proje, genelleşmiş kentleşmeyi öngörmektedir. Eğer öyleyse, eski yollar boyunca kent toplumu inşa edilirken kentsel mekan nasıl kırsal mekana geri getirilebilir? (Etnolojiden beslenen) topluluk ideolojisinin girdiği yan yolla çakışmayan, ama aynı zamanda ondan ayrılmayan bu geriye dönüş nedendir?

"Kentsel-olan"a karşı, "şehir-olmayan"dan yana argümanlar ve bu şekilde formüle edilen ilkeler, gerçek olanla mümkün olanın birbirine bağlanması üzerine kurulu olmaktan ziyade, ahlaki niteliktedir. Sorunlar kötü şekilde ortaya konmaktadır. Tartışmayı yeniden canlandırmadan, genel kentleşmenin ve kent dokusunun genişlemesinin bunları aştığını belirtmek yeterlidir. Bundan böyle toplum bir başka düzenin sorunlarıyla -kentsel kaos yahut bu şekilde düşünülen kent toplumu- karşılaşmamaktadır. Daha somut olarak söylemek gerekirse, isteyerek veya yanılmadan (eski) şehre veya (virtüel) kente yapılan saldırılar iki planda gerçekleşmektedir: üst düzey olan G düzeyinden hareketle ve orta düzey olan Ö düzeyinden hareketle.

Deyim yerindeyse yukarıdan aşağı gerçekleşen saldırı, ulusal toprakları sanayileşmenin istediği bir "iyileşmeye" tâbi hale getiren bir projeyi içerir. Çifte gereklilik, çifte postulat: Mekanın bütünü planlanmalıdır - alanların ve durumların özgünlükleri, teknik bakımdan motive edilen genel zorlamalar karşısında ortadan kalkmalıdır. Bu noktadan itibaren, enerji kaynakları, hammaddeler, vs.

gibi çeşitli listeler tarafından belirlenen değişken sınırlamalara tâbi olmuş bir nüfus için *hareketlilik* temel hale gelir. Her daim kendi içinde zayıf olan yerleşim hareketliliği, her daim ondan daha büyük olan bir mesleki hareketlilik içinde çözülecektir (bu şekilde, örneğin, Lorraine'deki metalürji, Moritanya'dan maden cevherinin geldiği liman olan Dunkirk'e taşınmaktadır -emek, yatırımlar-; gaz arama çalışmalarının bitmesiyle Mourenx ortadan kalkacak veya dönüşüm geçirecektir, vs.). Bu noktadan bakıldığında, "emek tortularının" sömürüsüz kaldıkları, zira kökleştirme bahanesiyle toprağa sabitlendikleri, tarihsellik katmanlarının altında hareketsiz durdukları gibi argümanlar kabul edilemez. Söylediğimiz katı gerçekler, dünya çapındaki ekonomik, mali, teknolojik baskıların, direnen ama direnişleri boşa giden (yerel, bölgesel, ulusal) yapıları sarstığı her yerde geçerli olacaktır.

Ö düzeyinde, hayli farklı olan motivasyonlar, teknik veya teknokratik kaygılarla örtüşür. Geçicilik veya göçebeliğin hazzı, devamlı hareket ihtiyacı, eski yerleşikliğin yerine bir yerde oturmayı, geleneksel bağlılığın yerine doğum yerini yerleştirecektir. İnsanoğlu ne ister? Bir barınak. Nerede olursa olsun. Nitekim, Y. Friedman (Yona Friedman -E.N.), portatif yapılar ve bir parça, birkaç parça, küçük veya büyük bir salon, geçici bir gruplandırma meydana getirecek şekilde birleştirilebilen birimler (kutular) üretmektedir. Bu perspektifle, saraydan saraya, şatodan şatoya giden, yahut bir yatta yaşayan milyarderlerin lüks hayatı genelleştirilecek ve demokratikleştirilecektir. Bu, onlara, dünyadan zevk alma yolunu açacaktır. Öyle gibi görünüyor.

İster yukarıdan, ister aşağıdan olsun, bu süreç hem meskenin sonu hem de mekan ve karşıtlıklar bütünleri olarak, merkezler olarak kentin sonu olacaktır. Kentin bu şekilde sona ermesi, eylemler ve kararlar sistemi olarak *sanayi örgütlenmesi*; değerlerle ilgili olarak *tarihsel değerin* sona ermesi; kültür *biçimleri* veya modelleriyle ilgili olarak *gündelik hayatın dönüşümü* sonuçlarını verecektir.

Bu ikili baskıya karşı ortaya çıkan dirençlerin arasından, gerici güçlerin ve devrimci güçlerin birbirinden ayırt edilmesi uygun düşecektir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, bu noktadaki eleştiriler bazen "sağ", bazen "sol" eleştirilerdir. Aynı şekilde, ikinci

derecede *eleştirinin eleştirisinden* de söz etmek gerekir. Eski topluluk (aşiret, köy, taşra topluluğu) adına şehir eleştirisini sağ eleştiri, bu kitapta izlenen şehir (ve şehir-olmayan) eleştirisini ise sol eleştiri olarak tanımlıyoruz. Şehrin ortadan kalkmasına, geleneksel düşünceler, az çok folklorik denebilecek köycülük ve bölgecilik düşünceleri itiraz ederler. Genel itibariyle köylü kökenli, *özgünlüklere* dayalı olan itiraz, baskıcı kurumlara karşı çıkışla da, *farkların* bilincinde olmakla ve bunları saptanmakla da bir tutulamaz. Farkların ifade edilmesi, etnik, dilsel, yerel veya bölgesel özgünlükleri (seçici bir tarzda, yani tutarlılıklarını ve otantikliklerini eleştirel tarzda doğrulayarak) ele alabilir, fakat bunu başka bir düzlemde, farklılıkların özgünlükler olarak izole edilmiş biçimiyle değil, oldukları haliyle, yani ilişkileri içerisinde algılanıp böyle düşünüldüğü bir düzlemde yapar. Farklar ile özgünlükler arasında ve mevcut çıkarlar ile olasılıklar arasında çatışma meydana gelmesi muhtemel olsa da, bu, pek de kaçınılamayacak bir durumdur. Diğer yandan kent, farklılıkların birbirini tanıdığı ve tanırken birbirini sınadığı, onayladığı ya da çürüttüğü yer olarak tanımlanır. Ona yönelik saldırılar, bir biçimde, sık sık folklorik özgünlüklerle tanımlanan veya bunlarla karışan farkların ortadan kalkmasını tasarlarlar. Sanayi ideolojisi veya teknokratik yahut bireyci ideoloji, homojenleştiricidir.

Oluşum halindeki kent toplumunun savunucuları için her tür anlam karışıklığından kaçınmak ve sapmaların olmayacağı bir yol açmak zor olacaktır. Merkez ve merkeziyet sorununu ele alalım. Bir merkez olmadan şehir de, kent gerçekliği de olmaz. Dahası da var: Evvelce söylediğimiz üzere kentsel mekan sıfır vektörüyle tanımlanır; her noktanın, virtüel olarak, şeyleri, eserleri, insanları, yani etrafında bulunan *her şeyi* kendine çekebileceği bir mekandır bu. Her noktada zaman-mekan vektörü, içerik ve içeren arasındaki mesafe sıfıra dönüşebilir. Bu, *imkansız* (ütopik) olmakla birlikte, kentsel mekan-zamanın diyalektik hareketini (içkin çelişkisini) karakterize eder. Dolayısıyla, doygunluk ve düzensizlik riskleriyle ve karşılaşma, bilgilendirme, uyuşma olanaklarıyla beraber, kentsel yoğunlaşmayı savunmamak teorik olarak imkansızdır. Ona saldırmak, onu yıkmak, işe düşünceyi yok ederek başlayan bir ampirizmden ileri gelmektedir. Bu nedenle merkez yalnızca, kısmi ve hareketli mer-

kezlere dağılabilir (çok-merkezlilik) ve bunlar arasındaki ilişkiler konjonktürel olarak belirlenecektir. Hal böyleyken, karar yapılarını, güç merkezlerini, zenginlik ve iktidar unsurlarının kütle halinde, devasa bir yoğunluk alıncaya kadar yoğunlaştığı merkezleri savunma riski ortaya çıkar. Merkez olmadan, boş vakit uğraşlarına, kutlamalara, bilgiye, sözlü veya yazılı aktarıma, icat etmeye ve yaratmaya yer yoktur. Fakat bazı üretim ve mülkiyet ilişkileri değişmedikçe, merkeziyet, bu ilişkileri kullanan ve onlardan yararlanan kişilerin eline düşecektir. En iyi ihtimalle "seçkinlere ait", en kötü ihtimalle de askeri ve polisiye bir yer haline gelir. Durumun ve süreçlerin içerdiği anlam karışıklığı ve çelişkileri, yani bunların *diyalektik* karakterini kabul etmekten başka ne yapılabilir? Durumun kabul edilmesi, güç merkezlerinin diktatörlüğünü ve otoriter planlamaları onaylamak anlamına gelmez. Bunun ötesinde bir şeydir. Hatta tersidir esasen.

*Hareketlilik* ile ilgili olarak, planlayıcıların (düzenleme ve taşıma yapanların) arzuladığı toplumsal ve mesleki hareketliliğin yüzeysel karakterde olduğunu belirtelim. Söz konusu olan yalnızca bir merkez etrafında var olabilecek kuvvetli bir hareketlilik değil, toplumsal ilişkilere hiç dokunmayan, nüfus veya materyal hareketliliğidir. Şüphesiz böyle bir hareketlilik kaosla sonuçlanabilir; insanların ve insan faaliyetlerinin hareketliliğinin büyük ölçüde programlandığı ve "yapılandırıldığı" bir "denge", bir "istikrar" ile sonuçlanma riski ise daha fazla gibi görünmektedir. Bu düzensizlik, bilgi ve karşılaşma bakımından değil, bıkkınlık ve nevroz bakımından düzensizlik olacaktır. "Şehircilik" diye adlandırılan düşüncenin çözmeye girişeceği bir çelişkinin -düzen ve düzensizlik, denge ve hareket, istikrar ve hareketlilik- ortaya çıkacağı da kesindir. Bir *mekan politikası,* aynı anda sembolleri, bilgiyi, eğlenceyi ortadan kaldıran sıkı bir programlama, baskıyı yoğunlaştırmadan ve homojenleştirmeyi dayatmadan nasıl oluşabilir? Şehirciler bu noktada sıkıntı yaşayıp, kalıcılaşan geçici yapılar sunmaktadırlar: Başka bir yere gitmek ve sonunda başka bir şey bulmak istedikleri için geçen insanlar için, değişmez olanın monoton morfolojisi. Bu yönelim içinde, ilaveten, şehirci ve mimar birbirine karışır. Ya mimar kolayca kendisinin şehirci olduğuna inanır ya da tersi. Birbirine karışmış yahut rakip du-

rumda, her ikisi de emirler alır ve tek tip bir toplumsal komuta itaat eder. Küçük ütopya taneciğini, eserlerini değersiz kılıp onları kötü niyet, itaatsizlik ve uyumsuzluğun sorumlusu olarak göstermesi muhtemel çılgınlığı bir tarafa bırakırlar. Mekan politikası, düzeyleri ve boyutları aynı hizaya getiren bir stratejiyi içerir. Ya düzen? Ahlak ve bilimsellik onun üzerini örter. Dik açılı diktatörlük, sanayileşme ve neo-kapitalist devlet diktatörlüğüyle iç içe geçer. "Mimari sorunların ele alınmasında mantıksal ve sistematik koordinasyon"u tasarlayan, Bauhaus'un kuruluşu sırasında "tutarlı, operasyonel ve sistematize edilmiş" bir eğitim yoluyla aktarılabilecek "bütünlüklü" bir *arkitektonik* öngören Gropius'un projesi başından itibaren böyle ilerlemişti.

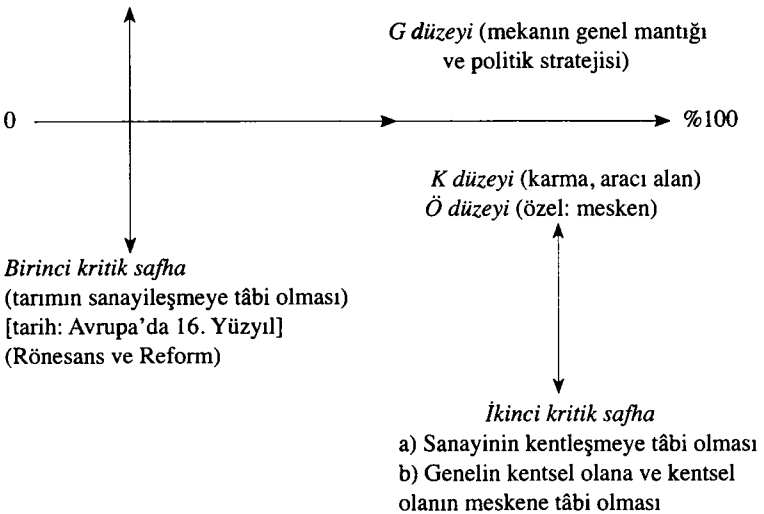
Geçici ihtişamlar ortaya çıkartan göçebeliğe gelecek olursak, bu, bir yanıyla ütopik de olan aşırı bir bireycilikten başka ne anlama gelir ki? Geçicilik, kutunun (içinde yaşanılan kutunun) değişimine indirgenecektir. Y. Friedman'ın yaptığı gibi göçebelik yoluyla özgürleşmeyi savunmak ve bunun için sac plakalı metal kapılar üzerine kurulmuş saf bir yaşam alanı (dev bir Meccano) önermek gülünçtür. Geçici olanda artış olduğunu düşünecek olursak -ki düşünülebilir bir şeydir bu-, bu artış neyi içerecektir? Kendileri de geçici olan ve eserler icat edip üreten grupların faaliyetini. Kendi eserlerini. Burada gündelik hayattan anlık olarak özgürleşilecek, bunların grup halindeki hayatları ve varoluşları üretilecek ve tüketilecektir. Hangi eserler? Hangi gruplar? Bu soruların yanıtı, temel soruyu, yani yaratma sorusunu anlamsız kılacaktır. Bu gruplar, eğer oluşabilirlerse, kendi momentlerini ve eylemlerini, mekanlarını ve zamanlarını, eserlerini icat edeceklerdir. Şüphesiz bu, mesken düzeyinde, ya da bu düzeyden hareketle (burada kalmadan, yani uygun bir kentsel mekan oluşturarak) gerçekleşecektir. Bu anlamda, şeyler sistemini veya sistemlerini delme ve imkansızı mümkün kılma yönündeki birkaç girişim, başarısızlıklarıyla da, başarılarıyla da herhangi bir şeyi kanıtlamaz. Bu girişimler yalnızca dünyanın devrimci tarzda altüst oluşu sırasında bir anlam taşıyabilirler; mevcut toplumun onlardan fikirlerini almaya çalışacağı ve muhtemelen "solcu" olarak tanımlanacak grupların eseridirler ve öyle olacaklardır. Eğer *hareket*, toplumu kazanıp onu başka yönlere doğru yöneltmezse. Mimar-

ların inisiyatifleri? Şehircilerin inisiyatifleri? Bugün, Hans Meyer'in 1928 yılında Gropius'u Bauhaus'a yönlendirirken düşündüğü gibi düşünmek naifçe olur: "İnşa etmek, toplumsal, psikolojik, teknik, iktisadi yaşamı örgütlemektir."[9] Mimarın bu Demiurgos rolü,* seçim yapması zor kent mitolojisinin ve/veya ideolojisinin parçasını teşkil eder. Gropius da zaten koordinatör mimara, sorunları birleştirmeyi, "evden sokağa, sokaktan şehre ve nihayet bölgesel ve ulusal planlamaya kadar giden fonksiyonel bir çalışma" yürütmeyi önererek meseleye geniş açıdan bakıyordu. Maalesef bu projenin sonucu tam tersi oldu: Yapılandırıcı planlama, alt derece ve düzeyleri kendi sınırlamalarına tâbi kıldı. Bu durum tersine çevrilebilir mi? Toplumun dönüştürücü eylemleri nedeniyle bugün artık imkansızdır bu. Gropius'un düşündüğünün aksine, "yeni bir hayat anlayışı tanımlamak", bireyi gündelik hayatın ağırlığından kurtararak daha yüksek bir planda gelişmesine izin vermek, mimarın işi değildir. Artık kapitalist toplumsal ilişkileri ve onları "yansıtan" toplumsal komutu değilse de, hareket halindeki ilişkileri ve oluşum halindeki yeni ilişkileri yoğunlaştırmak anlamında "toplumsal yoğunlaştırıcı" işlevi görmeye devam edecek ve mimarın eserine izin verecek olan yeni bir hayat anlayışıdır söz konusu olan. Belki "toplumsal hızlandırıcı" işlevi görmesi bile mümkün olabilir; fakat bu olasılığı gerçekleştirecek olan konjonktür, kelimelere -ve onların görünümlerine- aldanmamak için büyük bir dikkatle incelenmelidir.

[9] "Musée d'Art moderne" tarafından 1969 yılında Paris'te düzenlenen ve Bauhaus'a adanan sergi vesilesiyle bir araya getirilen 1919 Manifestosu, Bauhaus kataloğu ve dergisinin (sayı 4, 1928) metinlerine bakınız.

* Orijinal metinde kullanılan *rôle démiurgique* ifadesiyle, eski Yunan'da varolan, bir şeyleri yoktan var etmeyip, mimar gibi şekil veren Demiurgos isimli mitolojik tanrıya gönderme yapılmaktadır. (ç.n.)

Bu neden-sonuç bağlantılandırmasından sonra mekansal-zamansal şema, şu hali almaktadır:




Burada çifte altüst oluş vardır. Bir yanda kent gerçekliğinin tâbi olma durumu öncüllerinin ve koşullarının üzerinde hakimiyet kurarken, diğer yandan mesken daha yüksek olduğu varsayılan toplumsal pratik düzeyini buyruğu altına alır. Buradan *temel* (dipten ve temelden) bir yeniden örgütlenme doğmaktadır.

Bir hayli cüretkar, bir o kadar da yalın bir yorum olan Marksist düşüncenin yorumu, Marx'ın eserlerinde (*Kapital*'de ve ayrıca felsefi ve siyasi denilen diğer eserlerinde) *baş aşağı duran dünya* ve onu *tersine çevirme,* yani ayaklarının üzerine oturtma konusunda bir açıklamaya gider. Başı aşağıda, ayakları havada duran, geleneğin tuhaflığını azalttığı veya ortadan kaldırdığı bu durum nedeniyle hayli ket vurulmuş (yabancılaşmış) olan yalnızca Hegel'in felsefesi veya diyalektiği değildir. Marx'ın baş aşağı olarak tanımladığı şey bir toplumdur ve bu toplumda:

*a)* Aracı, üreticinin (işçi) veya yaratan kişinin (sanatçı, mucit, bilgi ve fikir üreticisi) yerini alır ve üretim faaliyetlerinin semeresini

toplayıp, yaratımın riskini alanları yoksul bırakarak, onların zararına olacak şekilde zenginleşir. Bu aracılar kimlerdir? Tüccarlardır, ve üretimden tüketime, tüketimden üretime giden devreye bağlanan diğer kişilerdir. İlk sırada ise rantiye veya faal kapitalist gelir.

*b)* Toplumun tümüne hizmet etmesi ve örgütlenme kapasitesi ile rasyonalitesini yayması gereken devlet, bunun tam tersini yapar: Toplumun bütününe yönelik sömürüyü güçlendirir, toplumun üstüne yerleşir ve rastlantıdan (*üstyapı*dan) başka bir şey olmadığı halde kendisini toplumsal yaşamın temeli ve *yapısı* olarak tanımlar.

*c)* Bürokrasi, kendisi için çıkarlar ve bunları kullanma araçları edinebilir, bilgi ve yetkinlik bürokrasi için seçme araçları haline gelir.

*d)* Netice itibariyle, sonuç neden olarak görülür, amaç araca, araç amaca dönüşür.

Baş aşağı çevrilen dünya teorisine, yalnızca, bu dünyanın alt üst edilmesi projesini güçlendiren ve sanayi örgütlenmesi içindeki Marksist devrim projesini bir kentsel devrim projesiyle tamamlayan birkaç nokta ekledik. Marksist düşüncenin bütün öteki yorumlarının, baş aşağı dünyanın şu ya da bu unsurunu veya kurumunu -devlet, felsefe, işbölümü, mevcut morfoloji, vs.- iyileştirmeyi hedefleyen bir yorum, zayıflatılmış bir versiyondan başka bir şey olmadığını göstermek zor değildir. Aynı şekilde, toplumsal ilişkilerin içinde gerçekleştiği yerlerle ilgili somut sorunları ilk sıraya koyan bir yıkıcılık da dahil olmak üzere, böylesi bir topyekûn yıkıcılık olmadan, bu ilişkiler hakkında söyleneceklerin ideolojik söylemden başka bir şey olmadığını göstermek de zor değildir. Marx'tan sonra, kolaylıkla, "özü" itibariyle "insan"ın tecrit olmuş bir bireyde değil, somut toplumsal ilişkiler (pratikler) bütünü içinde var olduğu söylenebilmektedir. Zira, İnsan cinsi (genel olarak) bir soyutlamadan başka bir şey değildir. Bireyin özellikleri hangi referansla keşfedilebilir? Referans uzun süre *biyolojik* olagelmiş, Pavlov'un refleksler teorisinden ve beyin fizyolojisinden ödünç almaya gidilmiştir. Geçmişte bireyi, kabuk ve iç organlarla ilgili olan (*cortico-viscéral*) parçalar

tanımlıyordu. Daha sonraları ise referans *teknolojik* (ve dolayısıyla ekonomik) olmuştur ve hâlâ da öyledir. Boşlukta konuşulmadığı ve bir *praksise* ulaşılmaya çalışıldığı ölçüde, bilincin (kişisel yaşamın) yapıcı ilişkileri, üretken emekle kıyas edilerek düşünülmektedir. Sanayi pratiğine ve biyolojiye yönelik referanslar bir anlam taşıyabilir, bunu kim inkar edebilir? Fakat arzuya, "bilinçsiz" olana yönelik referans da, eğer maddileştirilip fetişleştirilmeyecekse, aynı şekilde anlam taşır. Fakat, bu soruları, bilinç, (en yakın grup içinde veya aileden dünyaya kadar, parçası olduğu gruplar içinde) bireyin gelişimi sorularını, *mekanlar* tarafından sunulan biçimler ve morfolojiyi, bu mekanlar ve kurumlar (okul, üniversite, şirket, ordu, devlet, vs.) arasındaki ilişkiyi dikkate almadan inceleyebilir miyiz? Bu tür spekülasyonlar, felsefi bir maske veya örtünün altına gizlenmiş ölçüsüz soyutlamaların içinde varlığını sürdürmektedir.[10] Topolojinin (zihinsel ve toplumsal mekan içindeki *topilerin* analitik tarzda düşünülmesinin) devreye sokulması, düşüncelerin felsefi genişliğini ortaya çıkarmamızı ve filozofça (spekülatif) tutumun yarattığı sıkıntıları ortadan kaldırmamızı sağlayacaktır.

[10] Bu vurgular R. Garaudy ve onun "Marksist hümanizmi"nin yanısıra, L. Althousser (*Pour Marx*) ve L. Sève (*Marxisme et théorie de la personnalité*) gibi isimleri de hedef almaktadır. Marksist (denilen) düşüncede, filozofça tutumun sonuçlarını, bunu koruma ve destekleme yönündeki çabaları, bunun soyutlamasını bir aygıtın (kendisi de fikirlerin özel mülkiyetini koruyan bir aygıtın) *özel mülkiyeti* olarak koruma çabalarını görmek bir hayli ilginçtir.
(İlişkilerin üzerinde var olduğu) mekanları ve (maddi) morfolojiyi dikkate almadan toplumsal ilişkileri incelemek saf *idealizm* olmaz mı? Kendine materyalist diyen bu filozofların tutumu, aygıtın ideolojik gücünden başka bir şeyle açıklanamaz.

BEŞİNCİ BÖLÜM

# KENT MİTLERİ VE İDEOLOJİLER

Varsın tarımsal dönem hakkında mitler ve bu mitlerin ideolojik uzantıları olsun, bunlara kimin itirazı olur? Kimsenin. Ancak, tarımsal dönem hakkındaki mitlerin dar anlamda tarımsal mitler olmadığı, hem göçebe ve pastoral hayattan, hem de tarım dışı üretken faaliyetten (avcılık, balıkçılık, zanaat) ödünç alınmış unsurlar (temalar, anlamlı birimler) taşıdığı görülecektir; bu yüzden bu unsurların kullanımı özgün olarak tarihlendirilmiş hiçbir şeye sahip değildir. Bunu kesin olarak söyleyebiliriz. Tarımsal dönem mitlerini, temaların, figürlerin, kişilerin köylü karakteriyle değil, bir köylü toplumunun (politik şehirleri içerse de, tarım ağırlıklı toplumun) soru ve sorunlarına yanıt vermesiyle tanımlayacağız. Fourier, toplulukların özgürleşmesini ve tarımsal iş tipine göre işbölümünün aşılmasını (herkesin sırayla bütün işleri yapmasını) tahayyül ederken söz konusu olan bir tarımsal mit değil, tarımsal unsurların kullanıldığı, (sanayinin doğduğu dönemdeki) bir sanayi mitidir. Böyle bir mit, ideolojiye o denli yakındır ki, ikisinin unsurlarını birbirinden ayırmak hayli güçtür. Aynı zamanda falanster* ütopyası, sanayi döneminin, Marx tarafından bir bütün olarak alınan ve devrimci düşüncenin merkezine yerleştirilen en güçlü talebini, yani parçalı işbölümünün

* Falanster (phalanstère): 19. yüzyıl düşünürlerinden Charles Fourier'nin toplumsal işbölümünü ve cinsiyet rollerini aşacak şekilde tahayyül ettiği, toplulukların falanks biçiminde inşa edilmiş binalarda yaşadıkları, kır ve kent özelliklerini içeren ve karşılıklı yarar ilkesinin geçerli olduğu bir ütopya. Maddi kaynak bulamadığı için Fourier'nin kendisi tarafından hayata geçirilememişse de bu ütopyanın bazı uygulamaları, Fourier'nin takipçileri tarafından ABD'de tatbik edilmiştir. (e.n.)

aşılmasını hazırlamakta ve haber vermektedir. Bir mitin çözümlenmesi kaçınılmaz olarak iki yönlüdür; bir yandan bu mitin unsurları araştırılırken diğer yandan bir başka bağlamda geçirdikleri değişim de belirlenir. Unsurları, toplandıkları, ele alındıkları, yeniden şekillendirildikleri dönemden farklı bir döneme ait olabilir. Mitin tarihini bu belirler, öteki değil.

Platon'un *Kritias* eserindeki Atlantis miti, bir kent miti, bir kent öngörüsü veya önsezisi olarak görülebilir mi? Mit, çağdaş dönemi, kır ve şehrin Batı medeniyetinin başlangıcından itibaren bir arada yaşayamamasını göstermektedir. Tarımsal üretim ve doğayla kurulan köylü ilişkisi, ancak döngüsel tarzda bir zaman tahayyülüne işaret etmektedir ve bunun bir anlamı (yönü), yahut daha ziyade Büyük Sene* ya da Ebedi Dönüş** dışında bir anlamı (yorumu) yoktur. Nihai bir amaca doğru ilerleyen zaman tahayyülü ve ışıklı bir mekanda uyum içinde donatılmış kozmos tahayyülüyle Şehir, düşünceye damgasını vurmaktadır. Kusursuz, uyum içindeki şehir olan Atlantis, organize ettiği ve hakim olduğu toprakla birleşir. Platon'un mitsel anlatısı, Doğu şehrine dair Yunan tahayyülünü, "Asya tipi üretim tarzı"nın Avrupa'daki yankısını içermez mi? Öte yandan Yunanistan'da politik şehir güçlü bir şekilde mevcuttur ve doğu şehrinden pek az farkı vardır. Köylü topluluklarını, köyleri, üreticileri kendi etrafında toplar (sinoesizm). Kırlar, tarlalar, ormanlar, çöller okyanusunda mutlu bir ada gibi görünür. Bir araya topladığı insanları ezmediği ve çok daha az sömürünün olduğu iddiasında bulunur. Unsurların karşılıklı geriliminde Heraklit'e göre lir ve ark gibi bir uyum tesis eder. Hayatların ve işlerin birbirinden ayrılmasının hiçbir anlamının, hiçbir yerinin olmadığı ve olamayacağı kayıp bir kıtanın hatırası gibi görünür. Platon'un miti yeni-

* Büyük Sene (Grande Année): Bilhassa Batı-dışı geleneksel toplumlarda, zamanın döngüsel olduğundan hareketle geliştirilmiş, ekinoksların ekliptik etrafında bir tam daire çizdiği, yaklaşık 25.800 yıllık bir süreyi kapsayan bir zaman kavrayışı. Platon'un Timaeus'unda da ele alındığı için "Platon Senesi" (Année platonique) olarak da bilinir. (e.n.)

** Ebedi Dönüş (Retour Éternel): Mezopotamya menşeli, döngüsel zaman anlayışına dair bir kavram. Çok uzun yılların akabinde, Büyük Sene gibi zamanın bir tam daire tamamlamasının ardından başlayan yeni zamanda, eskisinde gerçekleşen hadiseleri aynı şekilde yeniden gerçekleşeceğini ileri süren, modern dönemde Nietzsche tarafından popülerleştirilmiş bir kavram. (e.n.)

den ele alarak ona şekil vermesi, felsefi düşüncenin (faaliyetlerin ayrımından ileri gelen ve onlara karşı mücadele ederek bütünlük oluşturmaya çalışan düşüncenin), antik Site ve onun akla uygun (konuşan ve eylemde bulunan Logos) fakat tehdit altında olan kurumlar sorununu ele alması anlamına gelir. Diğer yandan Kent, felsefi düşünceye devasa kırsal çevre içindeki politik varoluşu -bir merkezin varlığı- hakkında temsiller sunar. Bu düşünceler üzerinden ortaya çıkan nedir? Hangi kehanet? Hangi imkansız-mümkün gelecek? Bu soruların cevabı, kırsal, çileci (*asketik*), zanaata dayalı olmayan, Kent'e özgü, fakat Kent'e ait mevcut kurumlarla bağlantılı olmayan bir tür kent komünizmidir. Mitsel metnin bağlamını aşmasına neden olan, kent düşüncesine içkin bir ütopyadır bu. Tanrı'nın Ülkesi* ve Güneş'in Ülkesi'ni** de beraberinde getirecektir. Ütopyacı komünizm, kırsal olduğu kadar kentsel kaynaklara da sahiptir. Atlantis mitini sınıflandırmak ve tarihlendirmek gerekirse, onu kent mitleri arasına yerleştirmek gerekir! Fakat *Critias* felsefi anlatı, karma söylem -mit, ideoloji, ütopya- olarak sınıflandırılamaz olmayacak mıdır? Mit, unsurlarını bağlam içinde bulan, *kurumsal olmayan söylem* (kanun ve kurumların sınırlandırmalarına tâbi olmayan söylem) olarak tanımlanır. İdeoloji, mevcut kurumları teyit eden, meşrulaştıran -yahut eleştiren, reddeden-, fakat onların planı üzerinde hareket eden *kurumsal* bir söylem olarak tanımlanır. Ütopya ise aynı anda hem mitten, gerçeğin sorunsalından ve mümkün-imkansız olandan yararlanarak kurumsal olanı aşmaya çalışır. Elbette kurumsal olmayan söylem herhangi bir yerde, herhangi bir kişi tarafından dillendirilmez. Özel, bir alanda uzmanlaşmış, anomik (toplum dışı toplumsal) eğilimli bir grubun ürünüdür. Filozoflar böyle bir grup teşkil ederler. Metinleri ve bağlamları okumak için özel bir kod kullanırlar. Onların içinde bulundukları *kozmolojik* düzey *kurumsal* olamaz. En azından Yunan felsefesinde olamazdı. Hegel'den önce olamazdı.

---

* Aziz Augustinius'un (354-430) 5. yüzyılın başlarında yazdığı, 22 kitaptan oluşan baş yapıtı. (e.n.)

** İtalyan filozof Tommaso Campanella'nın (1568-1639) 1602 yılında hapishanedeyken yazdığı ütopyası. (e.n.)

Bu üçlü ittifakın -mit, ideoloji, ütopya- karşısındaki çatışma ve çelişkiler sihirli bir şekilde çözülür: bunlar ya geçmişe atfedilir ya da geleceğe aktarılır. O halde nerede kendilerini gösterirler? Sanat eserinde. Yunan tragedyasını nasıl anlamak gerekir? Politik şehir, kasaba veya örgütlü kent, kırla, kendi kırıyla olan çatışmalı ilişkisini görür. Onlar tarafından yaşanan köylü temalarını ele alarak başka bir anlam verir. Şehirden Apollon ruhu doğar; Dionysos ise kıra aittir. Yarattıkları tarafından öldürülüp yenilen tanrının sahnesi ikinci derecede bir mesele haline gelir; uğursuz güçlerin kendini yeniden ortaya koymaları için belli bir yerde yeniden üretilir veya tekrarlanır. Tiyatro sahnesinde Şehir, Logos'un alanı, Apollon'un gücü, yeraltı güçlerinin şiddetini kontrollü bir *mimesis* ile kovar. Dionysos güçlerinin yarattığı tehlikenin tehdit ettiği kişilerin arasına katartik yeniden temsil ve tekrarın mesafesini koyar. Trajikler, Atina'nın şerefi için, geleneğe karşı yasa, şiddete karşı adalet, vahşi topluluğa karşı birey sorunlarını çözümlemek üzere birleşirler. Trajiklerin birbiri ardınca gelmesi (Esilos, Sofokles, Evripides) ancak böyle anlaşılabilir, ortaya çıkan hayal kırıklığı, uç veren keder de öyle.[11] Kent'in üzerinde ne kadar da çok tehdit var! Onun tarafından ele alınan köylü temaları, trajedi temaları kent aleyhine olacak şekilde yerleştirilebilir. Fakat bunlar mit değildirler. Zaten, tarımın, kır yaşamının, köylü sorunlarının kendine özgü ağırlığını azaltıp tüm toplumu kent gerçekliğinin kıyısına getirecek büyük altüst oluş olmadan nasıl tam anlamıyla *kent mitleri* var olabilir ki? Bu andan itibaren Şehir kendisini ortaya koyar. Planların üzerine yazılır. Bir süre sonra başka biçimlerde de yazılacaktır: hayaller, itiraflar, romanlar, melodramlar. Burada köy unsurları -mitler, ideolojiler, ütopyalar- yeniden ele alınır, anlamlı birimler başka anlamlarda kullanılır. Rousseau'da Şehir, alçalmanın, yozlaşmanın, tek kelimeyle medeniyetin alanı mıdır? Eşitsizliğin eşitlikle, lüksün kanaatkarlıkla karşı karşıya olması gibi, şehir doğayla karşı karşıya mıdır? Elbette. Jean-Jacques

[11] Daha önceden altını çizip askıya aldığımız sorun üzerinde ısrar etmiyoruz. Anlamlı birimler nasıl başka birimlerin içine girerler? Anlam dönüşümü, icadı, yaratımı var mıdır? Veya hâlâ bilinmeyen birleşimleri gündeme getiren bir birleşim? Yahut yalnızca üstdil, ilk söylem hakkında söylem? Biz, metin-bağlam ilişkisi konusunda ilk çözüme eğiliyoruz.

Rousseau ideoloji içerisinde, yani kurumlar planı üzerinde düşünür ve çalışır. Önemi buradan gelir. Bazen mite kadar varır. Enderdir bu. Köy temalarının bağlamlarından ve ilk anlamlarından çıkarılması, eski mitlerin kent mitine dönüştürülmesi, ondan daha ziyade Restif de la Bretonne'da görülür. De la Bretonne'un eserinin sınırlarını ve büyüklüğünü ortaya koyan şey, bütünüyle (daha önceden yaptığımız tanımlara göre ideolojik olmayan, hiçbir kurumu doğrulamayan ve reddetmeyen, daha ziyade görmezden gelen anlamında) mitsel ve ütopik, çılgınca bir eser olmasıdır. *Fizyokratların* doğanın ve kırın şehir üzerindeki kaybolan üstünlüğünü teorileştirdikleri, bu bilgi ve ideoloji karışımının toplumsal pratiğin gerisinde kaldığı bir anda, mitler ve ütopyanın karışımının daha derinlere ve daha ileriye gitmesi, var olanı ve gelmekte olanı aynı anda haber vermesi şaşırtıcı değil midir?

17. yüzyılın ortasında Şehir'e karşı ufukta Doğa'nın, imge ve kavramın, nostaljinin, umudun doğduğunu söyleyebiliriz. Aynı dönemde müzik, yani harmoni, temel sanat olarak, mimariyi tahtından indirmiştir. Öte yandan bir asır sonra, bu kez Şehir, Doğa'yı tahtından indirmiştir. Bundan böyle doğanın yeniden temsili, yalnızca, var olan biçimiyle doğan kent gerçekliği üzerinden, onunla ve onun için yapılabilir hale gelmiştir. Artık Doğa, pişmanlıklar, melankoliler, mevsimler sahnesi demektir. Boyutlar analizine geri dönmek gerekirse, Şehir'in sembolik boyutunun Victor Hugo'da ve onun tarafından, paradigmatik boyutu Baudelaire'de ve onun tarafından, sözdizimsel boyutunun şehirde dolaşan ve onun yollarından bahseden pek şairde -Gérard de Nerval'den Lautréamont'a ve Rimbaud'ya kadar küçük romantikler ve şairler- ortaya çıkarılmaktadır. Bir kavrama (yani bir bilgiye) doğru eğilim taşıyan bir kent imgesi, mit, ideoloji ve ütopya üzerinden işte böyle ortaya çıkmıştır. Bu elbette bir boyutun ardından bir diğerinin, bir biçimin ardından bir diğerinin gelmesiyle olmuştur. Hugo, yapıtlarda, sokaklarda ve hatta lağımlarda okunan sembolleri tanımlar ve söyler (*Notre Dame de Paris, Sefiller*). Baudelaire, kenti karakterize eden zıtlıkların (su ve taş, taşınmaz ve taşınır, kalabalık ve yalnızlık, vs.) tümünü sunar. Doğayla karşıtlığı son derece güçlü bir büyük şehir olan Paris'in yarılma dönemine girdiği de eklenmelidir. Baudelaire, Paris'in dö-

nüşümüne Haussmann'ın şehirciliğini kullanarak destek verir, tıpkı Rimbaud'nun Komün'e, kentsel devrime destek verdiği gibi. İdeoloji ve ütopya anlatıda, mitsel temalardan beslenen tanımda zaten birbirine karışmaktadır. Cennet artık Doğa'da, ilk günahın bir önceki kökeninde bulunmamaktadır. Yapay cennetler (Baudelaire) nostaljinin içinde bu doğal cennetlerin yerini alır; bu yapay cennetler açıkça kentlidirler. Doğa bu cennetlerin bazı unsurlarını, şarap ve uyuşturucu, kumaş ve metaller, cinsel arzu ve şiddet sunsa da, bunların ele alınış biçimleri anlamlarını da değiştirir.

Kent bu şekilde bir yandan ufuk, ışık biçimi (aydınlatan virtüellik), diğer yandan gelişmekte olan bir pratik ve başka bir doğanın yahut başlangıçtakinden farklı bir doğanın kaynağı ve temeli olarak ortaya çıkar. Bu, burada kısa bir çözümleme içinde birbirinden ayrıştırılan karma temsiller -mit ve ütopya, ideoloji ve bilim- üzerinden gerçekleşir. Kent sorunsalı kendini ortaya koyar. Paranın, engin ve bayağı tutkuların, umutsuz inceliklerin fazlasından başka bir şey görmediğimiz durumların dışında, mübadele edilenden gayrısına tesadüf etmediğimiz bu genelleştirilmiş mübadeleden; bu yaratıcı güçlerin, şiddetin dramatik yoğunlaşmasından; bu cadı kazanından, bu yerden ne çıkar? Şehir önce kendisini ortaya koyar, sonra yarılır. Kentsel olan kendisini haber verir ve kendisini doğrular; bu, kesinlikle metafizik bir topluluk değil, bir pratik üzerine kurulu bir birliktir. Eylem esnasında, şehirde, yahut daha ziyade kentsel olanda, felsefenin iki eski terimi olan *Dünya* ve *Kozmos* karşı karşıya gelir: Dünya, karanlıkta yol almayı, Kozmos ise aydınlatılmış alanlarda uyumlu adımlar atmayı ifade eder. Şiir artık kozmosun güzelliğini, onun hayran bırakan "ekonomi"sini, ruhun hiyeroglifini, gölgede, bir tünel boyunca, yahut dolambaçlı yollarla kat edilen güzergâhın anlamını övmez. Şairin eseri, "başlangıç halindeki kökenin çiçeklenmesi"ne dönüşür (M. Blanchot). Bilgenin yolu, şairin yolundan farklı değildir.

Haussmann'cı şehircilik hakkında, şimdi, herkesin bildikleri dışında ne söyleyebiliriz? Paris'in bir strateji doğrultusunda boşaltılması, proletaryanın periferiye taşınması, banliyö ve yaşam alanının eş zamanlı icadı, merkezlerin burjuvalaşması, insansızlaştırılması ve bozulması; tüm bunlar defalarca söylenegelmiştir. Bununla

birlikte bu kent düşüncesinin bazı unsurlarını vurgulayalım. Bu düşünce, sınıf stratejisine içkin bir mantık taşımakta ve 1. Napolyon ve mutlakiyetçi devletten gelen bu rasyonel tutarlılık fikrini sonuna kadar götürebilmektedir. Haussmann, kent dokusunda dizginsizce düz çizgiler çizer. Bu henüz (Bauhaus ve Le Corbusier tarafından ilan edilen) dik açının diktatörlüğü değil, kuralın, hizanın, geometrik perspektifin düzenidir. Böyle bir rasyonellik ancak bir kurumdan gelebilir. Bu da en yukarıdaki kurumdur, yani müdahale eden devlettir. Antikite'den, Roma'dan, Doğu'dan gelen bir eğilimi hayata geçirir. Çıkışından itibaren devlet, kendini boşluklar üzerinden ifade eder: açık mekanlar, büyük bulvarlar, gösterilere açık dev meydanlar. Bonapartizm'in tek yaptığı geleneği yeniden ele alıp onu tarihsel şehre, son derece karmaşık kentsel mekana uygulamaktır. Daha ilk darbede şehri değiştirir. Mantığı, stratejiyi, rasyonaliteyi belirler. Çağdaşların gözünde, bu rasyonaliteyi destekleyen ve onu mutlak olarak gösteren ideoloji, olduğu biçimiyle görülmez. Çoğu ona hayranlık duyar. Ya sesi çıkmayanlar? Onlar rahatsız edilir, pitoresk olan ortaya çıkarılır ve ruh kaybedilir. Bunlar, geçmişe öykünenlerdir. Daha önceden, geçmişin özlemini çekenlere, gecekonduların ortadan kalkmasına ağladıkları yanıtı veriliyordu. Ve bu yanlış da değildi. Öte yandan gerçeklik (şehrin burjuvalaşma yoluyla yarılması), çağdaşlara pek de öyle görünmüyordu. Gerçekliğin açık seçik görülmesi için ne yapmak gerekiyordu? Bunun yanıtı, miti ve ideolojisiyle, ütopyasıyla (ademimerkeziyetçilik, Proudhon'cu federalizm), devrimci kent pratiği olarak düşünülen Komün'dü. Merkezden periferiye doğru itilmiş olan işçiler, burjuvazinin işgal ettiği merkeze giden yolu yeniden ele geçirmişlerdi. Ona, biraz şans ve büyük bir yerindelikle, *manu militari*[*] el koydular.

Eğer sosyalizm, geleceği öngörmeye veya tahayyül etmeye çalışırken (ki Marx bunu reddediyor ve *modeli* değil yalnızca *yolu* tasarlıyordu), emek koşullarının (ücretler ve şirket içindeki maddi koşullar) iyileştirilmesinden başka pek bir şey önermiyorsa, orada kalabilir. Kendini, çocukça ideolojiler ve kavramlarla donanmış kent sorunsalının önünde bulur. İşçi hareketi ve sosyalist hareket henüz

[*] Lat.: Askeri yoldan. (ç.n.)

bu açıdan karşılaştırmalı olarak incelenmemiştir. Kent sorunlarının farklı partiler üzerindeki etkileri nelerdir? Yahut İkinci ve Üçüncü Enternasyonal üzerinde? ("İkibuçukuncu" denilen Enternasyonal'i ve Avusturya Marksizmini de unutmayalım.) Dar, ufuksuz belediye sosyalizmi, (Marx'ın kastettiği anlamda) sosyalizmden ziyade büyük ve güçlü devletler yaratmış olan devlet sosyalizminden bile daha hızlı ve daha sefil bir şekilde başarısızlığa uğramıştır. "Belediyeci sosyalistler" ne yaptılar? Mimarlar bazı HLM'ler* inşa ettiler. Kapitalizm içindeki sınıf ilişkilerini "hızlandırdılar" (yoğunlaştırdılar). Bu bize neyi kanıtlıyor? Reformistlerin, bugünkü olgunluğuna ve genişliğine ulaşmamış bir sorunu reformist tarzda ele aldıklarını. Bu sorun Ekim Devrimi'nden sonra SSCB'de nasıl ele alındı, çözüldü ya da çözülmedi? Yahut İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist denilen ülkelerde? Kesintisiz olduğunu söyleyen bir devrimin safhaları sırasında Çin'de? Komün neden ve nasıl bir *kentsel devrim* olarak düşünülmedi de, tarihsel gerçekliğe uymayacak şekilde, sanayileşmeyi hedefleyen proletarya tarafından gerçekleştirilmiş bir devrim olarak düşünüldü?

Bu tarihsel, politik ve benzeri sorular bütününü burada ancak çok hızlı bir şekilde ele alabiliriz. Öyle görünüyor ki doğuş halindeki müphem sosyalizm, mitten de, ideolojiden de, ütopyadan da kaçınmadı. Sosyalist düşünce, güvenle ve hep dogmatik önermeler sunarak, "şehir-kır" ayrımını zihinsel ve bedensel emek ayrımıyla aynı anda aşmaya girişti; tıpkı pazarı, parayı, değer yasasını, verimliliği, vs. aşabileceğine inandığı gibi.

"Şehir-kır" karşıtlığı nasıl aşılabilir? Büyük şehirlerin ortadan kalkması, şirketlerin kırlara akın etmesiyle. Kent karşıtı şehirciler hareketi, Kopp'a göre, Ekim Devrimi'nden kısa süre sonra başladı. Mimari bakımdan önemli girişimlere hayat verdiyse de, şehircilik projesi olarak başarısız oldu. Sovyet şehirlerinin ölçek, üretimdeki önem ve politik ağırlık bakımından büyümesi hiç durmadı. Bir başka deyişle, kendilerinin çok gerçekçi ve rasyonel olduğuna inanan son derece ütopyacı insanların çabalarına rağmen, kentsel devrim sosyalist denilen ülkelerde devam etmektedir; ancak buralarda,

* Habitation à loyer modéré: Orta kirada evler. (ç.n.)

kapitalist ülkelerdeki yıkıma neden olan fikirlerden başka bir kent düşüncesi mevcut değildir. Politik projeler ise, çoğu kez düzen kelimelerini ve şehir karşıtı söylemleri kullanıyor gibi görünmektedir. Bugün de Küba'da ve başka yerlerde durum böyledir.

Çin'deki kültür devriminin şimdiden şehir ve kır, tarım emekçisi ve sanayi emekçisi, el emeği ve entelektüel emek arasındaki ayrımları kaldırabileceği varsayılmaktadır. Bu, Marx'ın projesine ve Sovyet ideologlarının isteklerine dayanmaktadır. Ancak burada söz konusu olan aydınları, şehirlerin dışında, kırlarda veya uzaklardaki şirketlerde el emeğiyle çalışmaya göndermekten ibarettir, ki bu yeni bir şey de değildir. İşbölümü bu şekilde aşılabilir mi? Şaka olsa gerek. Devrimci proje, çok yüksek bir teknoloji düzeyi olmadan gerçekleştirilebilir mi? Kent dokusunun genişlemesi, kırın ve tarımsal emeğin ortadan kalkması ile sanayileşme, makineleşme, bütüncül otomatikleşme birbirlerine eşlik etmez mi? Eski durumun *aşılması* işte bu düzeyde yeni bir anlam kazanmaz mı? Çin'deki Marksist-Leninist düşünce, bu sonucu bekleyerek ya da beklemeden, metropolleri despotik bir iktidarın merkezleri olarak ilan ediyor gibi görünmektedir (ki bu gerçeklikten tümüyle yoksun bir iddia değildir). Şehirlerde köylülüğe karşı kullanılan kale ve burçları ortaya koymaktadır. Şirketlerin ve bankaların, tezgahların, milyonlarca aç insanı kendine çeken insan tezgahlarının merkezi olan büyük şehirler ortadan kaldırılacaktı. Devrimci eylemin senaryosu, dünya şehrinin dünya kırı ve köylülüğü tarafından kuşatılması olarak tanımlanacaktı. (Çin'deki anlamıyla) Komün ise, kırların kentleştirilmesi ve şehirlerin kırlaştırılmasında bir araç ve aşama olacaktı. Komün'ün hastaneleri, okulları, kültürü, ticareti ve boş zaman değerlendirme merkezleri vardır denilir. Gecekonduları, fazla nüfusu ise yoktur. Onu meydana getiren gruplar ile grupları meydana getiren bireyleri kolektif bir "biz"de bütünleştirebilecek olan yalnızca odur. Yerleşimden de, göçebelikten de kaçınır. Teknik orada artık yıkıcı değildir ve kolektif olarak kontrol edilir. İktidar artık sınırsız bir şekilde ifa edilmez. Çin Komün'ü hem koruyucu ve pasif olan eski dişil şehrin, hem de aktif ve baskıcı olan eski eril sitenin yerini alabilecek nitelikleri haizdir. İşte, "anti-şehir" projesinin bazı savunucularının söyledikleri bunlardır.

Bu argümanlara çeşitli biçimlerde itiraz edilebilir: hem ideolojik ve politik olarak (kısa vadede bir politikaya hizmet eden veya kısa vadeli bir politikaya hizmet eden), hem de yenilik getirmeyen ütopik bir şekilde. Aksi yönde bir bilgi olmadığı üzere, tıpkı dün SSCB'de olduğu gibi bugün de Çin'de şehirlerin büyümesi devam etmekte, ekonomik büyümeye eşlik etmekte ve hatta belki de onu hızlandırmaktadır. Tıpkı başka yerlerde olduğu gibi. Demografik nedenler, sosyolojik nedenler, şehrin iktisadi ve siyasi avantajları, başka yerlerde nasılsa Çin'de de öyledir. Kentsel mekan, sosyalist bir ülkede ve başka bir ülkede, başka biçimlerde tanımlanmaz. Kent sorunsalı, ideoloji ve kurum olarak şehircilik, genel bir eğilim olarak kentleşme, dünya çapında geçerli gerçeklerdir. Kentsel devrim, tüm gezegene ait bir fenomendir.

Zaten "dünya şehri", "Çin yolu" teorisyenlerini ilgilendiriyorsa, dünyanın büyük bir bölümünün muhtemel "banliyöleştirilmesi" de kent stratejisini en az o kadar ilgilendirir. Bununla birlikte bu son söylediğimiz, kırların kentleri kuşatacağı, genele yayılmış kır gerillasının kent merkezlerine saldıracağı şeklindeki stratejik hipotezden esinlenebilir mi? Bu dünya çapında sınıf mücadelesi vizyonu veya anlayışı bugün aşılmış gibi görünüyor. Köylülerin devrimci kapasitesi artmıyor; bu kapasite, eşitsiz şekilde de olsa azalıyor. Öte yandan mekanın karar merkezleri tarafından bir tür genel kolonizasyona tâbi olması süreci şekilleniyor gibi görünmekte. Zenginlik ve bilgi, bilgi ve iktidar merkezleri, kendi bağımsızlıklarını feodalleştireceklerdir. Bu durumda sınır çizgisi, *şehir* ve *kır* arasından değil, tahakküm altındaki periferi ve tahakküm eden merkez arasından geçecektir.

Küreselleşme ve kent fenomeninin -daha net bir ifadeyle sorunsalın ve kritik safhanın- dünya ölçeğinde geçerli karakteri, bilgide (yahut *şehircilik* altında incelediğimiz anlaşılması güç ideoloji ve bilgi karışımında) ortaya çıkmadan önce bilimkurgu romanlarında kendisini gösteriyordu. Bilindiği üzere bilimkurgu anlatılarında, kent fenomeninin *optimist* tarzda öngörülmesi ve perspektife yerleştirilmesi enderdir ve *kötümser* öngörüler çok daha yaygındır. Bu mitsel anlatılara içkin olan ideoloji, çoğu kez, kent fenomeninin tüm içerimlerini açığa çıkarmaksızın, endüstriyel planlamanın buyruk-

larını genişletir. Öte yandan bu genel kötümserlik, sorunsalın parçasını teşkil eder. İnsanlığın ve mekanın bozulması, her tür kusura, her tür deformasyona, her tür şiddete açık muhit, geleceğin şehrini paramparça olmuş veya çoğalmış olarak öngören kurguda kendini gösterir.

Şu an için, kent fenomeninin birden fazla okumasının olduğunu saptamakla yetinelim. Mit, önemli ölçüde bir yokluğa, pratiğe yönelmiş/ pratikten hareketle oluşmuş bir yönelimin yokluğuna dayanmıştır. Ütopya ve ideoloji karışımı için hâlâ aynısı geçerlidir. Bu son derece karmaşık fenomenin *morfolojik* bir okuması vardır (coğrafyacı ve belki şehircinin yaptığı okuma). *Teknolojik* bir okuması vardır; yönetici, devlet adamı ve müdahale araçlarını inceleyen politikacı bu okumayı yapar. Aynı zamanda *mümkünün* (ve *imkansızın*) okuması vardır; bu ise kent yaşamı tarafından, "itkileri" ve değerleri, kendi darlığı içine hapseden geleneksel birliğin yerine sunulan, tamamlanmış varlığın değişkenleri imgesini, insanoğlu imgesini verir. Belki de dün filozof ya da şair, bugün ise bilimkurgu romancısı tarafından anlatılan mitsel anlatı, geldikleri yere veya anlamlarına göre sınıflandırma yapmakla pek uğraşmaksızın farklı "okumaları" birleştirmektedir. Belki de bu anlatı, bağlamlarından koparıp izole ederek kullandığı parçalı bilgi ve okumalardan daha az *indirgemecidir*. Belki de zaten kent sorunsalı imgesini yalnızca çelişkilerini gizleyerek yansıtmaktadır. Geleceğin senaryosu henüz oluşturulmuş değildir.

ALTINCI BÖLÜM

# KENT FORMU

Kent fenomeninin özüne ve tözüne ulaşma maksadıyla yolumuzda ilerlerken, bu fenomeni nasıl tanımlamıştık? Net bir şekilde söylemek gerekirse, herhangi bir öz ve içerikle tanımlamamıştık. İşlevler, yapılar, (terimin alışılageldik kullanımıyla) formlar gerekli olmakla birlikte, tanım yapmak için yeterli görünmedi. İşlevler? Klasik şehrin içinde siyasi ve idari işlevi, ticari işlevi, üretken (zanaata dayalı, manüfaktür tarzda, endüstriyel) işlevi listeledik, yerleştirdik ve hatta şeması çıkarılan zaman içinde doğuşunu gördük. Bu esnada, bu işlevlerin *ikili* karakterine işaret ettik: bir yandan kent merkezleri tarafından yönetilen, üzerinde egemenlik kurulan, şebekelerle kaplanan sahaya göre, diğer yandan yönetilen, (hükmettiği nispette ve hükmettiği için) hükmedilen, kendisi de üretim ve dağıtım şebekelerinin içine yerleştirilmiş olan şehrin bizzat kendisine göre. Kent fenomeninin karakteristik özelliği, elbette, bu ikili fonksiyonların karşılaşmasında ve birbirine eklemlenmesinde bulunur. İşlevleri saymak bu nedenle yeterli değildir. Yapılması gerekenden uzaktır bu. Bunların tanımlanması, ayrıntılı olarak çözümlenmesi, bu eklemlenme olmadan, disipline göre (politik iktisat, sosyoloji, vs.) parçalara ayrılır. Çözümleme, şehrin iç ve dış fonksiyonlarını kontrol ettikleri, dolayısıyla birleştirdikleri haliyle örgütlenme ve kurumları ayırt etmekten ileriye gitmez. Yapılar? Aynı şekilde onlar da ikili niteliktedir: *morfolojik* (alan ve durumlar, taşınmazlar, sokak ve meydanlar, anıtlar, yakın çevre ve mahalle) ve *sosyolojik* (nüfusun dağılımı, yaşlar ve cinsiyetler, haneler, aktif ve pasif nüfus, sosyo-profesyonel denilen kategoriler, yöneticiler ve yönetenler). Teri-

min alışılagelmiş anlamıyla, yani geometrik veya plastik anlamıyla forma gelince, burada -kareli veya halkalar şeklinde- mekansal bir yerleşim söz konusudur. Diğer yandan böylesi bir yerleşimin ilk sıraya gelmesi ancak her şeyden önce sirkülasyonla ilgilenilmesi, kent sorunsalının sirkülasyon sorunlarıyla daraltılması durumunda mümkündür. Dahası yeni formların icadı (X şeklinde, salyangoz şeklinde, helezon şeklinde, krater şeklinde, vs.), bu kent sorunsalını ele almanın basit yolunu gösterir.

Kent fenomeninin temelini *merkeziyette,* fakat onu yapan ve yıkan, yaratan ve yok eden diyalektik hareket içinde ele alınan merkeziyette bulmuştuk. Hangi nokta merkezi hale gelirse gelsin, kentsel mekan-zamanın anlamıdır bu. Merkeziyet, etrafında topladıklarına karşı kayıtsız değildir; tam aksinedir durum, zira ona bir içerik gerekir. Bununla birlikte bu içerik herhangi bir şeydir. Nesne ve ürünlerin depolara, meyve yığınlarının pazar yerine yığılması, yaya giden insanlar, kalabalıklar, yan yana, üst üste konulmuş, birikmiş obje yığınları, kentsel alanı meydana getiren şeylerdir. Eğer şehir sürekli bir terastan, bir çan kulesinden, bir tepeden, yüksek bir yerden (kentin görüldüğü *başka bir yerden*) izlenebiliyorsa, bunun nedeni izleyicinin onu gerçekliğe dışsal bir tablo algılıyor olması değil, bakışın tüm bunları toplamasıdır. Ortaya çıkan şey, bizzat kentin formudur. Her şey, onu var eden şeylerin tümü birbirine hep daha fazla yaklaşabilirmişçesine, kent gerçekliği içinde gerçekleşir. Kent bu şekilde, karışık olarak düşünülür, böyle algılanır, böyle ortaya çıkar. Tarım doğanın içine yerleşir, Physis'e* göre üretim yapar, onu zorlamaktan ziyade ona yol gösterir. Eğer Physis'in hareketi, tohumdan çiçeğe ve meyveye doğru gidiyor, döngüyü yeniden başlatıyorsa, köylü mekanı ve zamanı bu döngüyü bozmaz; ona dahil olur; onun özgünlüklerine -toprağın bileşimi, kendiliğinden gelişen flora ve fauna, biyolojik dengeler, mikro iklimler, vs.- yakından bağlıdır. Sanayi ise doğayı eline alır ve ona saygı göstermez; doğanın enerjilerini harcar; enerji ve hammadde kaynaklarını ele geçirmek için onu zorla kontrolüne alır; doğal olmayan/doğada olmayan (mübadele edilebilir, satılabilir) şeyler "üretmek" için onu tahrip eder.

* Antik Yunan'da "doğa" (e.n.)

Mekana tâbi olmaz, fakat ona bağımlıdır. Eğer bir bölgenin tümünü işgal etmek isterse, bunu yalnızca dağılmış olan parçaları, şirketleri, piyasa yoluyla birleştirerek yapar.

Şehirde durum bambaşkadır. Elbette, söz konusu olan parçalara ayırıp yiyen eylem, yani tüketim değildir yalnızca; aynı zamanda üreticilik de (üretim araçları) söz konusudur, ancak bu öncelikle üretimin unsurlarını birbirine yakınlaştırmak yoluyla gerçekleşir. Tüm pazarları birleştirir (dökümü daha önce vermiştik: tarım ve sanayi ürünleri pazarı; yerel, bölgesel, ulusal, dünya ölçeğinde pazarlar; sermaye pazarı, emek pazarı, toprak pazarı, göstergeler ve semboller pazarı). Şehir, doğaya ve emeğe ait olan, başka yerde doğmuş her şeyi -meyveler ve nesneler, ürünler ve üreticiler, eserler ve yaratımlar, faaliyetler ve durumlar- kendisine çağırır. Peki kendisi ne yaratır? Hiçbir şey. Yaratımları *merkezileştirir.* Diğer yandan da her şeyi yaratır. Mübadele olmadan, yakınlaşmalar olmadan, yakınlık olmadan, yani *ilişkiler* olmadan hiçbir şey var olamaz. Şehir bir durum yaratır; *farklı* şeylerin birbirlerini var ettiği, farklılıklarım koruduğu, fakat birbirinden ayrı olarak var olmadıkları kent durumudur bu. *Kent,* içerdiği her bir *farka* karşı *kayıtsızdır* ve bu genelde Doğa'ya ve onun yırtıcılığına karşı kayıtsızlıkla karıştırılır. Fakat doğa, tam da onları birleştirmesi nedeniyle tüm farklara karşı kayıtsız değildir. Bu anlamda şehir, toplumsal ilişkilerin özünü inşa eder, ortaya çıkarır ve sunar: karşılıklı bir varoluşun, ve çelişkilerden gelen yahut çelişkilere kadar giden farklılıkların ortaya konulmasıdır bu. Bu rasyonel coşkunun nedeni ve anlamı, şehir, kent değil midir? (Toplumsal) ilişkiler zaman ve mekan içinde, kurumları ve grupları birbirinden ayıran bir mesafeye göre bozulurlar. Bu mesafenin (virtüel) inkarında kendilerini gösterirler. Kente içkin olan gizli şiddetin karakteri buradan gelir. Aynı zamanda, eşit derecede kaygı verici olan kutlamaların karakteri için de aynısı geçerlidir. Dev kalabalıklar, neşeli çılgınlık ve insafsız çılgınlık arasındaki belirsiz sınır noktasında, oyunun hazzında ve kendinden geçme halinde bir araya gelirler. "Vaka"nın, kontrolsüz insan kalabalıklarının, çiğnenen, bayılan, ölen insanların olmadığı kutlama yok gibidir. Matematikten ileri gelen merkeziyet, aynı zamanda dramdan da ileri gelir. Merkeziyet, semboller ve göstergeler (toplanma sembolleri ve göstergeleri gibi)

dahil *her şeyi* topladığı gibi, insanları da toplar. Kentin göstergeleri, toplanmanın göstergeleridir: toplanmaya izin veren şeyler (sokak ve sokağın zemini, taş, asfalt, kaldırım, vs.) ve toplanmanın koşulları (sandalyeler, lambalar, vs.). Kent deyince akla ilk gelen nedir? Işık bolluğu, gece, özellikle şehrin üstünden uçarken görülenler - temizliğin yarattığı göz kamaşması, neon lambaları, ışıklı tabelalar, her türden şeye yönelik kışkırtıcılık - zenginliklerin ve işaretlerin eş zamanlı birikimi. Fakat şehrin oluşumu sürecinde yoğunlaşma her zaman bükülüp çatırdar. Başka bir merkez, başka bir periferi, başka bir yer gereklidir. Başka ve farklı bir yer. Kentin ürettiği bu hareket, kenti üretir. Yaratım durur, fakat bu da yaratmak içindir.

Dolayısıyla kent, saf bir formdur: karşılaşma noktası, birleşme yeri, *eş zamanlılık*. Bu formun hiçbir özgün içeriği yoktur, fakat her şey ona gelir ve onda yaşar. Bir soyutlamadır bu, fakat metafizikçilerin yaptığının aksine, bir pratiğe bağlı, somut bir soyutlamadır. Doğal varlıklar, sanayinin sonuçları, teknikler ve zenginlikler, yaşam tarzları dahil kültürün ortaya koyduğu eserler, durumlar, gündelik hayattaki değişiklikler veya kesintiler: Kent işte bütün bu içeriklerin *toplamıdır*. Fakat birikimden farklı bir şey ve fazlasıdır. İçerikler (şeyler, nesneler, insanlar, durumlar), çeşitlilik haliyle dışlar, bir araya gelmiş halde birbirinin içine girerler ve birbirini gerektirirler. Kentin bir form ve hazne, boşluk ve doluluk, üst-nesne ve nesne-olmayan, üst-bilinç ve bilinçlerin toplamı olduğu söylenebilir. Bir yandan *formun mantığına,* diğer yandan *içeriklerin diyalektiğine* (içeriğin farklarına ve çelişkilerine) bağlanır. *Matematiksel* forma (hesaplanan, miktarı belirlenen, programlanan unsurların bir arada bulunması ve temsilinden doğan dram dışında her şey kentin içinde hesaplanabilir, miktarı belirlenir), *geometrik* forma (kare biçimli, dairesel), dolayısıyla da *simetriye*, *yinelenmeye* (zamanın geri döndürülemezliğine rağmen kat edilen yolun geri döndürülebilirliği, sonuç olarak, bir analojiyle söylemek gerekirse, kentin eş zamanlılığının varlığını bir arada sürdüren rasyonel düzen ve unsurlarla *okunabilirliği*, vs.) bağlıdır. Bununla birlikte kent, bu denli sosyolojik olmasına rağmen, bir *sistem* meydana getirmez. *Formlar* ve *biçimler* arasındaki (göreceli) bağımsızlık nedeniyle bir kent sistemi olmadığı gibi, kent, tek-tip bir formlar sistemine de girmez. Kent fe-

nomenini (kentsel olanı) bir sistemle ya da bir sistem olarak tanımlamayı imkansız kılan şey, onu bir *nesne* (madde) ya da *özne* (bilinç) olarak tanımlamayı da imkansız kılar. Kent bir *formdur.* Aşağıdaki eğilimler de buradan ileri gelir:

*a)* Birbirinden ayrı üretim biçimleri, farklı üretim ilişkileri üzerinden kurulan ve bugün tüm tehlikeleriyle birlikte, devletin cisimleşmesi olarak "karar merkezi"ne kadar giden *merkeziyet* eğilimi.
*b)* Hem (birbiriyle benzeşen, dolayısıyla da birbirini tamamlayabilen) *farklı merkezlerin* oluşturulmasına, hem de yayılmaya ve ayrılmaya yönlendirilebilen *çok-merkezlilik,* merkezin her yerde bulunması (omni-centralité), merkezin kopuşu, dağılma eğilimi.

Böyle bir çelişkili hareket, anlaşılması zor, yönetilmesi daha zor olsa da, pek itiraz edilebilir türden değildir. Söylediğimiz zorluk, onu inkar etmek veya yerine basitleştirilmiş bir *sosyo-mantık* ("saf" bir form mantığı), ya da böyle bir içerik (metalar gibi mübadele edilebilir nesnelerin endüstriyel üretimi, bilgi sirkülasyonu, otoriter karar, araç sirkülasyonu, vs.) atfedilmiş ayrıcalık geçirmek için yeterli bir neden değildir.

Hem zihinsel hem de toplumsal olan ve kent formuna ve onun içerimleriyle olan ilişkilerine içkin olan diyalektik rasyonalite, kentin bazı yanlarını izah etmektedir. Burada, kentte, plastik (ve gayrı-mantıki) anlamda "formlar", doğa zeminine düşüp bu zeminin belirsizliğini ortaya koyan siluetler gibi gölge zeminler üzerine düşen siluetler var mıdır? Hayır. Bolluk, yoğunlaşma, *her şey* birbirinden ayrılır. Çağrılan, sorgulanan unsurlar birbirine kavuşur. Her şey okunabilir niteliktedir. Kentsel mekan, *şeffaflık* ile kendisini gösterir. Anlamlı şeyler "yüzüyor" da olsa her şey bir anlam taşır; her şeyin "saf" formla bir ilişkisi vardır; bu formdaki içeriktir ve bu formun içeriğidir. Bu formun eş zamanlı olarak algılanmasına, tasarlanmasına, belirmesine (hayal edilmesine) rağmen düzenleme ve formu birbirine karıştırma eğilimi vardır. Fakat *insanlar* (aynı zamanda kent gerçekliğinin içinde olan/bu gerçekliğin parçası olan ve orada, şeyler gibi bir araya gelen bireysel veya kolektif özneler) bu şeffaflığın hayal kırıklığı yarattığını ve yanıltıcı olduğunu fark

ederler. Şehir, kentsel alan, aynı zamanda gizem, gizlilik demektir. Görünenin arkasında ve şeffaflığın altında şirketler entrikalar çevirir, gizli güçler eylemde bulunur; buna açık güçleri, zenginlikleri, polisi de eklemek gerekir. Kentsel alanda, yeni bir düzen kuruluncaya kadar, saklanan şeylerden gelen ve dramları, üzeri örtülen şiddeti, ölümleri ve gündelik olayların doğasını gizleme isteğinden gelen *baskıcı* bir unsur hiçbir zaman eksik olmaz. Bu *baskıcı* unsur mekan tasarımlarının içine girer; *kötüye kullanımı* (*transgression*) sürdürür. Burada "şeffaflık-donukluk" ilişkisi, doğada ve sanayi pratiğinde olandan farklıdır. Bu yine çelişkide farklılığa dayanan diyalektik bir ilişki olmayacak mıdır? Burada toplumsal donukluk, kendini gösterme, zihinsel bir açıklık içinde ortaya çıkma eğilimi taşır. Gerçeklik gizlenip anlamını yitirirse, gerçekliğin anlamı her an, patlama noktasına gelecek kadar yarılabilir. Bununla birlikte, kent yaşamı, mesajların (bilinen) kodlarına göre deşifre edilmesiyle, tekrarlanan mesajların açımlanmasıyla yetinen meta-dil arasında belirsiz kalır. Şehir, duvarlarının üzerine, sokaklarına yazılır. Fakat bu yazma işlemi hiçbir zaman tamamlanmaz. Kitap hiçbir zaman bitmez ve içinde her zaman çok sayıda boş ya da yırtık sayfa vardır. Yazılmaktan ziyade üzeri karalanmış bir müsveddeden başka bir şey değildir bu. Yol ve söylem birbirine eşlik eder, fakat hiçbir zaman aralarında çakışma olmaz. Kent paradigması, yani şeylere anlam veren kalıcı zıtlıklar bütünü (merkez ve merkez-olmayan, bilgi ve söz kalabalığı, açık ve kapalı, kamusal olan ve olmayan, vs.) kapanabilir mi? Öyleymiş gibi görünmüyor. "Özgünlük-farklılık" gibi, "yaşanmış" olana gönderme yapan bazı zıtlıklar, bu bütünün tamamlanmasına engel olur. Üst nesneler, üst işaretler olarak şehir ve kentsel alan, objeler ve işaretlerle tam olarak aynı kavramlardan beslenmez. Bununla birlikte hem obje ve işaretleri, hem de obje ve işaretlerle ilgili kavramları içerirler. Obje ve işaretlerin kent gerçekliği içindeki yasalarını anlamak için, onlarla ilgili kavramlara (sistem, bütün, kesme ve düzenleme, topluluk sosyolojisi), *ağ* (mübadele, iletişim ağı) gibi özgün kavramları da eklemek gerekir. Kentsel alan *aynı zamanda,* bir kısmı alana, bir kısmı sanayiye, bir kısmı ise doku içindeki diğer merkezlere göre oluşan *ağların* yan yana ve üst üste konulması, bir araya getirilmesi ve birleştirilmesi olarak tanımlanır.

Kent ve öncelleri, yani endüstriyel alan ve tarımsallık arasındaki "kopuş" (göreceli süreksizlik) kavramı, bu şekilde netleşir ve somutlaşır. Derinlemesine bakıldığında "kopuş"un epistemolojik ya da felsefi olmadığı, hatta tek başına siyasi ya da tarihsel de olmadığı görülür. Bundan fazlasıdır. Bir bilginin ve bir alanın eş zamanlı kuruluşu söz konusudur. Mekan ve zaman elbette değişir, fakat onlara damgasını vuran şey, mantıksal forma yakın bir formun (bir forma) girişidir; bu ise, söz konusu mantıksal form (dil, söylem, muhakeme, çözümleme, etkili eylem, vs. formu) ile *aynı derecede denilebilecek kadar soyut ve aktiftir.* Mübadele ("değer" ve meta) formu kadar soyut ve aktiftir ama, aynı zamanda *farklıdır* da. Bu form, aşılmış olan bazı içerikleri geçmişte bırakır; tarihin bilgisi ve sonuçları (veya artıkları) içinde, *seçici* hareket eder. Ele aldığı diğer içerikleri *eylem içinde,* felsefeyle tamamlanması gerekmeyen, fakat eylem yolu (stratejisi) olarak tanımlanması gereken bir bütünlük veya virtüel sentez içinde birleştirir. Eğer bu form ve onun müdahale biçimleri düşünülmek istenirse, çıkış noktası, var olan haliyle *mekan* ya da var olan haliyle zaman olmamalıdır; zira ilki yeniden düşünülüp yeniden biçimlendirilirken, diğeri dönüştürülür. İncelenmesi gereken şey, bir *virtüel objeyi,* var olan ve mümkün bütün özne ve nesneleri bir araya getiren kentin yaratıcısı olarak *formun* kendisidir. Çıkış noktası, ele geçirilen mekan ve elde edilen zaman gibi, felsefe, ideolojik ve kurumsal söylem, düşünceyi mevcut çerçevelere yerleştiren ve imkanları inceleyen geleneksel bilimsellik de olmamalıdır. Doğrudan doğruya sanayileşmeden, üretkenlikten ve ekonomizmden gelen ve genel olarak kabul gören geleneksel *modelleri* bilhassa dışarıda bırakmak gerekir. O halde çıkış noktası ne olacaktır? Formel bir mantık düşüncesi ve diyalektik bir *içerik* (hep aynı olan ve hiçbir zaman aynı olmayan, her zaman farklı olan ve hiçbir zaman farklı olmayan şu temel içerik de dahil: derin bir ustalık ve derin bir ihanetle, *kent* içinde kendini tanımak ve tanıtmak, kendisiyle karşılaşmak ve yüzleşmek için formu *kullanmayı* bilmesi muhtemel olan *arzu*)!

Kent gerçekliğinin sıfır noktasından başlayıp sürecin (sanayileşme, kentleşme) tamamlanmasına kadar giden mekansal-zamansal eksen bu şekilde somut anlamını kazanır. *Kent,* başlangıçtaki

sıfır noktasının yakınlarında olduğu andan itibaren tohum halinde, gelişim halindedir. Bir aletin, bir taş parçasının veya sopanın sağa sola sallanmasından itibaren bu halde olduğu gibi. Dil ve kavramların, işaret edilen ilk yerden itibaren bu halde olduğu gibi. Doğa tarafından ayrı ayrı verilen objelerin ilk kez düşünülmesi ve ilk kez toplanmasından itibaren, meyvelerin ilk kez yığılıp biriktirilmesinden itibaren *merkeziyet* ortaya çıkmıştır. Virtüel oluşumunu ortaya koymuştur. Başından itibaren toplamak ve biriktirmek, toplumsal pratiğin temel unsurlarından biri olmuştur; üretimin, üretici faaliyetle çakışmayan, fakat aynı zamanda ondan ayrılmayan rasyonel bir unsurudur. Bu *merkez* düşüncesi doğada kendini gösteren gerçeklikten de, tarımsal ve endüstriyel faaliyetin bağrında toplumsal olarak gerçekleşenden de farklıdır; bu son söylenenler, mekan ve zaman içindeki mesafelerin yadsınması, bu anlamda bir eylem ve çaba üzerine kurulu değildir. Bununla birlikte bu düşünce, mantık-matematik kavramlarına bağlı olduğu için, her ne kadar bunlar üzerinden tanımlanmasa da bazı fizik kavramlarını da içerir. Fizikçiler de kozmos içine dağılmış maddenin bir noktasında yoğunlaşma düşünürler; bu maddenin yoğunluğu sonsuz hale gelir ve moleküller ile partiküller arasındaki mesafeler (boşluklar) ortadan kalkar. Bu imkansızlık, gerçeği aydınlatır. Kent, kozmik bir anlam kazanır; dünya ölçeğinde bir niteliğe bürünür (karanlık güzergâh olarak *dünya* ve aydınlatıcı birim olarak *kozmosu* birleştirir). Bilimkurgu romanları genelde kentsel olanın eseri biçiminde şekillenen fiziksel bir mekan olarak, Şehir'in bu kozmik karakterini betimlerler. Şehirlerin ve şehir biçimlerinin birbiri ardına gelmesiyle, tohum halinden itibaren virtüellik taşıyan kent, bir metafizik desteğin verilmesine veya aşkın bir birimin ödünç verilmesine gerek olmaksızın somutlaşır. Politik şehir, ticari şehir, endüstriyel şehir şu ikili boyutu taşımışlardır: Kenti doğuran (ve kent tarafından şekillendirilen) süreç - koşulların, yani tarımsal üretimin veya sanayi üretiminin bu sürece getirdiği geçici sınırlar. Bu diyalektik hareket üzerinden kent, arkasından geldiği şey üzerinde eylemde bulunur; oradan doğar ve onun sonudur, fakat burada metafizik bir erek söz konusu değildir. Burada da, şekilsiz ve dağınık olan bir forma bürünür. Bu form, süreci yönetecek bilginin karşısında, kendini nihai gibi gösterir. Kent

formunun birleştirici gücü sonsuz değildir. Tersine, sonlu olanı temsil eder. Kendisi de boş olan ("saf" mantıksal biçime, yani totolojiye yakın olan) bu form, ilahilik, aşkın İdea, mutlak Akıl için tanımlanan sonsuz güce hiçbir şekilde sahip değildir. Kentsel olan, sonlu unsurları sonlu yerlerde ve yerin sonluluğu içinde (nokta, merkez) birleştirdiği için, kendisi de sonludur. Bir gün yok olabilir. Anlamsız-olan onu, özellikle de politik toplumun gücünü tehdit eder. Kent formu, elbette, kendisini çevrelemeye çalışan sınırları yıkma eğilimi taşır. Onun hareketi, kendi yolunu arar. Engellerin aşılıp aşılmayacağı baştan belli değildir. Bu hareketin diyalektik (çelişkili) karakteri, bazı unsurları bütünün hareketine karşı kullanmaya olanak tanır. Dramın yeri olan kent, kent dramına dönüşebilir. Birleşme ve buluşmaların düşmanı olan ayrılma, hareketi durdurabilir mi? "Topi"leri, yerleri, karşıtlıkları olmayan homojen mekan, saf kayıtsızlık, kent ve bileşenleri arasındaki ilişki karikatürü, kent gerçekliğini boğacak kadar kuşatabilir mi? Elbette. Ve kendine demokratik bir görünüm de verebilir. Kent demokrasisi, mekanların eşitliğini, mübadelenin geneline eşit katılımı içerecektir. Merkeziyet ise hiyerarşiyi, dolayısıyla eşitsizliği içerecektir. Peki dağılma, ayrılmayı da beraberinde getirmez mi? Devrimci sıçramalar, kent gerçekliğinin sınırlarını kırabilir mi? Bazen, elbette. İşte bu, ayrılmanın, ayrışmanın, mekan politikasının ve daha genel olarak şehirciliğin radikal bir eleştirisinin önemini gösteriyor.

*Diferansiyel mekan* teorisi de işte böyle anlam kazanmaktadır. Açığa çıkan ve mekanın içine yerleşen farklılıklar, bunun gibi bir mekandan değil, mekana yerleşenden, kent gerçekliğinde/kent gerçekliği tarafından bir araya getirilen ve yüzleştirilen şeyden gelir. Karşıtlıklar, zıtlıklar, üst üste ve yan yana koyulmalar, mekansal-zamansal mesafelerin ve uzaklaşmaların yerini alır. Teorinin birkaç noktasını hatırlatalım. Mekan (mekan-zaman), dönemler, alanlar ve hakim faaliyetle beraber değişir. Bu nedenle mekanda üç tabaka vardır: birbirinin üzerine gelen veya gelmeyen, birbiriyle çarpışan veya çarpışmayan, birbirini absorbe eden veya etmeyen kırsal mekan, endüstriyel mekan ve kentsel mekan. Kırsal dönemin başından itibaren verili mekan (kentsel mekan düşünceleri/kentsel mekandaki düşünceler bu "verili" olanı olduğu gibi, saf doğa olarak ve coğrafi

olarak düşünebilir; yeniden inşa etmeksizin ona artık ulaşamaz) belirlenmiş, yönlendirilmiş, hiyerarşize edilmiştir. Başlangıçtaki *topiler,* isim verilen yerler, zihinsel ve toplumsal, pratik ve sözel olmak üzere ikili bir içeriğe sahip olan çizelgeye girerler. Bu yerler (topiler) doğrudan doğruya doğadan ileri gelirler; toprağın özgünlükleri (maddi doğa, fauna ve flora, güzergâhların işleyişi) isimleri belirler. Endüstriyel mekan, doğanın bu heterojenliğinin yerine kendi homojenliğini, yahut daha doğru bir ifadeyle, nicel rasyonalitesine uygun homojenlik isteğini yerleştirir. Planlanmış olan mekan, "topileri" ancak rastlantılar, folklorik bir dilin belirsiz unsurları olarak görür; bütün yerler homologdur ve birbirlerinden yalnızca mesafeyle ayrılırlar. Objektif ve ölçülebilir nitelikte olan mekan, kendisini ancak üretim kriterlerine referansla tanımlayabilir. Üretimin bütün toplumsal işlevlerini birbirine yaklaştırmak yerinde olur, fakat bu her zaman mümkün değildir. İlk örnekte, mümkün olduğunda, kent fenomeni karşımıza çıkar. İkinci örnekte, ilave masrafları -mekanın, nesne ve bilgilerin taşınmasının masraflarını- hesaplamak gerekir. Optimizasyon hesapları, prensipte, mekanın istihdamını yönetir. Bu hesaplar, endüstriyel rasyonalite projesine bilimsel bir tutum kazandırır: şirketin iç örgütlenmesinin, "manüfaktürel işbölümünün" genel ölçeğe yayılması. Söz konusu hesaplar kent fenomenine karşı kayıtsızdır, fakat pazarların (emek, sermaye, ürün pazarlarının) üretimini yakınlaştırabildikleri zamanlarda bu fenomeni kendilerine entegre ederler.

Diğer yandan bu kentsel mekan, tam da *diferansiyel* olması (ve homojen olmaması) nedeniyle endüstriyel mekandan radikal biçimde ayrılır. Her ne kadar başlangıçtaki tapu sicilleri ve kırsal adlandırmalar varlığını sürdürse de, kentsel mekan bunları radikal bir biçimde yeniden şekillendirir. Karşıtlıklar ve zıtlıklar, toprağa bağlı özgünlüklerin yerini alır. Bunun için Paris planına bakalım. Pek çok isim, kırsal kökenlerden gelmektedir (rastgele birkaç tanesini aktarmak gerekirse: Butte-aux-Cailles [Bıldırcın Tepesi], Grande-Batelière [Büyük Mavnacı], Moulin-Vert [Yeşil Değirmen], vs.). Latin Mahallesinin sokaklarının, Lutecia'lıları Seine'in güneyinde kalan (rive gauche -"sol yaka" [E.N.]) tarlalara, bağlıklara ve çayırlara götüren yolların ve patikaların izinden gittiği bilinmektedir. Öte yandan yüzyıllar içerisinde bu ağ bir labirent haline gelmiştir;

ticaret yollarına ve devlet düzeninin projeksiyonlarına karşı çıkan entelijansiyanın ve onların tepkilerinin merkezine dönüşmüştür. Haussmann Latin mahallesini kesip biçmeyi ve dilimlere ayırmayı başarmıştır, fakat bu muhalif niteliği yok edememiştir. Les Halles etrafındaki ticari alan, kuzey-güney eksenleri boyunca kurulmuştur ve bu ticari mekan el yapımı ve manüfaktürel ürünlerle süslenmiştir. Bu toplumsal grup, sınırlarını Paris'in doğusunda aristokrasinin bölgesine (Marais) ve kraliyet bölgesine (Bastille, Arsenal, vs.) doğru genişletmiştir. Seine boyunca uzanan doğu-batı ekseni, geniş çaplı sanayileşme sürecine kadar hiçbir zaman tam olarak oluşamamıştır. Alan ve durum bu olguyu açıklamaktadır; şehircilik bakımından nötr bir mekan olan nehir, buna mukabil yüzyıllar boyunca taşımacılık işlevini yerine getirirken, kuzey-güney yönünde uzanan karayolu ekseni de ekonomik, askeri, siyasi bakımlardan baskın bir öneme sahip olmuştur. Buradan kayda değer bir karşıtlık ortaya çıkmaktadır. Vincenne ve Concorde arasındaki doğu-batı ekseni boyunca, yakın dolaşım mesafesinde kenar meydanlar bulunur ve bunun tek istisnası en yeni olanlarıdır (Concorde, Étoile); bu kenar meydanlar kutlamaların, oyunların, gezintilerin mekanları olmuştur: Kraliyet Meydanı (Vosges Meydanı), Zafer Meydanı, Palais-Royal, Vendômes böyledir. Diğer yandan Louvre'dan itibaren Batı'ya doğru giden zafer yolu başlar; burası kökeni itibariyle ticari bir yol olmayıp kraliyet ve imparatorluk görkeminin ortaya konulduğu bir yerdir (Tuileries, 15. Louis Meydanı, Cours-la-Reine, Champys-Élysées; daha sonraları Étoile). Bu şekilde, büyük toplumsal grupların zorlaması ve baskıları, mekanı, bir homojenlik beklendiğinde bile (örneğin büyük bir başkent olarak Paris örneğinde) diferansiyel tarzda şekillendirir. Oldukça dikkat çekici bir unsur olarak, kuzey-güney ekseni boyunca (Saint-Denis, Saint-Martin Caddeleri, Saint-Michel Bulvarı ve Saint-Jacques Caddesi), kavşaklar dışında cadde yoktur. Mekan yapılarını açıklayan şey, Marcel Poëte'in Bergson'cu terimlerle düşündüğü gibi kent topluluğunun "yaşamsal atılım"ı (élan vital) değildir. Birbirini izleyen zorlamalarla hareket eden, mekan tabakalarını (görece) süreksiz tarzda ortaya çıkaran ve biçimlendiren toplumsal "aktör"lerin, kolektif "özne"lerin eseri olarak düşünülmesi gereken bir tarihin sonucudur. Sınıflar ve sınıf fraksiyonları

ile, sınıf karakterlerinin tanımlama için yeterli olmadığı kurumlar (örneğin krallık ya da belediye) içeren bu toplumsal gruplar, birlikte ve/veya birbirlerine karşı hareket ederler. Onların karşılıklı etkileşimlerinden, stratejilerinden, başarı ve yenilgilerinden kentsel mekanın nitelikleri ve "özellikleri" doğar. Kentin genel formu, bu çok sayıda farkı, onları birleştirerek içine alır. Paris örneğine bakılacak olursa, proletarya henüz bir mekan yaratmamıştır. Ticaret burjuvazisi, aydınlar, devlet adamları şehri şekillendirmişlerdir. Sanayiciler ise daha ziyade onu yıkmışlardır. İşçi sınıfına gelince, el konulup sürgün edilme, yani ayrışma mekanı dışında bir mekanı olmamıştır.

Mekanın, onları birbirlerine yakınlaştıracak şekilde, (planlar üzerinde, güzergâhlarda, şu veya bu düzeyde "özneler" tarafından oluşturulan imgelerde) birbirleriyle konuşan ve birbirlerini okuyan karşılaştırılabilir unsurlarını *izotopiler* olarak adlandırmıştık. Örneğin devlet rasyonalizmi tarafından şekillendirilen mekanlarda dikkat çeken bir izotopi vardır: Büyük düz çizgiler, geniş, boş caddeler, çok açık perspektifler, küçük insanların hak ve çıkarlarını da, ücretleri de umursamadan, kendinden öncekini yok eden toprak işgalleri bu şekilde değerlendirilmelidir. Bu özellikler, Paris'in krallar tarafından, imparatorlukların, cumhuriyetlerin komutlarıyla düzenlenen meydanlarında daha belirgin bir hal alır. Eski kraliyet ve imparatorluk yolunu endüstriyelleştiren ve ticarileştiren yeni eksen boyunca ilerlersek, tekellerin ellerindeki sanayinin varlığına gitgide görünür halde ve bilinçli bir şekilde boyun eğiş ve aleladelik haricinde, saydığımız bu özellikler bollaşır. Kentsel mekanın içine yerleşip, itiraz edilebilir, fakat net bir biçimde onu şekillendirenin artık üretim birimleri olmadığını belirtmek gerekir. Bunu yapan, artık, birbirlerinin yanına dizilmiş bürolardan başkası değildir.

İzotopiler: aynı olanın yerleri, aynı yerler. Yakın düzen. Heterotopiler: hem dışlanmış, hem de iç içe girmiş olan, öteki yer ve ötekinin yeri. Uzaklardaki düzen. Bunların arasında bulunan nötr mekanlar: kavşaklar, geçiş yerleri, yok değerinde olmayan fakat önemsiz (nötr) yerler. Sık sık yapılan kesme-dikmeler (iki mahalleyi, iki karşıt heterotopiyi birbirinden ayıran ve/veya birbirine bağlayan geniş yol gibi). Farklı işlevlerin damgasını vurduğu mekanların üst üste geldikleri de olur. Yahut izotopinin bir çok-fonksiyonluluğa (bir za-

manların meydanları) bağlandığı da olur. Canlandırılan yerler, özellikle de caddeler çok-fonksiyonludur (geçiş, ticaret, boş zaman faaliyetleri). Sokakların küçük olduğu örneklerde dikme, kesmeye üstün gelir; kentsel mekanı kesen büyük yollar ve otoyollar örneğinde ise durum tam tersidir. "İzotopi-heterotopi" farkı, yalnızca dinamik tarzda doğru şekilde düşünülebilir. Kentsel mekanda her zaman bir şeyler meydana gelir. İlişkiler değişir; farklar ve karşıtlıklar çatışmaya kadar varır; yahut diner ya da aşınır.

Bir bütün olarak kentsel mekan, Avrupa'da 16. yüzyılda başlayıp kırların kent dokusu tarafından işgal edilmesiyle sona eren alt üst oluşa kadar, kırsal mekana göre heterotopik bir karaktere sahip olmuştur. Bu dönem boyunca kenar mahalleler heterotopinin güçlü bir şekilde damgasını vurduğu bir karakter taşır: çeşitli kökenlerden gelen bir nüfus, ticaretin yardımcıları olarak nakliye ve yol çalışmaları, sınırların dışında kalmaya zorlanan, biraz şüpheli, savaş durumunda feda edilen yarı göçebeler; kötü donanımlı uzun yollar, karmaşık mekanlar. Fakat kısa zaman içinde, şehir, bu kenar mahallelerle kaynaşır, onları tüccarların ve zanaatkarların aktif mahallelerine bağlayarak eritir. Kentsel yığılma, monarşik devlete karşı mücadele içinde şekillenen güçlü halk birliği bu şekilde oluşmuştur. Ters yöndeki hareketin -halk unsurlarının merkezden hâlâ kırsal olan, gayet iyi okunabilen bir izotopiyle donanmış "banliyö"lere, yaşam alanı olarak birikme yerlerine dönüşmüş olan periferik çevrelere doğru sürülmesi- doğması için burjuva döneminin gelmesi gerekmiştir. Bu nedenle heterotopi, bir düzeyde de olsa, sosyologların *anomisine* denk düşer. Anomik gruplar, er veya geç hakim *praksis* tarafından kontrol altına alınan heterotopik mekanları şekillendirirler.

Ütopyayı, yani yer-olmayanı, yeri olmayanın yerini, başka-yerin yerini de unutmayalım. Böyle bir Paris planı (yaklaşık 1735 tarihli, Turgot planı denilen plan) üzerinde veya içinde ütopya okunabilir ya da görünebilir değildir, fakat muhteşem bir şekilde oradadır; büyük şehre hakim olan bakışın yeridir, yeterince iyi belirlenmemiş fakat iyi tasarlanmış ve tahayyül edilmiş olan, bilincin, yani bütünlük bilincinin yeridir. Genel olarak bu tahayyül edilmiş ve gerçek yer, arzunun, iktidarın, düşüncenin boyutu olan dikeyliğin sınırları üzerinde yer alır. Bazense bir romancı veya bir şair yeraltı şehrini,

yahut komplolara ve suçlara adanmış olan şehrin tersyüzünü tahayyül ettikleri vakit derinliklerde bir yerlerde bulunur. Ütopya, yakınlardaki düzeni ve uzaklardaki düzeni birleştirir.

İçerikle olan ilişkisi içinde kent formu, daha önce belirttiğimiz ve şimdi derinleştirmemiz gereken bir çelişki (diyalektik) meydana getirir. Kentsel mekan içinde her zaman bir şeylerin olup bittiğini söylüyorduk. Boşluk, eylem hiçliği, ancak görünürde olabilir; nötr olma hali ancak sınırlı bir örnektir; boşluk (bir meydan) insanları çeker; böyle bir anlamı ve amacı vardır. Herhangi bir yerde herhangi bir şeyin olma potansiyeli mevcuttur. Şurada veya burada, bir insan topluluğu bir araya gelebilir, objeler yığılabilir, bir kutlama yapılabilir, hoş ya da ürkütücü bir etkinlik düzenlenebilir. Kentsel mekanın büyüleyici karakteri de buradan ileri gelir: merkeziyet her zaman mümkündür. Aynı zamanda, deyim yerindeyse, bu mekanın boşalması, içerdiklerini dışlaması, enderliklerin veya saf anlamda iktidarın yeri haline gelmesi de ihtimal dahilindedir. Bu mekan, gayrimenkulden idari karar ve hükümlerin görünür veya görünmez sınırlarıyla kuşatılmış kentsel alanın bütününe kadar, sabit, bölümlere ayrılmış, hiyerarşize edilmiş yapılar içinde alınır. Parça ve kısımlara, temel objelere ve birimlere bölünür. Bir şeylerin bulunurluğu bakımından büyüleyici olduğu gibi, birimlerin (adacıklar ve mahallelerin yanı sıra "ilçeler", seçim çevrelerinin bürokratik sınırları, vs.) oluşturulmasındaki keyfilik bakımından da öyledir.

Bu çelişkiyi çözmek için nüfusun değilse de mekanın bir bütün halinde hareket ettirilmesini düşünebiliriz. Varsın geçici olan hakim olsun. Her yer, işlevlerin kesintisiz "devri" ile çok-işlevli, çok-anlamlı, trans-fonksiyonel hale gelsin; insan toplulukları, anlamlı, fakat kısa süre içinde yıkıcılaşan eylemler ve inşalar için mekanları ele geçirsin (konjonktürel olarak oluşturulan ve eylemci bir topluluk tarafından değiştirilen böyle bir mekan için takdire şayan bir örnek: Montréal'dekiler başta olmak üzere büyük sergi alanları; burada, dönüştürülmüş bir alandan, gündelik hayatın kutlamalar içinde kaybolduğu, kentin göz kamaştırıcı bir ihtişam içinde hafifçe göründüğü muhteşem bir şehirden, geçici bir şehir doğmuştur).

Halehazırda mevcut aydınlatıcı bir virtüellik olarak ütopya, topileri bu şekilde absorbe edecek ve değiştirecektir.

Ütopya, izotopi ve heterotopi kadar gereklidir. Her yerdedir ve hiçbir yerde değildir. Arzunun ve iktidarın aşkınlığı, halkın içkinliği, her yerde mevcut olan sembolizm ve tahayyül, zenginlikleri ve insan davranışlarını burada biriktiren merkeziyetin rasyonel ve düşsel vizyonu, ötekinin varlığı, varlık-yokluk, hiçbir zaman erişilememiş olan bir varlık isteği; işte tüm bunlar da diferansiyel mekanın özellikleridir. Kent formu, kimi zaman asgari, kimi zaman azami düzeydeki bu farklılıkları birleştirir. Yalnızca, bu farklılıkları (bütün farklılıkları, yani bir bütün oluşturan farklılıkları) birleştiren birim içinde ve onun tarafından tanımlanır. Bu birleştirme, üç terimi, üç topiyi (izotopi, heterotopi, ütopya) içerir. Bununla birlikte ütopyanın aşkınsallığı, ütopik olanı temsil eden anıtsallığın ve boşluğun (çok büyük meydanlar, gece mekanları) yıkıcı karakteri, dikkatli bir incelemeyi gerektirmektedir. Burada söz konusu olan bu yarı kurgusal, yarı gerçek unsurun, bir kent idealizmi yaratacak şekilde üzerinde düşünülmeden övülmesi değildir. Son nokta daha önce ifade edilmişti: ütopik-olan bazı gerekli mekanlarla, bahçelerle, parklarla bütünleşiyor gibi görünüyordu. Bunları kendi başlarına nötr mekanlar (kentsel mekan bütününün nötr unsurları) olarak düşünmek mümkün değildir. Parklar ve bahçeler "başka yerleri" hissedilebilir, görünebilir, okunabilir kılar, kentin zamanının ve alanın içine katar. Çifte ütopyaya gönderme yapar: mutlak doğa, saf yapaylık. (Kamusal) park ve bahçeler, üretken ve endüstriyel kökenli bir rasyonaliteye tâbi hale gelmediklerinde, nötralize edilmediklerinde ve "yeşil alan"a, verimsiz ve yanılsamalı geometriye indirgenmedikleri zaman, bir yandan mutlak ve erişilmez doğayı, mağarayı, rüzgarı, yükseltiyi, denizi ve adayı; diğer yandan yapaylığı, saf süsleme için kullanılan kesip biçilmiş, işkence edilmiş ağacı esinler. Bahçe, park, şurada ve buradadır, mutlak karşıtlıklar güçlü bir biçimde, fakat özgürlüğü, ütopik ayrılmayı çağrıştıran bir tarzda bir araya gelirler. Japonya'da bu bahçe sanatlarına dair bazı örnekler mevcuttur. Paris'in bahçe ve parkları için de aynısı geçerlidir, fakat çok farklı nitelikler söz konusudur. Tekrar edelim: ütopik "semboller" olmaksızın, yüksekliğin ve derinliğin, faydacı ampirizmin kurallarına yahut boyama, heykeltıraşlık gibi özel bir sanattan ödünç alınmış bir

estetiğin kurallarına göre değil de, kent formunun kurallarına göre kullanımı olmaksızın, kentsel mekan olmaz.

Farklılıklar ve özgünlükler arasındaki ilişkiler konusunda kaçınılmaz olan daha önce söylendi. Diferansiyel mekan, homojen mekanın filtresi üzerinden alınmış olan özgünlüklere sahiptir. Burada bir seçme süreci işler. Homojenleştirmenin sonuna kadar gidemediği özgünlükler varlığını sürdürür, başka bir anlamla yeniden oluşur. Burada büyük bir teorik sorun görüyoruz: başlangıçtaki bağlamlarından koparılmış olan anlamlı birimlerin yeniden ele alınması. Bu sorunu felsefeyle ilişkili olarak, ideolojiler ve mitlerle ilişkili olarak görmüştük. Şimdi onu yeniden, bu kez mekanla ilişkili olarak görüyoruz. Bu noktada pratiğin rolünün altını çizmeliyiz. Sorunu yalnızca kent pratiği çözebilir, zira sorunu ortaya koyan da odur.

Kent pratiğinde şehir söylemi/şehir üzerine söylem, eylemleri ve yönelimleri gerektirir, onlar tarafından sınırlanır. Bu pratiğin bir söylem üzerinden tanımlandığı iddia edilebilir mi? Yahut bir söz ve bir yazı üzerinden? Kent gerçekliği, sınırsız sayıda söylemin yeri olmayıp, çok da olsa sınırları belli sayıda güzergâhlar sunmaktadır. Bu söylem, eski, doğal, tarihsel birimleri yeniden ele alır. Kentsel metinlerin yazılması ve okunmasından ibaret olmamakla birlikte, yazılır ve okunur.

*Farklılık (différence), ayrım (distinction), ayrılma (sépération), ayrışma (ségrégation)* arasındaki anlam karışıklığından, bu karışıklığı çürütme amacıyla bahsetmek yerinde olur. Farklılık, onu karikatürize eden ayrışma ile uyumsuzdur. "Farklılık" denildiği zaman ilişkiler, dolayısıyla algılanan ve düşünülen yakınlık ve ilişkiler, dolayısıyla da iki yönlü bir mekansal-zamansal düzene -yakın ve uzak- girme kastedilir. Ayrılma ve ayrışma ilişkiyi bozarlar. Kendi başlarına, stratejik hedefi somut bütünlüğü yıkmak, kentsel olanı kırmak olan totaliter bir düzen meydana getirirler. Ayrışma, karmaşıklığı daha da karmaşık hale getirir ve yıkar.

Toplumsal olanın karmaşıklaşmasının sonucu olarak kent, pratik rasyonaliteyi, *form* ve *bilgi* arasındaki bağı gösterir. Ya istenilen sentez? O, kendisini pratiğin içinde ortaya koyar; zira pratik *bilgi özgürlüğünü,* yani her mekan, her olay için başkalarını *bilgilendirme* ve başkalarından gelen bilgileri alma olanağını talep eder.

Farklılık, bilgilendiricidir ve bilgilendirilmiştir. Optimum bil-

giden gelen en iyi formu verir. Ayrılma ve ayrışma ise, bilgiyi keser. Form-dışılıkla sonuçlanırlar. Oluşturdukları düzen yalnızca görünüştedir. Yalnızca bir ideoloji onu bilginin, karşılaşmaların, merkeziyetin düzensizliğinin karşısına koyabilir. Yalnızca, sanayiye veya devlete ait sınırlı bir rasyonalizm kenti değiştirebilir ve bunun için onu böler: Sahaya "hayalet çözümlemesini", karşılıklı bilgilenmenin imkansız hale geldiği kopuk unsurları yansıtır.

Kent stratejisi fikrini somutlayarak yeniden ele almak için, "kent formu"nu tüm unsurlarıyla birlikte (*pratik* unsur dahil) yeterli düzeyde tanımlamış olduk.[12]

[12] Bu form teorisi, *Droit à la ville* (Şehir Hakkı) (éd. Anthropos, 1966) kitabımdaki çözümlemeyi almış ve geliştirmiştir. Bu kitapta, şehir: a) *obje* (mekansal); b) *aracı* (yakınlardaki ve uzaklardaki düzen arasında); c) *eser* (bir grup tarafından yapılan sanat eseriyle benzer bir şekilde) olarak tanımlanır. Form bu üç unsuru birleştirir. Burada "şehir hukuku", merkeziyet hukukuna dönüşür; iktidarın kararları ve eylemleriyle ilgili olan durumlar dışında, kent formunun kenarına konulamaz.

Başka bir yerde *ağacın*, yani *ağaç* grafının şu özellikleri taşıdığını göstermiştik:

*a)* Katı ve zorlayıcı bir yapıdır ve yalnızca belirlenmiş güzergâha izin verir;
*b)* Bu yapı hem zihinsel hem de toplumsaldır;
*c)* Sahaya bürokratik (hiyararşik) bir toplum anlayışı yansıtır;
*d)* "Bilimselliği" bir ideolojiyi saklar;
*e)* Bu şema kent gerçekliğini *indirgeyici* niteliktedir;
*f)* Ayrıştırıcı olduğu halde genel olarak şehirciler tarafından kent düzenini temsil eder nitelikte kabul edilir.

Bu temalar, *Théorie de l'espace urbain* (Kentsel Mekanın Teorisi) isimli kitapta yeniden ele alınacaktır. [Lefebvre'in bu başlıkla haberini verdiği kitap, 1974'te yayınlanan *La production de l'espace* (Mekanın Üretimi) olsa gerektir. - e.n.]

YEDİNCİ BÖLÜM

# BİR KENT STRATEJİSİNE DOĞRU

Bugün teorinin durumu, belli bakımlardan, Marx'ın tanık olduğu durumla karşılaştırılabilir. O dönemde radikal eleştiri, hem düşüncenin hem de eylemin önünü açıyordu. Marx, herkesin bildiği üzere, Alman felsefesinden, İngiliz ekonomi politiğinden ve devrimci eylem ve bunun hedefleri (sosyalizm) üzerine yoğunlaşmış Fransız düşüncesinden hareket etti. Hegel'ciliğin, ekonomi biliminin, tarih ve onun anlamı hakkındaki fikirlerin eleştirisi, kapitalist toplumu hem bir bütünlük, hem de topyekûn bir dönüşümün anı olarak düşünmesini sağladı. Olumsuzluktan yeni bir olumluluk çıkıyordu. Marx'a göre radikal eleştirinin olumsuzluğu, teorik ve pratik olarak, devrimci proletaryanın olumsuzluğuyla çakışıyordu. Bu durum ile yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki durum arasındaki benzerlik ve farklılıklar, kısa sürede ortaya çıkmaktadır. Felsefenin ve politik ideolojinin Marksist eleştirisine bugün öncelikle indirgemeci disiplinlerin, parçalı, uzmanlaşmaya dayalı, kurumsallaşmış bilimlerin radikal eleştirisini eklemek gerekir. Yalnızca böyle bir eleştiri, bunların her birinin, oluşum halindeki bütünlüğe olan katkısını ortaya çıkarmayı sağlayabilir. Artık biliyor olduğumuz üzere bütünlüğe giden yol, bu bilimlerin "pozitif" sonuçlarının toplamından veya yan yana konulmasından değil, buradan geçmektedir. Tek başına ve tecrit olmuş şekilde ele alındıklarında, bunların her biri parçalanma veya karışma içinde, dogmatizm veya nihilizm içinde kaybolur.

Kentsel form ve içerik arasındaki diyalektik ilişki şu şekildedir: *a)* bu formun varlığı, kavramlara göre çözümlenebilen "gerçeğin" rasyonalitesini güvence altına alır; *b)* form, var olduğu haliyle, en

yüksek düzeyde bir incelemenin ilkesine dönüşür; *c)* içerik, halehazırda muhtelif olan bu içeriği parçalayacak çözümlemelerden doğar: parçalı bilimler. Buradan, rasyonel (genel) form adına bu bilimlerin daimi bir eleştirisi (ve özeleştirisi) ihtiyacı doğar.

Uzmanlaşmaya dayalı bilimlerin eleştirisi, uzmanlaşmaya dayalı politikaların, aygıtların ve onların ideolojilerinin eleştirisi olmadan ilerleyemez. Her siyasi grup ve özellikle her aygıt, oluşturduğu ve sürdürdüğü bir ideoloji üzerinden kendini meşrulaştırır: milliyetçilik ve vatanseverlik, ekonomizm veya devlet rasyonalizmi, felsefecilik, (klasik) liberal hümanizm. Bu, daha başka dezavantajların yanında, bazı temel sorunların -kent toplumu ve değişim (dönüşüm ve eğer mümkünse devrim) sorunlarının- üzerinin örtülmesi sonucunu getirir. Aynı zamanda hem kullanılan hem de uyarlanmayan bu ideolojiler, bir önceki dönemden, yani sanayi rasyonalizminden ve bu çerçevede zihinsel işbölümünden kaynaklanır. Burada, taktik ve stratejiyi birbirinden ayırt edecek şekilde, metodolojik *düzey* kavramını (kötüye kullanmaksızın) devreye sokarak, bazı önermelerde bulunabiliriz:

1. Projeler ve planlar düzeyinde, oluşturma ve uygulama arasında her zaman bir mesafe vardır. Bu yol üzerinde, sıkça birbirine karıştırılan hak iddiaları ve çatışmalar müdahalede bulunurlar. Çatışmalarda, projelerin oluşturulmasına katkıda bulunanların ideolojisi olan *ideolojik şehircilik* de dahil olmak üzere, müdahale eden gruplara ve sınıflara özgü ideolojiler kendisini gösterir. "Çatışmacıların" müdahalesi, toplumsal mantıklar içindeki (ideo-lojikten başka bir şey olmayan sosyo-lojik içindeki) anlaşmazlıkları devreye sokar. Çatışma imkanı, ideolojiler olarak bu mantıkları görünür hale getirir ve onların karşı karşıya gelmelerini sağlar, bu ise kent demokrasisinin seviyesini gösterir. İlgililerin onları ilgilendiren şeyler hakkındaki pasifliği, sessizliği, çekingen ihtiyatı, kent demokrasisinin, yani somut demokrasinin yokluk seviyesini gösterir. Kısacası kentsel devrim ve somut (gelişkin) demokrasi birbirine denk düşer. *Kent pratiği,* grupların ve sınıfların pratiği, yani onların yaşam tarzı, sahip oldukları morfoloji, şehircilik ideolojisiyle ancak bu yol üzerinde karşı karşıya gelebilir. Çatışma bu şekilde hak iddiasına dönüşür.

2. Epistemolojik diyebileceğimiz düzeyde, edinilmiş veya edinilmemiş bilgi sorunu kendini ortaya koyar. Bu şekilde tanımlanmış sorunsal içinde, edinilmiş bilgilerden oluşan bir "gövde" oluşturmaya girişilemez gibi görünmektedir. Yeni düzene kadar sorunsal, bilimsellik üzerinde hakimdir. Bir başka deyişle, ideoloji ve bilgi birbirine karışır ve onların birbirinden ayırt edilmesi her zaman dönüp dolaşıp tekrar başlanan bir iştir. Bununla birlikte her bilim, iki koşulla, kent fenomenin bilgisinin dikkate değer bir parçası olarak düşünülebilir: özgün bir yönteme ve özgün kavramlara sahip olması ve kalıcı bir eleştiri ve özeleştiri içeren bir gereksinim olarak emperyalizmden vazgeçmesi koşuluyla.

Sosyolojinin bir dizi özgün kavramı içerdiği su götürmez bir gerçektir. Ötekilerin yanında, kritik içerimleriyle birlikte *ideoloji* kavramından, anlam bütünlüğü içinde ele alınan *kurum* ve *anomi* kavramlarından söz edebiliriz. Bu liste bunlarla sınırlı değildir ve yalnızca kritik örnekler teşkil ediyor olmaları nedeniyle bu kavramlar ilk sıraya konulmuştur. Örneğin G. Gurvitch tarafından ortaya atılmış bazı kavramların -*coşkulu güdüm* ya da *zamanların çoğulluğu* gibi-, kent olgusunun çözümlenmesinde ele alınıp kullanılmaya uygun olup olmadığına karar vermek, derin bir tartışmayı gerektirir. Bunun üzerine düşünmek gerekir. Diğer yandan, merkeziyet, kent dokusu ve kentsel mekan gibi kavram ve temsiller tek başına sosyolojiden türemiş gibi görünmemektedir. (Bu uyarı, söz konusu kavramların aleyhine dönmemelidir, bilakis tersi doğrudur.)

En yüksek teorik düzeyde, sanayi toplumu denilen toplumun kent toplumu biçimini aldığı başkalaşımı (veya dönüşümü, veya devrimi) tasarlamak gerekir. Burada söz konusu olan, sorunsalı, yani gerçeğin sorunlu karakterini belirleyen başkalaşımdır. Böyle bir genel (kurumsal, ideolojik) çerçeve içinde sanayileşmeye bağlı fenomenlerin önceliği bütünüyle kent fenomenlerine verdiğini ileri sürebilir miyiz? Yahut bunlara tâbi olduklarını? Elbette hayır. Eğilimi, tamamlanmış olanla karıştırmayalım. Günümüz toplumu, *geçiş* içinde bulunmakta ve öyle anlaşılmaktadır. Sanayiye ait fenomenler ve içerimler daha yeni yeni silinmeye başlamaktadır. Bu düzeyde, "sosyalist" denilen ülkelerin, kurumlarını sanayi üretiminin ihtiyaç-

larına -değişime uğramış rasyonalite, planlama, programlama- yanıt verecek şekilde dönüştüren ilk ülkeler olduğu görülür. Bu yol üzerinde, kapitalist denilen ülkeler onları bir noktaya kadar yakalamışlardır. Kent sorunsalı dünya çapındadır, fakat onu ele alma tarzı ülkelerin ekonomik, toplumsal, siyasi yapılarına ve ideolojik üstyapılarına bağlıdır. Sosyalist denilen ülkelerin kentleşme karşısında, sanayileşme karşısında gösterdikleri (şu veya bu düzeyde başarılı olmuş) inisiyatif kadar inisiyatif gösterdikleri kesin değildir.

Kent fenomeninin bilgisinin bir bilim olarak oluşması, yalnızca, kendine özgü rasyonalitesiyle bugün tamamlanmış olan sanayi praksisinin yerini alan bir *kent praksisinin* bilinçli oluşumu yoluyla ve bu oluşumun içinde mümkün olabilir. Bu karmaşık sürecin içinde çözümleme "objeleri" böler ve hepsi de geçici, yeniden düşünülebilir, eleştirilebilir nitelikte "modeller" inşa eder. Bu, ilk olarak şehirci ideolojiyle toplumsal sınıfların ve grupların sözü edilen karşı karşıya gelişini; ikinci sırada toplumsal ve siyasal güçlerin müdahalesini; üçüncü sırada ise "saf" tahayyüle en yakın ütopyacılığı dışlamaksızın, müdahale kapasitelerinin özgürleştirilmesini gerektirir.

Bu vesileyle, burada, alışılagelmiş perspektiflerin altüst olduğunun bir kez daha altını çizelim. Bir strateji olasılığı da bu altüst oluşa bağlıdır. Diğer yandan bu altüst oluşun gerçekleştiği safha, öngörüleri ve projeleri zorlaştırmaktadır. Genel olarak kentleşme, sanayileşmenin bir sonucu, hakim olgu olarak sunulmaktadır; şehir veya kümelenme (megalopol) bu yüzden sanayileşme sürecinin incelenmesine, kentsel mekan ise genel iyileştirmenin mekanına girmektedir. Marksist terminoloji kullanılarak, kent ve kentleşme süreci, üretim biçiminin (kapitalist veya sosyalist) basit üstyapıları olarak düşünülmektedir. Naif bir şekilde, kent fenomenleri, üretim ilişkileri ve üretici güçler arasında bir ilişki olmadığı düşünülür. Perspektifin tersine çevrilmesi ise, sanayileşmenin, kentleşmenin bir aşaması, bir momenti, bir aracısı, bir aracı olarak düşünülmesi üzerine kuruludur. Öyle ki, çifte süreç (sanayileşme-kentleşme) içinde ikinci terim, ilkinin hakim olduğu bir dönemin ardından hakim konuma gelir. Artık sanayileşmenin ve sonuçlarının "optimize" edilmesi, veya sanayi toplumundaki yabancılaşmaya (parçalayıcı bireycilik veya aşırı-organizasyon) üzülme veyahut da eski Yunan

veya Ortaçağ şehir topluluğuna geri dönmeyi arzulama ile yetinecek bir "şehir düşüncesi" söz konusu olamaz. Bu sözde modeller, şehirleşme ideolojisinin varyantlarından başka bir şey değildir.

Bu perspektifte *gündelik hayatın eleştirisi,* şaşırtıcı olabilecek bir rol üstlenir. Gündelik hayatın eleştirisi, sosyolojinin minör bir tarafı olarak görülemez. Bu eleştirinin eleştirel tarzda incelediği şey, filanca "nesne" ya da falanca "özne" değildir; onun sınırlanmış bir alanı yoktur. İktisattan ve iktisadi çözümlemelerden olduğu kadar sosyolojiden, psikolojiden, dilbilimden yararlanır. Diğer yandan bu sınıflandırmalardan hiçbirinin içine girmez. Elbette sanayi dönemi praksisinin bütününü kapsamayıp temel sonuçlarını ele alır. Bu dönemin sonucu şu olmuştur: bir *gündelikliğin,* inceltilmiş sömürünün toplumsal alanının ve özenle denetlenen bir pasifliğin oluşumu. Gündeliklik, var olan haliyle, "kent"in bağrında değil, genelleşmiş ayrışma -hayatın momentlerinin ve faaliyetlerin ayrışması- içinde ve onun sayesinde oluşur. Eleştirel yöntem, nesnelerin ve öznelerin, sektörlerin ve alanların eleştirisini içerir. Gündelik hayatın eleştirisi, insanların nasıl yaşadığını gösterirken, bu sonuca varan stratejilere karşı suçlamada bulunur. Eleştirel düşünce, insan gerçekliğini ele alan uzmanlaşmaya dayalı bilimlerin sınırlarını tanımaz. Bu bilimlerin pratik kullanımlarını aydınlatır. Bundan böyle "sanayi toplumu"na değil, kent toplumuna ait olacak yeni bir toplumsal pratiğin doğuşunu gösterir. Bu anlamda gündelik hayatın eleştirisi (kimi zaman kendiliğinden özeleştiri, kimi zaman kavramsal olarak formüle edilen bir eleştiri olarak daimi eleştiri), sanayileşmiş ülkeler için yapılan ve "sosyolojik" denilen incelemenin temelini alır. Gerçeği ve (kendisi de "gerçeklik" olan) mümkünü karşı karşıya koyarak, bir nesne ya da bir özne, sabit bir sistem ya da alan talep etmeksizin sonuçlar çıkarır. Bu yönelim içinde kent sosyolojisinin bir gün tanımlanabilir bir statü elde edeceği bile düşünülebilir: Bu, ihtiyaçların ve işlevselliklerin, yapıların, ideolojilerin ve kısmi ve indirgemeci pratiklerin eleştirisi üzerinden olabilir. Kent toplumunun geliştirilmesi gereken pratiği, bugün *şehircilik* olarak adlandırılan şeyle, beklenmedik olanlar müstesna olmak üzere, pek az ilişkiye sahiptir.

Bir ideoloji olarak şehircilik, stratejileri gizler. Şehircilik eleştirisi, iki boyuta sahip olacaktır: şehircilik ideolojilerinin eleştirisi

ve şehircilik pratiklerinin (kısmi -indirgemeci- sınıf pratiklerinin ve stratejilerinin) eleştirisi. Bu eleştiri, kent pratiğinde gerçekte *nelerin olmakta olduğunu* aydınlığa çıkaracaktır: kent toplumunu bazı sorunlarını ortaya koymak ve çözmek için yürütülen beceriksizce veya aydınlatılmış çabalar. Sınıf mantıklarının (mekan politikası, ekonomizm, vs.) üzerini örttüğü stratejilerin yerine bilgiyle bağlantılı bir strateji geçirecektir.

Felsefeyi yeni bir düzlem üzerinde sürdüren ve radikal bir eleştiri üzerinden bütün bilimleri kullanan kent fenomeni düşüncesi bir *strateji* tanımlayabilir. Bu perspektif belirleme sürecinde, görünüşte ayrı olan çizgileri birleştiren nokta ve ufuk, rasyonel olarak tanımlanır.

Bu strateji kendini çift yönlü olarak sunar, fakat ayrılma, anlık olarak bir sorunsalın etrafına yerleştirilmiş olan bilginin, terimin genel kabul gören biçimiyle, *siyasi* hale geldiği temel bir birliği ortadan kaldıramaz: politik (kentsel) gerçeklik bilimi. Strateji, göreceli olarak, aralarında ayrım olmaksızın, bilgi stratejisi ve politik strateji olarak ikiye ayrılır.

Kent fenomeni bilimi pragmatik gereksinimlere, anlık buyruklara yanıt vermeli midir? Planlamacılar, programlayıcılar, kullanıcılar, yol ve usul talep ederler. Ne yapmak için? İnsanları mutlu etmek için. İnsanlara mutlu olmayı emretmek için. Ne tuhaf bir mutluluk anlayışı. Kent fenomeni bilimi, başka yerlerden -ideolojiden ve iktidardan- gelen baskıları kabul etme riski olmadan bu buyruklara yanıt veremez. Bu bilim, yavaş yavaş, sınanmış kavramlardan olduğu kadar teorik hipotezlerden ve pratik deneyimlerden de yararlanır. Tahayyülü, yani ütopyayı bırakamaz. Kendi yolunu kurarken, çok çeşitli durumları dikkate almalıdır. Bir tarafta, demografi, gerçekliğe ve dolayısıyla bilgiye hükmeder; bu ise beraberinde demografın hakimiyetini getirmese de, sözü belli bir süre boyunca, geleceği belirleme hakkı ve gücü olmamasına rağmen ona verir. Başka bir tarafta ise, baskın olan ekonomiktir, bu ise planlamacının müdahalesini getirir, fakat bu müdahale de radikal eleştiriden nasibini alacaktır; bu, elbette planlamacı için rahatsız edicidir, ama faydalıdır da. Ve tek verimli yoldur. Daha başka bir yerde sosyolojinin ve sosyoloğun söyleyecekleri vardır. Şehir ve kent fenomeni hakkındaki araştırmaların makro sosyolojik düzeyde "modeller" oluşturmaya

izin vermeyeceği gerçeği de dışlanmamaktadır. Kategorilerini ve kavramlarını gözden geçirmesi gereken genel olarak sosyoloji ve özel olarak kent sosyolojisi, belki de bu (stratejik olarak yönlendirilmiş) süreç içinde, bilimsel bilgiler haline gelebileceklerdir. Bunlar sorunsalın etrafında, ereğe göre şekilleneceklerdir. Diğer yandan bu "disiplinler", sanayi çerçevesinde, ancak (özel veya kamusal) çıkarların hizmetçisi rolü ile "itiraz eden-itiraz edilen" söyleminin rolü arasında gidip gelebilir. Ne olursa olsun, hiçbir yerde ve hiçbir durumda, araç amacın, kısmi olan genel olanın, taktik stratejinin yerini almamalıdır. Şu ya da bu özgünlüğün taktiği, genel düzeyde strateji, yani emperyalizm haline gelmek istediği andan itibaren sert şekilde eleştirilecektir.

Bilgi stratejisi tecrit edilemez. Pratiği, yani ilk olarak deneyimle kesintisiz olarak karşı karşıya gelmeyi, ikinci aşamada ise genel, tutarlı bir pratiği, kent toplumunun pratiğini (zamanın ve mekanın insanoğluna *uygun hale gelmesi, özgürlüğün* en üst biçimi) oluşturmayı hedefler.

Bununla birlikte, yeni düzene kadar, toplumsal pratik siyasetçilere aittir. Siyasetçiler, kurumlar ve aygıtlar yoluyla onu ele geçirirler. Daha net bir ifadeyle söylemek gerekirse, tüm "uzmanlar" gibi uzmanlaşmış siyasetçiler de, daha yüksek bir rasyonalitenin, kent demokrasisinin oluşumunun önünü keserler. Sınırlarından taşmakta olan kurumsal ve ideolojik kadroların içine girerler. Bu, durumu daha da zorlu kılar. Bilgi stratejisi, çifte zorunlulukla karşı karşıya kalır. Siyasi stratejileri dikkate alamaz. Onları tanıması gerekir. Bu "nesneleri" ve bu "özneleri", bu sistemleri ve bu alanı bilgiden nasıl ayıracaktır? Siyaset sosyolojisinin ve kurumsal analizin, idare ve bürokrasi analizinin burada söyleyecek çok sözü vardır. Stratejik eylemlerin arasına siyasetçilere, devlet adamlarına, eğilimlere, partilere yönelik *öneriler* girebilir. Bu, hiçbir şekilde eleştirel bilginin ortalıktan çekilerek, yerini bu uzmanlaşmış siyasetçilere bıraktığı anlamına gelmez. Tam tersine. Peki, ideolojilerinin ve üretimlerinin eleştirel tarzda analizinden vazgeçilmeksizin onlara nasıl projeler ve programlar sunulabilir? Onları ikna etmek veya baskılarına karşı baskıyla yanıt vererek onları zorlamak nasıl mümkün olabilir? Elbette kolay değildir bu. Öte yandan, bilginin kararlar ve kurumlar

hakkındaki eleştiri hakkından vazgeçmesi, ölümcül etki yapacaktır. Her vazgeçişin ardından geriye döndürülmesi hayli zor bir süreç başlar. Vazgeçen şey yalnızca bilim ya da bilimsel kurumlar değil, aynı zamanda demokrasidir.

Strateji, temel bir noktayı içermektedir: Kent toplumunda, gündelik hayata yardımcı olmak üzere kent sorunlarının çözümünde başvurulan tekniklerin (*bütün* teknik araçların) optimum ve maksimum düzeyde kullanılması. Bu, bildiğimiz haliyle gündelik yaşamı dönüştürme imkanını ortaya çıkaracaktır. Ve bu, makinelerin ve tekniklerin (toplumsal ilişkilerin dönüşümünü gereksiz kılmayan, bunu içeren) rasyonel bir kullanımıyla gerçekleşecektir. İnisiyatiflerin (her inisiyatifin) mevcut şeyler düzeninde, şu veya bu "sistem" tarafından toplanması, bir yol açma ve bir yol belirleme yönündeki önerileri engellemez. Çağdaş deneyimlerin toplamından ortaya çıkan sonuç, ekonomik öngörülerin ve devlet iktidarlarının kaynakların, tekniğin ve bilimin getirdiği araçların optimum kullanımını nadir olarak düşündüğüdür. Bunları yalnızca kamuoyunun, acil durumların, (yapılabildiği durumlarda) itirazların zorlamasıyla kullanırlar. Neden peki? Bütçe ve maliye gerekçeleri, yani "ekonomik" gerekçeler nedeniyle. Bu gerekçeler, daha derin nedenleri saklamaktadır. Gerçekte iktidarlar kendi stratejileriyle, aygıtlar kendi çıkarlarına göre hareket ederler, bu ise temel sorunları genelde ikinci plana iter.

Felsefeye başvurma, hiçbir biçimde geçmiş nostaljisini içermez. Tam tersine. Burada felsefi ve meta-felsefi düşünce arasındaki ayrım anlam kazanmaktadır. Meta-felsefe, teorilerin ve kavramların, felsefi bağlamlarından koparılmış anlamlı birimlerin başka bir anlam kazandığı yeni bağlamdır. Güncel "sorunsal"ı -yani sorunsal olarak güncelliği- tüm genişliğiyle görebilmek ve bir ufuk açabilmek için, felsefenin aracılığına başvurulabilir. Ancak bu şekilde klasik felsefeden meta-felsefeye geçildiğini de belirtmek gerekir.

Bütünlük? Diyalektik olarak söylemek gerekirse bütünlük, şimdi ve buradadır. Ve öyle değildir de. Tüm insan eylemlerinde, belki de doğanın can bulmasından itibaren, bütün momentler mevcut bulunur: çalışma ve oyun, tanıma ve dinlenme, çaba ve kullanma, sevinç ve acı. Fakat bu anlar gerçeklikte ve toplum içinde bir "nesnelleştirme"yi gerektirirler: aynı zamanda onları aydınlatacak

ve sunacak bir şekillendirmeyi beklerler. Bu anlamda yakın olan bütünlük, aynı şekilde uzaktır da: yaşanmış dolaysızlık ve ufuk söz konusudur. Kent toplumu, ideolojinin ve sanayi çağının doğa ve kültür arasına koyduğu karşıtlığı aşar. Bütünlüğü *imkansız* kılan şeye -kesin bölünmelere, mutlak ayrımlara, programlanmış ayrılmalara- son verir. Ancak sunduğu şey bir bütünlük modeli değil, bir bütünlük *yoludur.* Zira model, eski felsefe tarafından önerilmektedir, metafelsefe ise her tür modelin karşısına *yolu* koyar.

Kent stratejisinin oluşturulması, yalnızca, politik çözümlemenin Marx'tan beri biliniyor olan genel kurallarına göre işleyebilir. Bu çözümleme, koşullara, konjonktürlere ve durumun yapısal unsurlarına dayanır. Kente özgü hedefler, sanayi üretimine, planlamaya, gelirlerin (artı değerin) bölüşümüne, yani ücret sorunlarına, şirketin ve emeğin örgütlenmesine bağlı hedeflerden ne zaman ve nasıl ayrıştırılmalıdır? Hedeflerin birbirinden erken bir zamanda ayrılması, en ağır hata olacaktır. Zira sanayi devrimi ve kentsel devrim dünyanın radikal dönüşümünün iki parçası, iki boyutudur. Bunlar tek bir sürecin, tek bir fikrin, yani Dünya Devrimi'nin (diyalektik olarak birleşmiş) iki unsurudur. Her ne kadar ikinci unsur, ilkine tâbi olmaktan çıkacak kadar önemli hale geliyor olsa da, bu hiçbir biçimde ilk unsurun önemli ve gerçek olmaktan çıktığı anlamına gelmez. Durumun politik bakımdan çözümlenmesi, terimin en yaygın ve en kaba anlamıyla "gerçeğe" yaslanamaz. Imkansız görüneni mümkün hale getirecek şekilde üç terim -gerçek, mümkün, imkansız- arasındaki diyalektik ilişkiye dayanır. "Gerçeğe" yaklaşan çözümleme, siyasal oportünizmi kabul eder. Bundan uzaklaşıp imkansıza doğru (terimin banal anlamıyla ütopik olana doğru) fazla açılan çözümleme ise başarısızlığa mahkumdur.

Amerika'nın kent gerillasıyla tanışması bilinen bir gerçektir. Kuzey Amerika'daki teknolojik ilerleme ve Latin Amerika (Meksika dahil) üzerindeki etkisi, bu kıtaya bizi ilgilendiren bakış açısıyla düşünüldüğünde bir ayrıcalık vermektedir. Tıpkı Marx'ın çözümlemelerinin İngiltere'ye ve İngiliz kapitalizmine dayalı olması gibi, kentsel dönüşüm hakkındaki politik çözümlemeler de Kuzey ve Güney Amerika'nın ayrıntılı olarak incelenmesine dayanmaktadır. Kent gerillası, ABD'de ve Güney Amerika'da aynı karakteristik özellik-

ler taşımaz. ABD'de yasal entegrasyondan daha güçlü bir toplumsal ayrımcılıkla şehir gettolarına kapatılmış olan Siyahlar, umutsuz eylemlere girişmektedirler. Siyahlar ve gençler arasında pek çok kişi, her tür siyasi programı reddetmekte ve böyle bir program arayışını ihanet olarak görmektedirler. Şiddeti olabildiğince alevlendirmeyi istemektedirler. Buraya kadar, şiddet eylemleriyle Amerikan toplumunun içine battığı kentsel kriz arasında hiçbir düşünülmüş ilişki yok gibi görünmektedir. Bu toplum, sanayi dönemi boyunca temel bir kriz görmemiştir. Bir yandan endüstriyel büyüme öncesi formları (ideolojik, politik, kentsel) korurken diğer yandan şirket rasyonalitesine göre örgütlenmeye çalışmıştır ve hâlâ da buna çalışmaktadır. Böyle bir genel bağlam içinde, yerel otoriteler, federal devlet ve merkezi devlet arasındaki ilişkiler giderek karmaşıklaşmaktadır. Büyük şehir (New York buna iyi bir örnektir) çözümlenmesi giderek daha zor hale gelen sorunların yumağı haline, kontrol edilemez, yönetilemez bir yer haline gelmektedir. Stratejinin, baskıcı topluma karşı ayaklanmanın "negatif" güçlerini, megalopolün sorunlarını "pozitif olarak" çözebilecek toplumsal güçlerle birleştirme yolları araması gerektiği aşikardır. Zor bir görevdir bu. Bu toplum bir kentsel devrim dönemine girse de, buradan kent sorunsalının kolaylıkla çözülebileceği sonucu çıkmaz. Buradan çıkan tek sonuç, ileri derecede sanayileşmiş toplumun kent sorunsalına onu çözümleyebilecek bir dönüşümle yanıt veremiyorsa, düzen ve memnuniyet ideolojisi tarafından üzeri örtülmüş bir kaosun içine düşeceğidir. Bununla birlikte, teorik çözümlemelerin ve çözümlerin bulunmasının zorluğu, düşüncenin de, eylemin de cesaretini kırmamalıdır. 20. yüzyıl başında sanayi sorunsalı için de aynısı geçerli olmuştur. Bu yüzyılın ikinci yarısı, Marx'ın, insanlığın kendi önüne yalnızca çözebileceği sorunları koyduğu şeklindeki iyimser sözlerinden şüphe ettirebilir. Fakat bu düşünceyi terk etmek için henüz çok erken. İyimserliğin iyi bir yanı vardır: İnsanı kolay kolay bırakmaz.

Güney Amerika'da, kent gerillası, şirketlerin kendilerine çözüm olarak gördükleri, mülksüzleştirilmiş köylülerle sanayi emeği arasında aracı konumunda olan favela'larda (gecekondularda) mücadele ediyor. Görünüşe bakılırsa Che Guevara bir hata yaptı. Köylü gerilla ocakları yaratma girişimi çok geç kaldı. Birkaç yıl önce, Küba'da,

hâlâ başarı imkanı vardı. Güney Amerika'da kırlar boşalmakta, köylülerin içinde en iyileri kitleler halinde dev şehirlerin çeperlerine göç etmekteler. Ancak kent gerillasının siyasi hedefleri, 1970 yılının başında (bazı yeni bilgiler dışında) pek de tanımlanmış gibi görünmüyor.

Asya tarımsal ve endüstriyel dönüşüm alanından çıktı mı? Büyük şehirlerin varlığı bunu söylemeye yetmez. İncelenmesi gereken şey, bu şehirlerin kırla olan ilişkilerinin bütünüdür. *Eşitsiz gelişim* kavramı, burada, Lenin'in çözümlemeleriyle uyuşmayan, fakat onları sürdüren çözümlemeler için yeniden ele alınmaktadır. Dev köylü kitleleri, onlara uygulanan gizli veya şiddete dayalı baskı, tarım reformu ve sanayileşme sorunları hâlâ kent sorunsalını gizlemektedir. Bu durum, dönüştürücü eylemleri gerçekleştiremeyen "dünya şehri"nin, "dünya kırı" tarafından saldırıya uğrayacağı teorisini kısmen açıklamaktadır.

Sosyalist denilen ülkelerle ilgili olarak üç hipotez formüle edilmektedir. Birincisi: Endüstriyel üretkenlik ideolojisinin boğduğu kent sorunsalı, bilince bile çıkamamakta; (mübadelenin merkeziyetini daha az vurgulaması ve toprağa daha özgür biçimde sahip olması, dolayısıyla kent gerçekliğinin sıfır derecesi olan "yeşil alanlara" daha fazla sahip olması haricinde) kapitalist şehircilikten pek az farkı olan resmi bir şehircilik sosyalist toplumun alanında gerçekleşen bir çözüm olarak görünmektedir. İkinci olasılık: kent gerçekliğinin baskısı, üretken sosyalizm ideolojisinde yarılmaya neden olur; üretimin ve üretken emeğin kendi başına kârdan başka bir amacı ve anlamı olabileceği şeklindeki devlet ideolojisinin saçmalığını olanca açıklığıyla ortaya koyar; bu devlet sosyalizminin ve "sivil toplum" ile "politik toplum"un ikincisinin lehine olacak şekilde kaynaşmasının eylemsel eleştirisini bilince çıkarır. Öyle ki, *kent toplumu, sivil toplumu* yeniden inşa eder ve politik toplumu sivil toplum içinde eritir (Marx'a göre devletin sönümlenmesidir bu). Üçüncü stratejik hipotez: Yasal organlar ve kurumlar kent sorunsalına duyarlı hale gelir; dönüşüm kademeli olarak, yasal yoldan gerçekleşir.

Bu stratejilerden birini seçmek bizim işimiz değildir. Değerlendirme unsurları mevcut değildir. Yalnızca risk ve sorumluluk alanlar, seçme hakkına sahiplerdir. Burada olasılıkları birbirinden ayırt etmek, yolu göstermek, stratejileri ayırmak yeterlidir.

Fransa'yla ilgili söylersek, kent hedefleri ile özgün olarak endüstriyel hedeflerin birbirinden (kopmaksızın) ayrılacağı momentin gelmesi mümkündür. Bu, ya yeni bir siyasi partinin oluşumunu, ya da var olan bir partinin kent sorunlarının *politikleşmesiyle* ilgilenmeye zorlanmasını gerektirecektir. "Solun krizi", başka nedenlerin yanı sıra, bu sorunları ortaya koyarken gösterdiği darlıkla, çözümleme konusunda yetersiz olmasından ileri gelmiyor mu? Kent sorunu, bir belediye sorunu olmaktan çıkıp ulusal ve dünya ölçeğinde bir sorun haline gelmiştir. Kentin barınma ve teçhizatlara indirgenmesi, gerek sol gerekse sağ bakımından, boğuculaşmış politik yaşamın darlığının bir parçasıdır. Gündelik yaşamın dönüştürülmesi projesi özelliğini de taşıyacak olan ve baskıcı ve banal şehircilikle de, alanların zorla güzelleştirilmesiyle de artık hiçbir ilişkisi olmayacak olan geniş bir kent programı, Fransız "sol"undan geriye kalanlara, yenilenmesi için nüfuz ettirilmesi gereken ilk *politik hakikattir.*

Les Halles meselesi örnek değeri taşır mı? Taşırsa da, acı bir şekilde taşır. Doğruyu söylemek gerekirse, Paris merkezinin yazgısı bir yüzyıldan daha uzun zamandır belirlenmektedir: Haussmann'ın şehirciliği ve Komün'ün yenilgisi, bu kaderi yazmıştır. Les Halles çeperindeki bu merkez, şaşırtıcı bir şekilde ayrışmanın olmadığı bir örneği gösteriyordu. Nüfusun bütün kategorileri temsil ediliyordu (ulusal ortalamalar düzeyinde: zanaatkarlar, tüccarlar, işçiler, serbest meslek sahipleri). Bu, komşu gettoda (Rosiers sokakları ve civarı) görülebilen ayrışmayla tuhaf bir karşıtlık oluşturuyordu. Bununla birlikte, zanaat ve küçük şirketler eriyordu. Banliyölerden ve geleneksel burjuva mahallelerden midesi bulanmış iyi durumdaki bir sınıfın merkeze dönmesi, üretimden kopmuş bir kent merkezinin kaba bir ifadeyle "seçkinci" tarzda burjuvalaşması, yıllardan beri devam eden bir durumdu. Yalnızca geçimini serbest mesleklerden (sinema, tiyatro, dikiş, sanat) elde eden yeni sakinlerin, önce burjuvazinin saldırısına uğrayıp sonra onlar tarafından terkedilen (Marais) bu mahallelerdeki evleri "modernleştirmesine" izin veriliyordu. Bu mahalleleri "canlı" ve "pitoresk" hale getirecek şekilde birbirine karışmış olan bu nüfusun büyük bölümü, yoksul konutlarda yaşıyordu. Peki sonra ne oldu? Spekülasyon operasyonlarına karşı, Paris merkezinin boğulmasına karşı, en yoksul sakinlerin yerlerinden edilmesine karşı kurulmuş olan eylem komiteleri, yalnızca varlıkları

sürmekte olan operasyonların tehdidi altında olmayan kişileri aktif üye olarak kazandı. Bu kişiler ne bekliyorlardı? Daha iyi bir barınak, daha iyi bir iş, veya sadece iş. Özel denilen çıkarları temsil eden diğer gruplar, çeşitli girişimlerde bulunabilse de, güçlü bir politik eylem gerçekleştirebilecek durumda değildi. Teknik projelerin, teknik olarak itiraz edilebilir projelerin yanında, bu nedenle, açık ve net tutumların yaygınlaştığı görülüyordu: İktidardaki kişiler Paris'in orta yerine "karar" merkezinin temel öğesi olarak dev bir Maliye Bakanlığı yerleştirmek istiyordu; komünist denilen muhalif kişiler ise ucuz barınaklar inşa etmek istiyordu. Karşı karşıya gelmiş olanlar, biri bürokratik, diğeri seçime endeksli iki niteliksizlikti.

Bilgi stratejisi şunları içermektedir: *a)* şehircilik olarak adlandırılan şeyin yarattığı anlam karmaşasının, çelişkilerinin, varyantlarının, itiraf ettiklerinin ve sakladıklarının radikal tarzda eleştirisi; *b)* form ve içeriklerinden hareketle (tutarlılığı gözeterek, bu iki yöntemin birliğine eğilim göstererek) bir kent fenomeni biliminin oluşturulması.

Politik strateji ise şunları içermektedir:

*a)* Kent sorunsalının, ilk sıraya yerleştirilecek şekilde, (Fransız) politik yaşamına sokulması;

*b)* İlk maddesi *genelleştirilmiş özyönetim* olan bir programın oluşturulması. Nitekim, zorluklarla da olsa, sanayiye sokulmuş olan özyönetim, kentsel özyönetimi "teşvik edebilir". Fakat onun ön alması ve özyönetim pratiğini sanayi için teşvik etmesi de mümkündür. Sanayide olduğu gibi kent yaşamında da özyönetim yeterli değildir. İzole edilmiş birimlerde tek başına ele alındığında başarısızlığa mahkûmdur. Kentsel özyönetimin sorunları, sanayideki özyönetimin sorunlarının dışına çıksa da, onlara bağlıdır. Burada da pazar, yatırımların kontrolü, yani genel bir program söz konusudur.

*c)* Sözleşmeye dayalı, genişletilmiş, dönüştürülmüş, somutlanmış sistemin içerisine "şehir hakkının" (yani merkezden ve merkezin hareketinden dışlanmama hakkının) dahil edilmesi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

# ŞEHİRCİLİK YANILSAMASI

Şimdi, resmi olarak "insanlara ait kuruluşların düzenlenmesini saha üzerinde taş, çimento veya metal çizgileriyle çizen" faaliyet olarak tanımlanan şehirciliği *objektif* biçimde tanımlayabiliriz. Yolumuzda ilerlerken, kentleşme sürecini ve kent pratiğini yönetmeye ve kendi *düzenine* tâbi kılmaya çalışan bu faaliyetin, (teorik planda) radikal eleştirisine olanak veren kavramsal unsurları elde etmiştik. Bu faaliyet bize tam olarak kendisine -aynı anda hem sanat, hem bilim, teknik ve bilgi biçiminde- göründüğü gibi görünmüyor. Bu *tekçi* karakter kesinlikle yanılsamayı gizliyor. Yakından bakıldığında, şehirciliğin aslında bir ayrışma yaşadığı görülür. Pek çok şehircilik vardır; hümanistlerinki ayrı, proje sahiplerininki ayrı, devletin ve teknokratlarınki ayrıdır. Bu saydıklarımızdan ilki soyut ütopyalar sunar; ikinciler şehirciliği, yani mutluluğu, "yaşam tarzını", "duruş"u satarlar; sonunculara gelince, devletin faaliyeti gibi onların faaliyeti de irade ve temsil, kurumlar ve ideoloji arasında bölünme yaşar. Devlet şehirciliğinin iki unsurunun eş zamanlı olarak uyguladığı baskılar, ona hiçbir şekilde kendisi için iddia ettiği birleştirici karakteri ve tutarlı birliği vermez. Şu itiraz dillendirilecektir: "Şehirciler olmazsa kaos olur." Oysa ki empoze edilen düzenin altındaki tam da kaostur. Şehircilik düşüncesi, uygun (diyalektik) bir yöntemin yokluğu nedeniyle son derece karmaşık ve çelişkili olan çifte süreci -sanayileşme-kentleşme- yönetememiştir. Şehircilerin uzaktan, yeni enderliklerin, mekanın, zamanın, doğal yerlerin ve doğal "unsurların" sorunlarını ve aciliyetini fark etmesi bile daha yeni yeni yaşanan bir olumlu gelişmedir.

Şehircilik yanılsaması, aynı şekilde, aynı bilgi stratejisi içinde ortaya koyulması gereken başka yanılsamalardan ayrılamaz. Bu "yanılsama" teriminin kaba bir yanı yoktur. İnsanlara yöneltilen, şu ya da bu hedefe ulaşmaya çalışan *ad hominem* bir tartışma getiren hakaret değildir bu. Eğer biri meseleyi böyle ele alıyorsa, kötü niyeti onu kaşındırmış demektir. O halde kim yanılsamadan kaçıp kurtulabilir? En kalıcı, en etkili yanılsamalar olan *sınıfsal yanılsamalar* entelektüel ve bireysel hatalardan daha yukarıdan ve daha uzaktan gelir. Onların izlediği güzergâh başların altından geçer, her ne kadar bu başlar düzeyinde ortaya çıkıp alana inseler de!

*Felsefi yanılsama,* filozofun bütün dünyayı tek bir sistemin, kendi sisteminin içine kapatabileceğine inanmasından ileri gelir. Sisteminin, hiçbir şeyi dışarıda bırakmayacak şekilde kendinden öncekiler üzerinden ilerlediğini ve kendisinin daha hermetik bir sona vardığını sanır. Oysa dünyada her zaman bir felsefede olandan çok daha fazlası vardır. Felsefi faaliyet yalnızca saygıdeğer olmakla kalmamıştır. Uzun süre, eserlerin mukayese edilemez -eşsiz, sonsuz derecede değerli, yeri değiştirilemez- karakteriyle, sanatla da rekabet edebilmiştir. Her zaman hayal kırıklığıyla sonuçlanan, her zaman daha iyi hale getirilen sistemler inşa edilmeye devam etsin; bu da bir yanılsama değil midir? Sistematikleştirmenin *sonsuzca kusursuzlaştırılabilirliği* fikrinin, *olduğu haliyle sistemin içkin kusursuzlaştırılması* fikriyle çatışmaya girdiği andan itibaren felsefi yanılsama bilince girer.

*Devlet yanılsaması* ise devasa ve gülünç bir projedir. Devlet, on milyonlarca insanın işlerini yönetebilecektir. Hem bilincin yöneticisi, hem de en üst düzeyde idareci konumuna gelecektir. Adeta gökten yere inmiş, kişiliğe bürünmüş bir Tanrı olarak devlet, dünyadaki şeylerin ve bilinçlerin merkezi haline gelecektir. Böyle bir yanılsamanın, formüle edilir edilmez çökeceğini söyleyebiliriz. Bu söylenenler hiçbir şey ifade etmez. Kendini devlet adamı olarak gören ve tanımlayan, küçük veya büyük siyasi yöneticilerin projelerine ve tutkularına içkin gibi görünür. Devlet fikrinin kendisi de, gizlice itiraf edildiği üzere, bu projeyi içerir. Projenin gözden düştüğü, düşüncenin ve/veya iradenin onu terk ettiği andan itibaren devlet çökmeye başlar.

Şehircilik yanılsaması, sözünü ettiğimiz bu iki yanılsamaya sıkı sıkıya bağlıdır. Klasik felsefe gibi şehircilik de sistem haline gelmek ister. Yeni bir bütünlüğü kucakladığı, kavradığı, ona sahip olduğu iddiasında bulunur. (Teknokratik) bir ütopyayı doğrulayarak (liberal)hümanizm tarafından doğrulanan modern Site felsefesi haline gelmek ister.

İdeolojik iyi niyetler burada mazeret değildir, tersine. Vicdan ve ruh rahatlığı, durumu daha da ağırlaştırmaktadır. Şehirciliğin, birilerinin zihninde doğan yahut başkalarının bulunduğu bürolar tarafından saklanan özel veya kamusal temel boşluğunu nasıl tanımlamak gerekir? Tanımı, *kent pratiğini* ortadan kaldırmaya girişmesiyle yapabiliriz. Şehircilik bunu incelemez. Şehirciye göre bu pratik tam olarak bir *kör alan*dır. Orada yaşar, oradadır. Fakat onu görmez, onu var olan haliyle kavraması daha da sınırlıdır. Tüm iyi niyetiyle mekan, toplumsal yaşam, topluluklar ve onlar arasındaki ilişkilere dair temsillerini *praksisin* yerine koyar. Bu temsilleri nereden aldığını da, onların neleri içerdiğini de, yani sundukları mantıkları ve stratejileri de bilmez. Eğer biliyorsa affedilemez bir durumdur bu; üzerindeki ideolojik örtü yırtılırken tuhaf bir çıplaklık ortaya çıkar.

Organizasyona dayalı kapitalizmde, üretken faaliyet, planlamacıların, düzenleyicilerin elinden hemen hemen tümüyle kaçıp gider. Teknisyenler ve teknokratlar fikirlerini sunmak üzere davet edilirler; insanlar onları nazikçe dinler (ki bu da her zaman olmaz). Fakat kararı bunlar vermez. Tüm çabalarına rağmen, kendilerine verilmiş olan baskı grubu veya kast statüsünden çıkıp bir sınıf olmayı başaramazlar. Sosyalist denilen ülkelerde de aynı durum söz konusudur. Var olan haliyle *mekan*, bu teknokratların gözlerine, eğer açıkça bu ifadeleri kullanmaya cüret edebiliyorlarsa, gelecekteki başarılarının yeri, zaferlerinin alanı olarak görünür. Mekan kullanılabilirdir. Neden? Çünkü hemen hemen boştur veya öyle görünür. Şirketler, üretici birimler mekana yayılırken onu dolduramaz. Kurulu şebekeler için de aynısı geçerlidir. Bu yüzden bu özgür mekan düşünceye, eyleme aittir. Teknokratların düşüncesi, neredeyse geometrik nitelikte, içinde yalnızca en yüksek rasyonel düzeyde kavramların, mantıkların ve stratejilerin bulunduğu bir boş mekan temsili ile, içinde bu mantıkların ve stratejilerin sonuçlarının olduğu, sonunda doldurul-

muş bir mekan temsili arasında gidip gelir. Teknokratlar ilk aşamada tüm mekanların *ürün* olduğunu ve beraberinde bu ürünün dolaysız olarak üretici güç olmayan kavramsal düşünceden gelmediğini fark etmezler. Ürün olarak düşünülen mekan, eylem halindeki bir topluluk tarafından dikkate alınan veya ele alman üretim ilişkilerinin sonucudur. Şehirciler, kendilerinin de üretim ilişkilerinin içinde yer aldıklarını ve bu ilişkilerin düzenini tamamladıklarını bilmiyor ya da ihmal ediyor görünürler. Mekanı yönettiklerini sansalar da, aslında onu yalnızca uygularlar. Şu ya da bu nesneye, yahut şu ya da bu ürüne (metaya) değil, toptan bir nesneye, en üst düzeyde ürüne ve mübadele nesnesine, yani mekana dayanan bir toplumsal komuta tâbi olurlar. Meta dünyasının yayılması, nesneleri kaplayan çeperlere kadar ulaşır. Artık kendisini mekandaki nesnelerle ve içeriklerle sınırlamaz. Kısa zamandır mekanın kendisi de alınıp satılmaktadır. Kastedilen artık toprak değil, var olan haliyle, bu amaç, bu erek için (öyle denilir) üretilen *toplumsal mekandır.* Mekan artık yalnızca kayıtsız bir alan, artı-değerin oluştuğu, gerçekleştiği, bölüşüldüğü yerlerin toplamı değildir. Toplumsal emeğin, yani üretimin çok genel nesnesinin ve sonuç olarak artı-değerin oluşumunun ürünü haline gelir. Üretimin, bizzat neo-kapitalizmin çerçevesinde toplumsallaşması, işte bu şekilde ve bu yoldan gerçekleşir. Birkaç on yıl önce, üretim ve üretimin toplumsal karakteri, yalnızca şirketlerden ve şirketlerin içindeki üretken emekten hareketle düşünülürken, böyle bir yol öngörülmüyordu ve öngörülemezdi. Bugün, üretken emeğin, yani üretici güçlerin toplumsal (genel) karakteri, mekanın toplumsal üretiminde ortaya çıkmaktadır. Birkaç yıl önce, tahayyül edilebilen şey, yalnızca, mekanın içinde şu veya bu noktaya yerleşmiş olan bir nesnenin "üretimi" idi: sıradan bir nesnenin, bir makinanın, bir kitabın, bir tablonun üretimi. Bugün tüm mekan, alım, satım ve mekanın tarafları arasındaki mübadele üzerinden ürün olarak üretime girmektedir. Birkaç yıl önce, belirtilebilir ve sınırlanabilir mekan olan zemin, kutsal bir entite olan toprağa aitti. Feodal dönemlerden gelen, melun ve dolayısıyla kutsal olan kişiliğe, *mülkiyet sahibine* (üretim araçlarının değil, Ev'in sahibine) aitti. Bugün bu ideoloji ve ona denk düşen pratik ortadan kalkmaktadır. Yeni bir şeyler ortaya çıkmaktadır.

Mekanın üretiminin kendisi yeni değildir. Hakim gruplar her zaman şu veya bu özel mekanı, eski şehirlerin, kırların mekanını ("doğal" görünen manzaralar dahil) üretmişlerdir. Yeni olan, toplumsal mekanın toptan ve toplam üretimidir. Üretici faaliyetin bu devasa şekilde yayılması, onu icat eden, onu yöneten, ondan (geniş şekilde) kâr sağlayan kişilerin çıkarlarına göre gerçekleşir. Kapitalizm, soluk soluğa kalmış gibi görünür. Basit terimlerle söylemek gerekirse, mekanın fethinde, gayrimenkul spekülasyonlarında, büyük çalışmalarda (şehirlerin içinde ve dışında), mekanın alım ve satımında yeni bir esin bulmuştur: Ve bu dünya ölçeğinde geçerli bir durumdur. Üretici güçlerin, bizzat mekanın üretiminin toplumsallaşmasının (öngörülmeyen) yolu böyledir. Kendi bekâsını hedefleyen kapitalizmin bu alanda inisiyatif aldığını eklemek gerekir mi? Strateji, mekanın basit bir şekilde, parça parça satışa konulmasından çok daha ileriye gitmektedir. Yaptığı şey mekanı artı-değer üretimine sokmak değildir yalnızca; bilgi ve karar merkezlerine tâbi olan üretimin bir bütün olarak yeniden örgütlenmesini hedefler.

Şehircilik, bu devasa operasyonun üzerini örter. Operasyonun temel özelliklerini, anlamını ve amacını gizler. Bunları, pozitif, hümanist, teknolojik bir görünüm altında saklar; kapitalist stratejidir bu: mekan üzerinde nüfuz, ortalama kârın azalma eğilimine karşı mücadele, vs.

Bu strateji, "kullanıcı"yı ezer, "katılımcı" sıradan bir "sakin" haline gelir. Yalnızca mesken fonksiyonuna (fonksiyon olarak yaşam alanına) değil, mekanın artı-değeri gerçekleştiren alıcısı fonksiyonuna indirgenir. Mekan, fonksiyonların yerine dönüşür ve bunların içinde en önemlisi ve en fazla gizleneni şudur: toplumun bütününün fazla üretiminin (yani, kapitalist üretim biçiminde, toptan artı-değerin) yeni bir biçimde şekillendirilmesi, gerçekleştirilmesi, dağıtılması.

Şehircilik ideolojisi, izin verdiği o "birlikte planlanmış" denilen eylemlerin önemini abartır. Bu temsilleri kullanan kişilere, insanları ve şeyleri, uygun ve yenilikçi bir anlamda, eşit şekilde ele aldığı izlenimini verir. Pek çok insan, kimi zaman yapmacık şekilde, büyük bir naiflikle, *karar verdiklerine* ve *yarattıklarına* inanırlar. Neyi? Toplumsal yaşamı, toplumsal ilişkileri (insan ilişkilerini). Bu

noktada, şehircilik yanılsaması, yarı uyku halindeki Mimar mitolojisini uyandırır. Yeni ideoloji içindeki eski mitler birbirine uyum sağlar, birbirini destekler. Buradan, gerçek bilgilerin, somut pratiğin (hâlâ kullanım değerine bağlı olan kullanıcıların pratiğinin) üzerine aşılanmış, kimi zaman kanserli olan urlar doğar.

İdeoloji ve bunun (ilgili kurumlar tarafından) uygulamaya geçirilmesi, gerçek pratiğin belini büker. Mübadele değerinin (kendi mantığının ve dilinin, her nesneye takılan kendi işaretleriyle ve anlamlarıyla meta dünyasının) yayılmasıyla zaten bir tarafa itilmiş olan kullanım (kullanım değeri), kendini şehircilik temsilleriyle, ona bolca sunulan teşvik ve motivasyonlarla daha da beli bükülmüş halde bulur. Pratiği ortadan kalkar; sessizliğe ve pasif bir konuma düşer. Burada bulunan herkeste şaşırtıcı bir paradoks kendini gösterir: ilgililerin pasifliği. Bunun bir çok nedeni vardır. Bu nedenlerin en küçüğü olmayan bir tanesini anlıyoruz: pratiğin (*meskenin*, kent gerçekliğinin) *indirgeyicisi* olarak şehircilik ideolojisi. Bütün ideolojiler gibi bu ideoloji de indirgemekle yetinmez. Sorunun tüm unsurlarını elinde bulunduruyormuş ve kent sorunsalını hemen uygulanabilir total bir teoriyle çözüyormuşçasına öngörüde bulunur ve sistematik olarak bu sonuca varır.

Bu anlam çıkarma hali, bir tür tıp ideolojisine doğru eğilim taşıdığında ölçüyü aşar. Şehirci bazen kendisini bir toplumsal hastalığı, patolojik bir mekanı tedavi ediyor ve iyileştiriyor gibi düşünür. Ona göre, önce kullanılabilir bir boşluk gibi soyut olarak düşünülen, daha sonra da kısmi içeriklere bölünen mekan hastalıkları vardır. Nihayetinde de bir *özneye* dönüşür. Mekan hastadır ve (moral bakımdan) sağlığını ona geri vermek için onunla ilgilenmek gerekir. Şehircilik yanılsamasının sonu, sayıklama halidir. Mekan ve mekan düşüncesi, düşünen kişiyi ölümcül bir yola götürür. Kişi şizofrenleştirir ve aslında kendi hastalığını, mekan hastalığını, zihinsel sersemlemesini ortaya koyduğu bir zihinsel hastalık -bir toplum şizofrenisi- tahayyül eder.

Bu noktada şehircilik önerilerini incelersek, çok da ileriye gitmediklerini görürüz. Bu öneriler, mekanın karelere ayrılması ve örülmesiyle yetinir. Teknokratlar, kendi kafalarında ve operasyon kavramlarında olanları ihmal ederek, kör alanda temel olarak ne-

ler olup bittiğini (ve neler olmadığını) bilmeksizin, *baskıcı mekanı* titizlikle organize etmeye başlarlar. Bu noktada iyi niyetlerini terk etmezler. Mekanın bir ideolojiyi (daha doğru bir ifadeyle *ideo-mantık*) barındırdığını bilmezler. Görünüşte, (devlete ait olduğu için, yetkinlikler ve bilgiden beslendiği için) objektif olan şehirciliğin, sınıfsal bir şehircilik olduğu ve bir sınıf stratejisi (özel bir mantık) içerdiği gerçeğini ihmal ederler veya ihmal ediyor görüntüsü verirler. Bu alanda "tekno-yapı", şirket çerçevesinde olduğu kadar (mevcut üretim ilişkilerinin, bu ilişkilerin sürdürülmesinin ve bekâsının, genişletilmesinin ve iyileştirilmesinin hizmetinde) etkili midir? Kendimize bunu sorabiliriz. Bazıları bu soruya tam da bu alanda *tekno-yapının* ve büyük ekonomik ve siyasi yapının karşısındaki "dengeleyici gücün" (Galbraith) "optimum" etkinliğe ulaştığı yanıtını vermeye girişmişlerdir. Nasıl olur bu? Mantığın ve stratejinin bakışlardan, mantıklı, yani gerekli görünme stratejisinden kaçınmasına izin vererek.

Mevcut çerçeveler içerisinde (itiraf edilmemiş ve belki de itiraf edilemez bir şekilde) *işlevsel* olan şehircilik bununla birlikte daha önceden tanımlanan ve vurgulanan kalıcı bir krizden çıkmayı başaramaz; kendine bir statü bulamaz ve şehirci de rolünü tanımlayamaz. Şehircilik, özel çıkarlar ve siyasi çıkarlar arasında, "özel"in adına karar veren kişilerle yüksek kurumlar ve iktidar adına karar veren kişiler arasında çekiştirilir. (Programlamaya ve "gönüllü" veya "birlikte planlanmış" denilen eylemlere de yer veren) neo-liberalizm ile ("serbest girişim"e bir eylem alanı bırakan) neo-dirijizm arasında dengeyi yaşar. Şehirci, bu ikisinin arasında, girişimcilerle devlet arasındaki çatlakta hareket eder. Onun için en iyi konjonktür, devlet adamları nezdinde yaşanan da dahil olmak üzere, temsiller ve iradeler arasındaki (bilinçsiz) çatışmadır. Bir yandan kent gerçekliği ve onun sorunsalı, teori ve pratik karşısında dağınık temsiller ("ortam" ve "çevre", "donanımlar) bakımından, yetkinlikler (inceleme büroları, resmi bürolar, her düzeyde kurumlar) bakımından sonsuz parçalanmalar yaşar. Şehirciliğin ve şehircinin tek yapabileceği şey bu parçalanmayı kabul etmektir, hatta ona katkı yaparlar. Eğer eylemde bulunuyorlarsa, bir yerlerde kendilerine ait bir "büro" var demektir. Eş zamanlı olarak şehircilik, doktrinleşmek de ister. Birliğe

doğru -teori, mantık, strateji- eğilim taşır. Fakat birliğin parçası olan bir işlev, kendini gösterip etkin hale geldiğinde, bu onunki değildir. Kâr stratejisi, yahut endüstriyel mekanın mantığı, yahut mübadelenin ve "meta dünyası"nın mantığıdır...

Bir temsil olarak şehircilik, durumlara ve konjonktürlere göre kendisini "sanat", "teknik", "bilim" diye adlandıran bir ideolojiden başka bir şey değildir. Bu ideoloji açık olduğuna inanır ve böyle söyler; fakat içinde gizli olanı, söylenmeyeni, üzerini örttüğü, etkinliğe meyilli irade olarak içerdiği şeyi taşır. Şehircilik, çifte fetişizm içerir. Bunlardan ilki *memnuniyet* fetişizmidir. İlgililer mi? Onları memnun etmek, dolayısıyla ihtiyaçlarını bilmek ve var olan halleriyle bu ihtiyaçları karşılamak gerekir. Bazen, ihtiyaçlarını değiştirerek kendilerini duruma uyarlamalarına izin vermek gerekir. Üzeri kapalı bir hipotez: bu ihtiyaçları, ilgililerin söylemesiyle, yahut uzmanların incelemesi yoluyla bilmek mümkündür. İhtiyaçlar sınıflandırılabilir. Her ihtiyaç için bir obje sunulacaktır. Bu hipotez, *toplumsal ihtiyaçları* ihmal ettiği ölçüde daha baştan hatalıdır. İkinci olarak *mekan fetişizminden* söz edilebilir. Mekan yaratımdır. Mekanı yaratan, onu dolduranları da yaratır. Yer, şeyleri ortaya çıkartır, yararlı yer ise yararlı şeyleri ortaya çıkartır. Buradan bir karışıklık, bir yanlış anlaşılma, tekil bir salınım doğar.

Belki de, mekan hastalığı, insanları affeder fakat yetkinlikleri suçlar. Yahut iyi bir mekandaki insanların hastalığı affedilemez niteliktedir. Mekan fetişizmi çelişkiler olmadan varlığını sürdüremez. Kullanımı ve kullanıcıyı çiğnediğinde bile kullanım ve mübadele arasındaki çelişkiyi çözemez.

Mekanın çelişkilerini daha derinlemesine analiz etmeye gerek var mı? Hayır. Önemli olan, neo-kapitalist toplumda, şehirciliğin ve daha genel olarak "gayrimenkul"ün (spekülasyon, inşaat) rolünün altını çizmektir. Kullanılan ifadeyle "gayrimenkul", ikincil bir sektör, dayanıklı olmayan, yahut "taşınmaz"lardan daha az dayanıklı olan "mallar" piyasası için çalışan, sanayi üretimi devresine paralel bir devredir. Bu ikincil sektör şokları absorbe eder. Bunalım döneminde sermaye ona doğru akar. Sermaye, başlangıçta büyüleyici kârları görse de, kısa süre içinde batar. Bu sektörde "çoğaltıcı" etkiler zayıftır: teşvik edilen faaliyetler azdır. Sermaye, gayrimenkulün

içinde hareketsizleşir. Genel (ulusal denilen) ekonomi kısa süre içinde ondan zarar görür. Bununla birlikte, bu sektörün rolü ve işlevi büyümeye devam eder. Ana devrenin, yani sanayide yapılan "taşınır" mallar üretimi devresinin gelişiminin yavaşladığı ölçüde, sermaye yatırımları, ikincil sektör olan gayrimenkule yönelecektir. Emlak spekülasyonunun ana kaynak haline, "sermaye oluşumu"nun yani artı-değer gerçekleştiği neredeyse tek yer haline gelmesi bile mümkündür. Sanayi içinde oluşan ve gerçekleşen toplam artı-değerin payı azalırken, gayrimenkul spekülasyonu ve inşaatı alanında oluşan ve gerçekleşen artı-değerin payı büyür. İkincil devre, ana devrenin yerini alır. Rastlantısal iken temel haline gelir. Fakat bu, iktisatçıların deyimiyle sağlıksız bir durumdur. Gayrimenkulün farklı ülkelerde (özellikle İspanya'da, Yunanistan'da, vs.) oynadığı bu rol, hâlâ hayli az bilinmekte ve kapitalist ekonominin genel mekanizmalarının içerisine, doğru şekilde yerleştirilememektedir. Buradan bir sorun doğmaktadır. Daha önce sözünü ettiğimiz "dengeleyici güç", burada ve bu şekilde devreye girmez mi? İdeoloji ve kurum olarak (temsil olarak ve irade olarak) şehircilik ise bu sorunları gizlemektedir. Bir cevap taşır gibi görünmekte, bu yüzden de sorunları teorik planda ortaya koymamaya olanak vermektedir. İki sektör ("taşınır" malların ve "taşınmaz" malların üretimi) arasındaki kapı menteşesine benzer bir noktada bulunan şehircilik, bu noktayı saklar. Metaforu sürdürecek olursak, menteşeyi yağlamaya da izin verir.

İşte bu şekilde şehircilik, farkında olmaksızın sınıfsal bir şehirciliktir. Şehirci bunu bildiği, bu bilgi düzeyine eriştiği zaman, ya sinikleşir ya da işini bırakır. Sinikleştiği zaman, özgürlüğü, mutluluğu, "yaşam tarzını", toplumsal yaşamı, hatta modern satrapların kullanımına sunulmuş falansterlerdeki topluluk yaşamını satacak hale gelebilir.

İşte bu şekilde şehircilik, radikal bir eleştirinin konusudur. Şehircilik gizler. Neyi gizler? Durumu. Üzerini örter. Neyin üzerini örter? İşlemlerin. Tıkar. Neyi tıkar? Bir ufku. Bir yolu, kent bilgisi ve pratiği yolunu. Kendi kendine gelişmiş Şehir'in ve tarihsel Site'nin sonlanmasına eşlik eder. Bilginin gücünden daha büyük bir gücün müdahalesini içerir. Ulaştığı bir tutarlılık, hakim olmasını sağladığı bir mantık varsa, bunlar devletin tutarlılığı ve devletin mantığıdır.

Dolayısıyla da boşluğun tutarlılığı ve mantığıdır. Devletin yapabildiği tek şey bölmek, dağıtmak, devasa boşluklar açmaktır; meydanlar ve bulvarlar onun için güç ve baskıyla özdeştir.

Şehircilik, düşüncenin mümkün olana yönelmesini ve geleceği yansıtmasını yasaklar. Düşünceyi, üç terimin karşı karşıya geldiği bir durumun içine hapseder: eleştirel düşünce, reformist ideoloji, "solcu" itiraz. Bu, içinden çıkılması gereken, fakat onların (şehircilik ve şehirci) içinden çıkmayı yasakladığı bir durumdur.

Bununla birlikte, şehircilikte söylendiği gibi, her şey "negatif" değildir. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, şehircinin kendisinin her şey -sentez adamı, disiplinler arası olanın son sözü, mekanın ve insan ilişkilerinin yaratıcısı- olduğuna inandığı ölçüde, körleştirici-körleşmişten başka bir şey değildir. Şehirci, verileri ve bilgileri de toplar. Şehircilik, yeni enderliklerin -mekan, zaman, arzu, elementler (su, hava, toprak, ateş)- sezilmesini ve bazen araştırılmasını beraberinde getirir. Elbette şehirciler, somut ve temel sorun olan, ("gelişmiş" denilen ülkelerde) eskilerin yerini alan yeni enderliklerin (toplumsal) yönetimi sorunundan sıyrılmak isterler. Şehirci, sıklıkla, "doğa" tarafından insanın ve insan tarafından doğanın karşısına çıkarılan sorunun önemini algılar. Yaptığı mekan okuması, onun doğayı okumasını, yani doğanın tahrip edilmesi ve tükenmesi üzerine düşünmesini sağlar. Bu anlamda Le Corbusier'nin bazı metinlerini kelimesi kelimesine değil de, "semptomatik olarak" okumak yerinde olmaz mı? Yahut şehircilikle ilgili denilen, daha az meşhur, fakat güttükleri ideoloji açısından önemli bazı eserleri? Şehircilik söylemi bazen kent pratiği söylemine eklemlenir. Gelecek ve mümkün hakkındaki deforme olmuş bir imge, bazı izler ve ipuçları da taşır. Şehircilik projelerinin (genelde teknikler veya teknikçiliğin kötü kullanımı tarafından maskelenen) *ütopik* kısmı, sorunsalı açıklamaksızın haber veren ön belirti olarak çıkardan yoksun değildir. Bu, bir şehircilik epistemolojisinin, virtüel olarak bir kent pratiği oluşturan bir teorik çekirdeğin olduğu anlamına gelmez. Bunun ötesinde bir durum söz konusudur. Burada geliştirilen argümanlar daha ziyade bunun tersini ileri sürecektir. Şu an için sorunsal, elde edilmiş olanın üzerinde baskındır ve uzun süre daha böyle olacaktır. Temel iş, kavramları (kategorileri) *tematikleştirmek*, onları doğrula-

yarak üzerlerindeki pası temizlemek, mümkün-imkansız olanı aramak ve bunu için de transdüksiyon yoluyla hareket etmektir.

Kendimize bugün, şehirciliğin, 1845'e doğru, yani Marksist düşüncenin ve sanayi fenomenleri hakkındaki eleştirel (devrimci) fikirlerin oluştuğu zamanlarda, ideolojinin (felsefe + ekonomi politik + ütopik sosyalizm) oynadığı role sahip olup olmadığını sorabiliriz. Sert gibi görünen bu değerlendirme, abartılı bir övgüyü de içermektedir. Şehircilik doktrinerleri, Hegel'in, Fourier'nin, Saint-Simon'un, Adam Smith'in ve Ricardo'nun genişliğine sahip olacaklar mıdır? Büyük teorisyenlerden ziyade Bauer'ler, Stirner'ler gibi küçük ideologların düşünülebileceği doğrudur. Bu bile fazla yüksek düşünmek olmayacak mıdır? Şehircilik, Marksist ekonomik analizle karşılaştırıldığında, daha ziyade sıradan ekonomi politiğe daha yakın olacaktır. İktisatçılarda eleştirel yan yoktur; bu onları ilgilendirmez. Bazen Marksistlerle aynı şeyi, başka bir dille söylerler. Rostow'un, Marksistlerin "ilkel birikim" diye adlandırdığı şeye "kalkışa geçme" (*take off*) demesi böyledir. Çoğunlukla şemaları bir taktik içerir, onlar ise "operasyonel" kelimesini kullanırlar. Bu taktiğin karakter özellikleri, bu noktaya geldiklerinde hem analiz, hem de uygulamada hemen açığa çıkar. Gerçekte en sık rastlanan durum, iktisatçıların soyut modellerinin çekmecelerde uyumasıdır. İşlerin pratik yürütücüleri ve iktidardaki politikacılar bunları ancak kafalarında yaparlar. Şehirciler için de aynısı geçerli değil midir?

Bununla birlikte, şehircilik, izlediği güzergâhın üzerine, *modellerinin* engelini koyarak yolu tıkar. Zira burada bir kez daha söz konusu olan, çağdaş politik ve bilimsel düşünceye içkin çelişkilerden biri olan, *yol* ve *model* arasındaki çelişkidir. Yolun üzerindeki engelleri kaldırmak için, modelleri yıkmak gerekir.

İdeolojinin devam ettirdiği karışıklık hali içinde, burada yapılan eleştirinin solcu (sol tarafından yapılan) bir eleştiri olduğunu tekrar etmek yersiz olmayacaktır. Sağcı, liberal veya neo-liberal eleştiri, kurum olarak şehirciliğe, girişimcilerin inisiyatiflerine övgüler düzmek için saldırır. Söz konusu olan, artık gayrimenkul sektöründen kârlı bir şekilde yararlanabilen kapitalist girişimciler için yolu açmaktır; şehircilik yanılsamasının hakim olduğu dönem, onların kendilerini duruma uyarlamalarına olanak vermiştir. Şehir-

cilik yanılsamasının radikal eleştirisi ise, genel *gelişme* esnasında (eğer bu, büyümenin, büyüme ideolojilerinin ve büyüme stratejilerinin karşısında baskın konumdaysa) birlikte gelişen kent pratiğine ve bu pratiğin teorisine yolu açar.

Bu "sol tarafından yapılan" eleştiri, özel şirketlerin yerine devletin, bireysel inisiyatifin yerine siyasal paternalizmin geçmesi çağrısını yapan liberalizm veya neo-liberalizm reddiyesinden çok daha fazlasıdır. Böyle bir eleştiri radikalizme ancak devleti, devletin rolünü, devletin stratejisini, onun mekan politikasını reddederek ulaşabilir. Bunun sonucunda ise *kentin gelişiminin,* kendinde amaç olarak görülen ekonomik (nicel) büyümenin reddine, üretimin başka amaçlara yönlendirilmesine, gelişmenin (nitel) büyüme karşısındaki önceliğine, devletin (en üst düzeyde indirgeyicinin) tali bir fonksiyona indirgenmesine, kısacası devletin ve siyasetin radikal eleştirisine bağlı olduğu gösterilir.

Ütopyaların en kötüsü, adını söylemeyenidir. Şehircilik yanılsaması bütünüyle devlete aittir. Bu bir devlet ütopyasıdır: Yolu kapatan dağın üzerindeki kara buluttur. Hem anti-teori hem de anti-pratiktir.

Şehircilik nedir? Neo-kapitalist toplumun, yani "organize kapitalizm"den farklı olarak "organizasyon kapitalizmi"nin bir üstyapısıdır. Söz konusu toplum biçimi, bir kez daha tanımlamak gerekirse, *güdümlü tüketime dayalı bürokratik toplumdur.* Şehircilik, özgür ve mevcut gibi görünen, rasyonel eyleme açık bir alanı -yaşanılan mekanı- örgütler. Mekanın ve yaşam alanının tüketimini yönetir. Üstyapı olarak, pratikten, toplumsal ilişkilerden, hatta bizzat toplumdan ayrılır ve kesinlikle ayrılmalıdır. Bazıları şehirciliği "kentsel olan" ile, yani kent pratiği ve kent fenomeniyle karıştırmıyor mu? Bu karıştırma, kent fenomenini, kendisinin üstyapıdan başka bir şey olmadığı şeklindeki, görünüşte var gücüyle ve kesinlikle eleştirel olan sözde Marksist tezi de açıklamaktadır. Bu ideolojiler, pratiği ideolojiyle, toplumsal ilişkileri kurumsal olanla karıştırmaktadır. Şehircilik yalnızca, ideolojik ve kurumsal olmak üzere iki boyuta sahip olmasıyla, içinde barındırdığı ve uygulamalarına izin verdiği yanılsamaları eleştirel analize gösterebilir. İşte bu şekilde şehircilik, yanılsamalı bir şekilde nötr ve siyaset dışı olarak görülen mekanın nesnesini (hedefini) oluşturduğu, başka bir amaca sahip sınırlı bir rasyonalitenin aracı olarak ortaya çıkar.

DOKUZUNCU BÖLÜM

# KENT TOPLUMU

Bu kitabın ilk sayfalarından itibaren (bilimsel) hipotez olarak öne sürülen kavram, şimdi daha üst bir düzeyde yeniden ele alınabilir. Bu kavram, çalışma ilerlerken zenginleştirildi, doğrulandı, tek kelimeyle söylemek gerekirse geliştirildi; bu yüzden de şimdi bir hipotezin teorik rolü ve statüsünden çıkarak bilginin alanına girme eğilimi taşıyor. Bununla birlikte söz konusu gelişim tamamlanmış değil. Bundan henüz uzakta. Bunu iddia etmek, dogmatizm olur. "Kent toplumu" kavramını, şüphe edilmesi gerektiğini gösterdiğimiz bir epistemolojinin içine sokmak olur: Şüphe etmek gerekir, zira tam olarak olgunlaşmamıştır ve kategorik olanı problematiğin üzerine koymakta, kent fenomeninin incelenmesini bilginin ufkuna yükselten hareketi durdurmakta ve hatta belki de saptırmaktadır.

Yolumuzda ilerlerken, kent toplumu kavramı onu zincirleyen mitlerden ve ideolojilerden kurtulmaktadır: bunların bir kısmı tarihin ve bilincin kırsal bölgelerinden, bir kısmı ise şirketlerden (sanayi rasyonalitesinden) ödünç alınan temsillerin kötü amaçlı olarak yaygınlaştırılmasından gelmektedir. Mitler edebiyatta yerini almıştır; şiirsel ve ütopik karakterleri elbette sundukları faydayı azaltmamıştır. İdeolojilere gelince, onların beyhude bir şekilde doktriner birer gövde olarak şehirciliği inşa etmeye çalıştığını bilmekteyiz. Kör alanın, yani bütünlüğü içinde kent fenomeninin incelenmesine devam edebilmek için, bu ışık geçirmez ve ağır gövdeyi bir tarafa bırakmak gerekmiştir.

Bu yolun kenarlarında, bilinçsiz-dışı (bilinmeyen ile bilmeyen arasındaki sınır), kimi zaman aşılmış olanın, yani kırsal ve/veya

endüstriyel olanın yanıltıcı ve körleştirici bir şekilde ortaya çıkışı, kimi zaman ise saklanan kent gerçekliğinin eksikliği şeklinde kendisini gösterir.

Kritik safha veya *kritik alan* kavramı bu şekilde açıklığa kavuşmaktadır. Bu alanda saha, ayakların ve bakışın altından kayar, toprak tuzaklarla doludur. Eski kavramlar artık uygun değildir ve yeni kavramlar şekillenir. Saklanan şey yalnızca gerçeklik değil, aynı zamanda düşüncedir.

Tüm bunlarla birlikte, ideolojik olmayan, ve hem *kentin* söylemi (şekillenen şeyin içinde) hem de *kent hakkında* söylem (onu tanımlayan, çevre sınırlarını belirleyen) anlamında, tutarlı bir söyleme girişmeyi başardık. Böyle bir söylemin tamamlanması söz konusu olamaz; özü itibariyle, tamamlanmamaya dayanır. Geleceğin yansıtılması olarak tanımlanır ve yalnızca mekan içinde değil, zaman içinde de gerçekleşen operasyonları içerir. *Transdüksiyon* (virtüel objenin inşası) böyledir. Mümkün-imkansız olanın aranması böyledir. Epistemolojinin ve bilgi felsefesinin terk ettiği zamansal boyut, muzaffer bir şekilde geri döner. Diğer yandan transdüksiyon, ileriye dönük olarak beklenenden farklıdır. Tıpkı şehircilik gibi, bu son söylenenin içinde de onu şüpheli kılan şeyler gösterilmiştir. Tıpkı şehircilik gibi, ileriye dönük olarak beklenen bir stratejiyi içerir. İdeolojiyi ve bilimselliği karıştırır; yahut daha ziyade, bilimsellik bir ideolojiye, gerçek fakat parçalı bilgilere aşılanan bir ura dönüşür. İleriye dönük olarak beklenen de, indirgemeden sonra tahminde bulunur.

Henüz başlangıç aşamasında olan bu inceleme sırasında kent fenomeni bize bir *üstyapıdan* (üretim biçimi) başka bir şey ve fazlası gibi göründü. Bunu, pek çok işaret taşıyan Marksist dogmatizme bir cevap olarak söylüyoruz. Kent sorunsalı dünya ölçeğinde geçerlidir. Aynı sorunlar ve aynı cevapsızlık, kendini hem sosyalizmde hem de kapitalizmde göstermektedir. Kent toplumu ancak dünya ölçeğinde tanımlanabilir. Sanayinin (maddi ve "insani") tüm doğal kaynakları kullanması ve doğal denilen tüm özgünlükleri yok etmesiyle ortadan kalkan doğayı yeniden yaratarak gezegeni kaplama potansiyeline sahiptir.

Dahası, kent fenomeni, üretim mekanizmalarını -üretici güçler, üretim ilişkileri, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki-

ler- derinlemesine bir biçimde yeniden şekillendirir. Üretken emeğin toplumsal karakterini ve onun üretim araçlarının (özel) mülkiyetiyle olan çelişkisini yeni bir plan üzerinde sürdürerek vurguladığını daha önce belirtmiştik. Kent fenomeni, "toplumun toplumsallaştırılmasının" peşinde koşar. Bir başka deyişle, kentsel olan, endüstriyel olanın çelişkilerini ortadan kaldırmaz. Ufka çıkması nedeniyle bu çelişkileri çözümlemez. Dahası var: üretime içkin çelişkiler (yalnızca kapitalist değil, aynı zamanda "sosyalist" toplum içindeki üretim ve mülkiyet ilişkilerindeki çelişkiler) kent fenomenine ayak bağı olur, kentin gelişimini engeller ve onu büyüme olgusuna indirger. Özel olarak kapitalizmdeki devletin ve devlet sosyalizminin eylemleri için söylenebilir bu.

Yolumuzda ilerlerken, kırsaldan endüstriyele ve endüstriyelden kentsele geçiş sırasında *toplumun karmaşıklaşmasını* gösterebildik. Söz konusu olan, kendisini hem mekan hem de zamanda gösteren çoklu bir karmaşıklaşmadır (laf kalabalığı yapıp böyle bir ifade kullanabilirsek eğer!); zira mekanın ve orada bulunan objelerin karmaşıklaşması, zamanın ve zaman içinde gerçekleşen faaliyetlerin karmaşıklaşması olmadan gerçekleşemez.

Birbirine dolanmış ağlar, birbirine karışarak kendisini ifade eden ilişkiler bu mekanı işgal eder. Mekanın homojenliği, bir şeylere denk düşmektedir: bir yanda iradeler, birleştirici stratejiler, sistematikleştirilmiş mantıklar, diğer yanda ise indirgemeci ve sonuç olarak basitleştirici temsiller. Fakat aynı zamanda, soyut mekan olarak homojene (nicel, geometrik ve mantıksal mekan) eğilimli olan bu mekanın doldurulmasında, farklılıklar da kendini gösterir. Buradan bir çelişki ve tuhaf bir sıkıntı doğar. Bu mekan, bir yandan, benzersiz bir koda, mutlak bir sisteme, mübadele ve mübadele değeri, mantıksal şey ve şeylerin mantığı sistemine eğilimlidir. Aynı zamanda da alt sistemlerle, kısmi kodlarla, bu mekanın her biçimde öne sürdüğü, emrettiği, kaydettiği birlikçi prosedüre girmeyen mesaj ve tanımlayıcılarla doludur.

Bu karmaşıklaşma tezi felsefi gibi görünüyor. Bazı yazarlarda (Teilhard de Chardin, vs.) öyledir de. Burada, bu tez, parçalı ama etkili bilimsel bilgiye -bilgi, mesajlar, kodlama ve kod çözme teorilerine- bağlıdır. Dolayısıyla bu tezi bir kez daha *meta-felsefi,* hem genel hem de bilgiye eklemlenmiş bir tez olarak ilan edebiliriz.

Karmaşıklaşma kavramı tamamlanmamıştır. Teorik olarak, *büyüme* ve *gelişme* arasında var olan, ve tüm bir dönem, bu dönemin getirdiği deneyimler ve sonuçlar üzerindeki en küçük yansımaları tarafından dayatılan ayrım üzerinde inşa olmaktadır. Marx, büyüme ve gelişmeyi ayırt ederken nicel ve niteli birbirine karıştırmaktan kaçınıyordu; fakat ona göre toplumun büyümesi [*croissance*] (nicel) ve gelişmesi [*developpement*] (nitel) birlikte yürüyebilirdi ve yürümeliydi. Acı bir deneyim bunun kesinlikle böyle olmadığını göstermiştir. Gelişmesiz büyüme ve bazen de büyümesiz gelişme olabilir. Yarım asırdır, büyüme, hemen hemen her yerde donuk toplumsal ve politik ilişkilerin sürdürülmesiyle ilerlemektedir. Sovyetler Birliği 1920-1935 yılları arasında yoğun bir gelişme dönemi yaşamışsa da, bu "üstyapısal" patlama ve stratejik hedef olarak ele alman büyüme tarafınca arka plana itilmiş olan üretici güçler, aracın amaç haline gelmesi, kısacası bu objektif "faktörler" rövanşı almıştır. Mayıs 1968 patlaması sonrasında Fransa için de aynısı geçerli değil midir? Eşitsiz gelişme yasası (Lenin), 20. yüzyıl boyunca büyüme ve gelişme arasında yaşanan çatışmayı dikkate alacak şekilde genişletilmeli, çeşitlendirilmeli ve başka şekilde formüle edilmelidir.

Diğer yandan karmaşıklaşma teorisi, gelişmenin büyümeye karşı rövanşını haber verir ve hazırlar. Kent toplumu teorisi için de aynısı geçerlidir. Bu rövanş henüz yalnızca başlangıç aşamasındadır. Büyümenin sonsuza kadar devam edemeyeceği ve aracın amaç olarak kalmasının felaketsiz bir şekilde olamayacağı şeklindeki temel önerme, hâlâ bir paradoks gibi görünmektedir.

Bu düşünceler "kentsel olan"ın, yani kent toplumunun, virtüelliklerinin ve ufkunun dünya ölçeğindeki olağanüstü genişlemesini akla getirmektedir. Açıktır ki bu genişleme-yayılma dramlarla beraber ilerleyecektir. Özel olarak, kent fenomeni, sınırları aşma eğilimi taşırken, bu alan sınırlamalarını (küresel piyasa yoluyla, ulus üstü gruplaşmalarla) yıkmaya çalışıyor görünen ticari mübadelelerin ve sanayi ve finans örgütlerinin yeni düzene kadar bu sınırları sağlamlaştıracağı tezi doğrulanmaktadır. Her durumda, kent fenomeninin genişlemesi ve kent toplumunun şekillenmesiyle sanayi ve finans alanında kendini gösterebilecek kopuş etkileri (aşırı üretim krizi, küresel kriz) ortaya çıkacaktır.

Doğrudan Mao Zedung'a değilse de, genel olarak Maoizm'e atfedilen "küresel şehir" kavramıyla karşılaştık. Bu kavram bazı şerhleri gerektirmektedir. Kavram, klasik Şehir kavramının ve imgesinin -idare, koruma, geniş kırların sömürülmesi işlerini yerine getiren siyasi merkez- dünya ölçeğine yayılmasını öngörür. Bu, Asya tipi üretim tarzı çerçevesinde doğu şehrine denk düşer. Ancak kent toplumu yalnızca klasik şehrin yıkıntıları üzerinde şekillenebilir. Bu klasik şehir Batı'da halehazırda yarılma yaşamıştır; bu yarılma (patlama), kent toplumunun habercisi olarak görülebilir. Zira, onun sorunsalının ve onun haber verdiği kritik aşamanın parçasını teşkil eder. Bununla birlikte, tam da şehircilikten yararlanan bildiğimiz bir strateji, politik şehri *karar merkezi* olarak yeniden inşa etme eğilimi taşır. Böyle bir merkez elbette yükseliş gösteren bilgileri toplayıp yerleşikleşen bilgileri dağıtmakla yetinemez. Söz konusu olan yalnızca soyut kararlar merkezi değil, bir iktidar merkezidir. Bununla birlikte zenginlik olmadan iktidar, iktidar olmadan zenginlik olmaz. Bir başka deyişle, analiz ettiğimiz strateji içinde, karar merkezi, korkunç derecede örgütlü, katı şekilde sistematize olmuş bir devletin zeminine bağlanma noktası olacaktır. Geçmişte bir bütün olarak metropol sahası, sömürgeler ve yarı sömürgeler karşısında *merkez* rolü oynuyor, zenginlikleri içine çekiyor, düzenini ve düzenlerini empoze ediyordu. Bugün ise tahakküm bir yer, bir başkent (yahut başkentle aynı yerde olmak zorunda olmayan bir karar *merkezi*) tarafından güçlendirilmektedir. Öyle ki, tahakküm, yarı sömürgeye dönüşen ulusal alanın bütünü üzerinde gerçekleşmektedir.

Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, bu çözümlemenin bir kısmı ilk bakışta "dünya şehri" hakkındaki Maocu denilen teze denk düşüyor gibi görünmektedir, fakat bu tez pek çok itirazı beraberinde getirmektedir. İktidar merkezlerinin inşasının engellerle karşılaşmadığı ve başarısız olmadığı gerçeği ihmal edilmez. Dahası, çelişkiler artık şehir ve kır arasında değildir. Temel çelişki yer değiştirmekte ve kent fenomeninin içine yerleşmektedir: iktidarın merkeziyeti ve diğer merkeziyet biçimleri, "zenginlik-iktidar" merkezi ve periferiler, entegrasyon ve ayrışma arasındadır çelişki.

Kritik safhanın bütünlüklü olarak incelenmesi burada ele alınan pek çok temayı aşacaktır. Örneğin, klasik *tarih* ve *tarihsellik*

kavramından geriye kalan nedir? Kritik safha bu kavramı da, ona denk düşen gerçekliği de dokunulmamış halde bırakamaz. Kent fenomeninin yayılmasının, dünya ölçeğinde diferansiyel bir zaman-mekanın oluşumunun hâlâ "tarihsellik" diye adlandırılan şeyle bir ilgisi var mıdır?

Bu safhaya, eskiler bütünüyle ortadan kalkmaksızın, yeni işlevlerin ve yapıların karmaşık şekilde doğuşu eşlik eder. Buradan ise *biçim* ve *içerik* arasındaki ilişkilere dair devamlı olarak yeniden ele alınan inceltilmiş bir analiz ihtiyacı doğar. Burada bir eskiz çıkarmakla, işaretler ve yön okları koymakla yetinmek gerekmiştir. Temel mesele, *diyalektik* yöntemin rövanşını aldığını göstermektir. Evet, o da rövanşını alır. Sanayi döneminin (ideolojik ve kurumsal) stratejisinin ve şirket rasyonalitesinin bir tarafa bıraktığı, işlemsel olanın savunusunun yerini aldığı, indirgeyici-tahmine dayalı davranışların (özellikle de yapısalcılığın) değersiz kıldığı diyalektik düşünce, haklarını geri alır. Kelimenin tam anlamıyla ana sorun olan merkeziyet sorununun diyalektik bir analizden vazgeçemeyeceğini gösterebildik. *Mekan mantıklarının* incelenmesi, bizi mekanın (ve/veya mekan-zamanın) çelişkilerinin incelenmesine götürecektir. Bu analiz olmaksızın, soruna getirilen çözümler, görünüşteki bir bilimsellik tarafından üzeri örtülmüş gizli stratejilerden öteye geçemez. Teorik planda, bir doktriner gövde (ki böyle bir şey söz konusu değildir) olarak şehirciliğe yönelik en büyük tepkilerimizden biri, genel olarak diyalektik düşünceyi ve kente özgü diyalektik hareketleri, yani eski ve yeni çelişkileri (biri diğerini ağırlaştıran ve/veya maskeleyen çelişkileri) görmeyen bir sosyo-mantık ve bir strateji içermesi nedeniyledir.

*Kent fenomeni,* sosyologlar tarafından aranan *bütünlüklü toplumsal fenomen* mi olacaktır? Hem evet hem de hayır. Hiçbir zaman ona erişememekle birlikte bütünlüğe doğru ilerlemesi anlamında, bu bütünlüğün hiçbir zaman gerçekleşmemesine rağmen özü itibariyle bütünleştirici (*merkeziyet*) olarak ortaya çıkması anlamında evet. Hiçbir kısmi determinizmin, hiçbir parçalı bilginin onu tüketememesi anlamında evet; zira o, aynı anda tarihsel, demografik, coğrafi, iktisadi, sosyolojik, psikolojik, göstergebilimsel, vs. olma özelliği taşır. Bir şey "olduğu" gibidir ve aynı zamanda başka bir şeydir

(veya olmayan-şeydir!), örneğin *formdur.* Yani bir içeriğe ihtiyaç duyan bir boşluktur. Eğer kent bütünlük ise, şu veya bu noktada toplanmış, falanca ya da filanca içerik olarak bir şeyin tarzında değil, devamlı olarak yoğunlaşma peşinde koşan, bunu hiçbir zaman kalıcılaştıramayan, kesintisiz olarak unsurlarını toplayıp, başka ve yeni bir yoğunlaşma içinde neler topladığını keşfeden düşüncenin tarzında bütünlüktür. Merkeziyet, ü-topik olanı (yeri olmayan ve onu arayanı) tanımlar. Ü-topik olan da merkeziyeti tanımlar.

Parçaların ve içeriklerin ayrılması da, karışık şekilde bir araya gelmesi de, kent fenomenini tanımlamaya (ve dolayısıyla açıklamaya) yetmez. Kent fenomeni, coğrafyacıların, demografların, iktisatçıların, sosyologların, göstergebilimcilerin, vs. sözcüklerini (kısmi okumalarını) birleştiren *bütünlüklü bir okumayı* gerektirir. Bu okumalar farklı düzeylerde birbirini izler. Fenomen, bunların toplamı ya da senteziyle de, üst üste konulmalarıyla da tanımlanamaz. Bu anlamda, *bütünlük değildir.* Aynı şekilde, "tesadüf-gereklilik" ayrımının da üstesinden gelir, fakat bunların sentezi, kendisinin tanımlanabildiğini varsaysak bile fenomeni tanımlayamaz. Bu, bir kez daha kent fenomeninin paradoksunu ortaya koyar; bu paradoks ise düşüncenin ve bilincin temel paradoksuna hiçbir şekilde teslim olmaz. Zira kesinlikle aynı şeydir bu. Kent, *zamanlamaya dayalıdır.* Yerleşir ve odaklanır. Şu veya bu noktada yoğunlaşır. Temel yerleşim olan merkez olmaksızın var olamaz. Düşünce de, kendisine bir yer vermediği durumda bir yere sahip değildir. Olgunun, olayın *zamanlamaya dayalı* olması bir kuraldır. Dolayısıyla bir düzenlemedir. Merkez (anlık) olarak alman bir noktanın etrafında, pratiğin ürettiği ve çözümlemenin anladığı yakın bir düzen işler. Bu, bir *izotopiyi* tanımlar. Kent fenomeni, aynı zamanda devasa niteliktedir; olağanüstü genişlemesi ve yayılması sınırlandırılamaz. Yakın düzeni içine alan *uzak düzen*, ayrı zamansallıkları bir araya getirir ve onları farklılıklara (heterotopiler) göre toplar. Fakat her yerde ve her zaman izotopi ve heterotopi karşı karşıya gelir, çatışır, bu şekilde *başka yere;* doğacak, kendini dayatacak ve daha sonra mekansal-zamansal doku tarafından absorbe edilip dağıtılacak *farklı* merkeze yol açar. Zamanlamaya dayalı ve devasa olanın, yerin ve yer-olmayanın (başka yerin), kent düzeninin ve kent düzensizliğinin diyalektik hareketi böyle şekil alır (yani form olarak keşfedilir).

Kent, tarımın ve sanayinin ürettiği tarzda üretmez. Fakat toplayan ve dağıtan eylem olarak, yaratır. Daha başka bir zamanda, analog bir biçimde, manüfaktür yalnızca dağınık emekleri ve aletleri (teknikleri) bir araya getirmek yoluyla üretici güç ve ekonomik kategori haline gelmişti. İşte kent fenomeninin bir *praksisi* (kent pratiğini) içermesi de böyledir. Onun biçimi, var olduğu haliyle, başka biçimlere indirgenemez (başka formlar ve yapılarla eşbiçimli olamaz) şekilde kendini gösterir. Bununla birlikte diğer biçimleri alır ve dönüştürür.

İzlenen yol tamamlandıktan sonra, form olarak kent gerçekliğine erişim tersine döner. Dilbilimin izotopiyi ve heterotopiyi tanımlamaya izin vermesi de böyledir. Bu kavramlar, kent metni içinde keşfedildikten sonra başka bir anlam kazanırlar. Bu, gezegenin toprağı üzerinde yaşayan insanların barınaklarının, söylemin içinde tanıdığı forma bürünmesi nedeniyle değil midir? Kentin bir *söylemi*, bir de *güzergâhı* vardır. Dilde farklı söylemler ve güzergâhlar olması da bu formel nedenden ötürü değil midir? Bunlardan biri diğerinden ayrılamaz. Farklı şeyler olan dil ve barınak, ayrılamaz şekilde birleşirler. Bu yüzden, kent de, mesken de basit bir söylem ya da sistem üzerinden tanımlanamazken, kent *paradigmasının* (yukarı ve aşağı, özel ve kamusal) ve mesken paradigmasının (açık ve kapalı, içten ve yakın) var olması şaşırtıcı olmamalıdır. Eğer kentin ve meskenin içerdiği içkin bir mantık varsa, bu bir sistem mantığı değildir (yani, saf ve basit anlamda bir özne ya da nesne mantığı değildir). Söz konusu olan, içerik (nesne) arayan bir düşünce (özne) mantığıdır. İşte bu nedenle kent bilgisi eş zamanlı olarak hem *öznellik yanılsamalarının* (temsil ve ideolojiyle ilgili olanların), hem de *nesnellik yanılsamalarının* (nedensellik, kısmi determinizmler) ortadan kalkmasını gerektirir.

Her ne kadar kent farklılıkları toplayıp topladıklarını farklılaştırıyorsa da, yine de bir farklılıklar sistemi olarak tanımlanamaz. "Sistem" kelimesi, tamamlanma ve kapanmayı, kapanma yoluyla anlaşılmayı içerir. Yahut belli bir tutarlılıktan fazlasını ifade etmez. Kent fenomeni ise kendisini bir hareket olarak ortaya koyar. Bu yüzden kapanması söz konusu olamaz. Merkeziyet ve onun içerdiği diyalektik çelişki, kapanmayı, yani hareketsizliği dışlar. Her ne

kadar dil tamamlanmış bir sistem gibi görünse de, dilin kullanımı ve söylemin üretimi bu görünümü yıkar. Bu yüzden kenti (tanımlanmış) bir sistem üzerinden, örneğin değişmezlik etrafındaki sapmalar üzerinden tanımlamak mümkün değildir. Aksine. Kavram, farklılıkları ortadan kaldıranı, indirgeyeni belirtmeyi imkansız kılmaktadır. Bundan ziyade *farklılıklar üretme özgürlüğünü* (farklılaştırma ve farklılaştıranları icat etme özgürlüğünü) içerecektir.

Kent, bir araya getirir. Biçim olarak kent, bir araya getirdiği (yoğunlaştırdığı) şeyleri dönüştürür. Bilmeden değişenleri -ayrı olanı, alan üzerinde özgünlüklere bağlı olanı-, üzerine düşünülmüş bir tarzda değiştirir. Determinizmler, homojen malzeme ve içerikler, eski düzen ve düzensizlik de dahil olmak üzere, *her şeyi* bir araya getirir. Buna çelişkiler, önceden var olan iletişimler ve iletişim biçimleri de dahil edilmelidir. Dönüştüren biçim olarak kent, endüstriden ve tarımsal dönemden gelen unsurların, mesajların ve kodların yapısını bozar ve onları yeniden yapılandırır.

Kent, işte bu şekilde, zararlı gibi görünebilecek negatif bir gücü elinde bulundurur. Doğa, arzu, kültür olarak adlandırılan (ve doğa ve kültürün birbirine karıştığı tarım hakimiyetindeki dönemlerden farklı olarak sanayi döneminde doğadan ayrılan) şey, kent toplumu içinde şekil değiştirir ve bir araya gelir. Heterojen, hatta heteroklit denebilecek bu içerikler, bir sınamaya tâbi tutulur. Basit analojiyle söylemek gerekirse, tarımsal işletme ("ekip-biçme") ve (manüfaktür döneminden itibaren oluşmuş olan) şirket, kent dokusu içinde sınanır, dönüşür ve yeni formlara bürünür. Bu, bir yaratımı (poièsis) ikinci sıraya yerleştirir; tarımsal ve endüstriyel üretim ise ilk sıradadır. Ancak kent fenomeni ikinci derecede bir söyleme, sanayinin meta-diline, yorumuna, metin yorumlamasına getirilmez. Bunun ötesinde bir durum söz konusudur. Yaratımın ikinci derecesi, kentin ikincil doğallığı, yaratıcı faaliyetin indirgemeleri veya yansımaları olarak değil, *çoğaltıcıları* olarak devreye girer. Geçerken, halehazırda ifadelerle donatılmış ("fenomenler"le karşılaştırılabilir birimlerle veya anlam taşımayan ses veya işaretlerle değil) unsurları kullanarak *anlamlar* üreten (yaratan) faaliyetin çözümlenmemiş sorununu da kabul edelim. Buna göre kent, nesneler kadar ya da onlardan daha fazla durumlar ve eylemler yaratır.

Kentin, unsurları veya koşulları (kentin topladığı şeyler: içerikler, faaliyetler) karşısındaki bu belirlenimi için model yoktur. (Sınırlı fakat kayda değer miktarda enerji kullanan mekanizmalardan ödünç alınan) enerji modelleri de, (enerjiyi sınırsız miktarda kullanan) enformasyon modelleri de kabul edilemez. Bir başka deyişle, eğer model bulmak isteniyorsa, bu modeli ancak kentin analitik tarzda incelenmesi sunabilir. Fakat pratikte söz konusu olan bir model değil, bir yoldur (anlam ve yön, yönelim ve ufuk).

Tüm bunların anlamı, biçim ve gerçeklik olarak kentin uyumlu hiçbir şeye sahip olmadığıdır. Kent, çatışmaları da bir araya getirir. Sınıf çatışmaları da buna dahildir. Fazlası da söylenebilir: kent yalnızca sahadaki unsurları ayrıştırarak çatışmalara son vermeye çalışan *ayrışma* ile karşıtlık içinde düşünülebilir. Bu *ayrışma,* zihinsel ve toplumsal yaşamın *parçalanmasını* doğurur. Şehircilik, çelişkilerden kaçınmak, sözde uyuma erişmek adına toplumsal bağın parçalanmasını tercih eder. Kent ise aksine, yüzleşmelerin ve çatışmaların yeri, çelişkilerin birliği olarak kendisini ortaya koyar. Bu anlamda kavram, diyalektik düşünceye dayanır (*tarihsel içeriklerden* ziyade *zihinsel ve toplumsal biçime* bağlı olması nedeniyle derin bir dönüşüm yaşadığı da doğrudur).

Bu yüzden kent, ifadelerin ortadan kalktığı, sessizliğin hüküm sürdüğü, ayrışma işaretlerinin yerleşiklik kazandığı yerlerin ayrımını tersine çevirecek şekilde, çatışmaların *ifade yeri* olarak tanımlanabilir. Kent, aynı zamanda, *arzunun yeri* olarak da tanımlanabilir; burada arzu ihtiyaçlardan doğar, tanındığı için yoğunlaşır, belki de (muhtemelen) Eros ve Logos bir araya gelir. Doğa (arzu) ve kültür (sınıflandırılmış ihtiyaçlar ve indüklenen yapmacık davranışlar), tutkulu diyaloglara girişen karşılıklı bir özeleştiri süreci içinde birbiriyle karşılaşır. İnsanoğlunun Eros ve Logos'un kavgalarına terk edilmiş olan olgunlaşmamış ve prematüre karakterinin, kendisini tamamlanma (yetişkin ve eksiksiz) olarak dayatmayacak bir oluşuma bu şekilde bürünmesi muhtemeldir. Pratik yol olarak kent, paradoksal olarak, elde edilmiş Bilgi ve tamamlanmış Yetişkin'in otoritesinden hareketle oluşturulmuş, alışılageldik tarzda bir pedagojiden hayli farklı pedagojik bir role sahip olacaktır.

Sanayi çağı (bir başka deyişle "sanayi toplumu" veya sözde böyle olan toplum) bu şekilde, kendi kendine göründüğünden daha farklı bir görünüm alır. Bu dönem kendisini üretici ve yaratıcı, doğaya hakim olan ve maddenin determinizminin yerine üretim özgürlüğünü geçiren bir dönem olarak görür. Gerçekte ve hakikatte ise, radikal derecede çelişkili ve çatışmalı olmuştur. Doğaya hakim olduğunu düşünürken, onu tepeden tırnağa yıkıp tahrip etmiştir. Kendiliğindenliğin kaosunun yerine tutarlı bir rasyonalite geçirdiğini iddia ederken, dokunduğu her şeyi birbirinden ayırmış ve koparmış, homojen düzenin hakimiyetini kurarken bağları parçalamıştır. Onunla birlikte araç amaca, amaç ise araca dönüşmüş; üretim strateji, üretkenlik felsefe, devlet ise tanrısallık biçimini almıştır. Sanayi döneminin düzeni ve düzensizliği, eski kaosu daha ağır bir şekilde yeniden üretmiştir; kanlı bir kaostur bu. İdeologlar (özellikle de kent ideologları) sanayi döneminden ve onun rasyonalitesinden, bir üst örgütlenme ilkesini çıkarabileceklerine inanmaktadırlar. Onların gözünde sorun, kurulu ilkelerden hareketle daha üst bir düzen oluşturabilmek için bu düzeni ve düzensizliği aşmaktır. Var oldukları halleriyle şirket ilkelerini topluma yaymak, artık yargılanan ve mahkum edilen bir stratejidir. Zira ilerleyen, her şeyi sorunsallaştıran, kendisi de sorun olan başka bir şey (ve başka bir olmayan-şey) vardır!...

Sanayi rasyonalitesinin buyurduğu ayrışmalar arasında, alt sistemler arasında -değerler, kararlar, eylem ve uygulama modelleri- ayrışmanın altını çizmeliyiz. Bu alt sistemlerin çoğulculuğu, belli bir uyum kabul edebilir veya meydana getirebilir mi? Bütünün uyumu, bir ideolojiden, bir yandan şirket ideolojisinden, diğer yandan devlet ideolojisinden ileri geliyor gibi görünmektedir. Fakat bununla birlikte, karar verme, arzulama, yansıtma gibi birbirinden tecrit edilmiş *işlevlerin* yan yana konulmasının işletilebilmesi için daha fazla bir şeyler yapmak gerekmiyor muydu? Sosyologlar, işlevsel ve yapısal olarak birbirinden farklı olan bu alt sistemleri ortaya koyarken haklıydılar. Ancak bu düzenin ve ona içkin düzensizliğin, bu birliklerin ve onların parçalanmalarının, nasıl olup da bir kendi kendini düzenleme mekanizması içerebileceğini ve bir bütünlük ya da bütün meydana getirebileceğini gösteremedikleri için başarısız

oldular. Amerikan ideologlarının veya (tanıdığımız ölçüde) Sovyet ideologlarının indirgemelerinin hangi tıkanma noktalarında ezildiğini göstermek kolay olurdu. Ancak içkin uyum, yalnızca bir mantıktan gelebilir. Sosyo-mantık diye adlandırabileceğimiz bu mantık, sosyolojinin arkasında veya altında saklanmaktaydı. Bu, bir yandan, meta dilinde *kendi haliyle* mevcut olmayan, ancak alınan, satılan, tüketilebilen, tüketilen her nesnede kendini gösteren, meta ve meta dünyası mantığıydı ve hâlâ öyledir. Diğer yandan ise, her şeyi bilen ve her yerde hazır ve nazır olarak düşünülen veya kendisini öyle düşünen devletin, iktidarın dizginsiz mantığıydı ve hâlâ öyledir.

Baskıcı mekan mantığı, uyumu işte bu şekilde inşa ediyordu. Ortaya çıkması için formüle etmemizin yeterli olduğu *şeffaf mantık* ile *kent toplumunun* ağır ağır, fakat kesin bir şekilde yıktığı o topluma içkin karmaşa ve sıkıntı buradan ileri gelmektedir. Bazı sosyo-mantıkları ise, ortadan kalkmaları için (teorik olarak elbette), formüle etmek yeterlidir.

Bu noktada bazı *kent yasalarını* meydana çıkarabilir ve formüle edebiliriz. Bunlar pozitif yasalar, bir "düzenler düzeni"nin, izlenecek veya taklit edilecek bir denge veya büyüme modelinin, içinden sonuçlar çıkarılacak bir ilk önermenin, yahut terimler çıkarılacak bir nihai çözümlemenin kuralları değildir. Bunlar her şeyden önce ve hatta temel olarak negatif yasalar ve yargılardır:

*a)* Yolu tıkayan ve kent alanını körleştiren-körleştirilmiş noktada (özellikle de büyüme nicelliğinde) tutan bariyer ve engelleri yıkmak.

*b)* Tüm ayrımları, insanları ve şeyleri ayıran, sahada çok çeşitli ayrışmalara neden olan, mesajları, bilgileri, kodları ve alt kodları birbirinden uzaklaştıran (kısacası, nitel gelişime izin vermeyen) ayrımları sonlandırmak. Mevcut düzen içinde ayrıştıran şey kendisini sağlam gibi hisseder; parçalayan, kendini güçlü zanneder. Bölen, *pozitif* olduğuna inanır...

*c)* Şeffaflık ve donukluk arasındaki karşıtlıkların ve ilişkilerin donukluğunu ağırlaştıran, farklılıkları ayrı özgünlükler haline getiren, onları önceden inşa edilmiş bir mekanda ortaya çıkmaya zorlayan, kent toplumundaki yaşam biçimlerinin (gündelik hayatın

ve meskenin biçimlerinin ve değişikliklerinin) çok-renkliliğini gizleyen, ayrımları emreden normların ihlal edilmesine izin vermeyen engelleri de kaldırmak.

Bu negatiflikler bir pozitifliği içerir:

*a)* Kent (kent yaşamı, kent toplumunun yaşamı), halehazırda, sözleşmenin yerine geleneğin geçirilmesini içerir. Sözleşme hukuku mübadelenin ve mübadeledeki karşılıklılığın çerçevesini belirler; tarım toplumlarında göreceli fazla ürünlerin mübadelesi sırasında ortaya çıkan ve meta dünyasının, onun mantığının ve dilinin ortaya çıkmasıyla son bulan bir hukuktur bu. Diğer yandan kentte, kullanım, gelenekleri içerir ve geleneğe sözleşmenin karşısında üstünlük sağlar. Kent nesnelerinin (bu kaldırım, şu sokak, bu travers, şu aydınlatma, vs.) kullanımı, sözleşmeye dayalı değil, *geleneğe dayalıdır*; bunun tek istisnası insanların bu nesnelerin kullanımını paylaşmak, şiddeti asgariye indirgemek, onu yalnızca olağanüstü durumlarda kullanmak için bir yarı sözleşme veya sözde sözleşme tasarlamak istemesidir. Ancak bu, "sözleşmeye dayalı sistem"i kusursuzlaştırmanın veya dönüştürmenin önünde engel teşkil etmez.

*b)* Kent düşüncesi aynı zamanda insanoğlunun koşullarını, zaman, mekan ve nesneler içinde *yeniden benimsemesini* hedefler. Bu koşullar geçmişte ona yalnızca alım ve satım sonrasında karşılanmak üzere sunulmuştur.

Değerlerin yeri olarak zaman ve mübadele ortamı olarak mekanın, yüksek bir birlik olan kentte bir araya gelebileceği söylenebilir mi? Herkesin zaten biliyor olduğu bir şeyi belirtmek şartıyla evet: Söz konusu olan bir ü-topya, olmayan-yer, mümkün-imkansızdır. Fakat bu, mümkün olana, eyleme anlam verir. Mübadelenin mekanı ve değerlerin zamanı, malların mekanı ve en yüksek düzeyde mal olan zaman birbirine eklemlenmez, ve bunların her biri kendi yolundan gider; bu, sanayi toplumu denilen toplumun diğer absürtlüklerinin arasında yer alan bir uyumsuzluktur. Mekansal-zamansal birliğin oluşturulması, gerçekte, kentin ve kent toplumunun mümkün tanımları arasında yer alır.

c) *Politik olarak*, bu perspektif, üretimin ve toprak birimlerinin üzerinde yer alan şirketlerin kapsamlı özyönetimi olmaksızın düşünülemez. Zor bir genişletmedir bu. Buradaki "politik olarak" terimi bir anlam karmaşasına neden olabilir, zira genelleşmiş özyönetim devletin sönümlenmesini ve mevcut haliyle siyasetin sonlanmasını da içerir. Bu anlamda devletsel ve kentsel olan arasında radikal bir uyumsuzluk mevcuttur. Devletsel olanın tek yapabileceği, kentsel olanın şekillenmesini önlemektir. Devlet, kent fenomenini, tamamlanmasını sağlamak için değil, onu geriye götürmek için yönetmek zorundadır: Bu geriye gidiş, mübadele ve piyasa üzerinden, mevcut kurumların şirketlerden gelen örgütlenme ve yönetim biçimlerinin, büyüme sırasında nicel (ölçülebilir) hedeflere öncelik verecek şekilde işleyen kurumların tüm toplum ölçeğine yayılmasıdır. Kent ise, yalnızca devlet düzenini ve, mekanı toptan olarak, baskıcı ve homojenleştirici bir tarzda, tâbi düzeyler olan kent ve meskeni absorbe ederek örgütleyen stratejiyi yıkmak yoluyla "mesken" işlevi görebilir ve kendini bu şekilde inşa edebilir.

İşte bu yüzden şehirciliği hem maske, hem de araç olarak ifşa etmek gerekmiştir: O, devletin ve politik eylemin maskesi, bir strateji ve bir sosyo-mantık içinde gizlenmiş çıkarların aracıdır. Şehircilik, mekanı bir sanat eseri olarak, yahut öne sürdüğü teknik nedenlere göre biçimlendirmeye çalışmaz. Gerçekte bir politik mekanı biçimlendirmeye çalışır.

ONUNCU BÖLÜM

# SONUÇ

Kent sorunsalı mı? Onu ele aldık. Onun çevresini belirledik: çevre sınırlarını çizdik. Şimdi, en kaygılandırıcı sorunlardan birine geliyoruz: projelerin ilgilendirdiği, stratejiler tarafından belirsizleştirilmiş birinci derecede ilgili insanların olağanüstü *pasifliği*. "Kullanıcılar"ın bu sessizliği nedendir? Neden yakından bakıldığında "özlem"ler hakkında şekilsiz mırıldanmalardan fazlası yok? Bu tuhaf durum nasıl izah edilebilir?

Bizim, *şehirciliğin kendisinden*, ikili boyutu içinde şüphe etmemiz gerekmiştir: ideoloji ve kurum, temsil ve irade, basınç ve baskı; objektif, bilimsel, nötr olarak sunulan baskıcı bir alanın oluşturulması.

Gerekli olduğu su götürmez olan bu açıklamanın aynı zamanda yetersiz de olduğu açıktır. Bu, çok sayıda paradoksun içinde paradoksal bir olguyu açıklamanın veya yorumlamanın bir unsurundan başka bir şey değildir. Çalışmayı sonuçlandırırken, argümanlarımızı tamamlamayı ve bazı başka unsurlar getirmeyi deneyelim:

1.) Mesken tutan ve "şairler gibi mesken tutması" (Hölderlin) mümkün ve icap olan kişilerin pasifliği, mimarlık ve şehircilik düşüncesini durduran tuhaf blokaja yaklaşamaz mı? Bir tür lanet, projelerin peşini bırakmaz. Projeler, bazı grafik veya teknolojik işlemlerin kullanılmasından öteye geçemez. Tahayyül artık hayata geçirilemez. Proje yazarları, elbette, iki zıt ilkenin birleşimine erişemezler: *a)* ü-topya olmadan, mümkün olanın, başka bir yerin araştırılması olmadan düşünce olmaz; *b)* bir pratiğe gönderme olmadan düşünce

olmaz (burada söz konusu olan *mesken* ve kullanım pratiğidir; fakat ya kullanıcılar ve mesken tutanlar sessiz kalırlarsa?).

İlgililerin kitlesel müdahalesi, durumu değiştirecektir. Düşüncelerin, tasarıların, karşısında durgun oldukları o eşiği aşmalarını da sağlayabilecek midir? Belki. Öte yandan, böyle bir müdahale hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Şurada veya burada, yeni bir ilginin göstergelerini yeni yeni görüyoruz. Ancak *politik* bir hareket, yani "inşa"nın sorunlarını ve hedeflerini politize eden bir hareket hiçbir yerde gerçekleşmemiştir.

Blokaj nereden geliyor? Sorumuz bu. Teorik planda, blokaj mekanizmasını net bir şekilde ayırt edebiliyoruz. Somut mekanın yerine soyut bir mekan geçirilmektedir. Somut mekan, *meskenin* mekanıdır: jestler ve güzergâhlar, vücut ve hafıza, semboller ve anlamlar, (insanoğlunun) zor olgunlaşma(sı) ve olgunlaşmamış-prematüre olan, arzular ve ihtiyaçlar arasında çelişki ve çatışmalar, vs. Düşünce, bu somut içeriği, bir mekanın içine yerleşen zamanı, bilinçsiz ve kendi koşullarını bilmeyen *poièsis*'i tanımaz. Vizyonun, geometrinin soyut mekanına atılır. Kitle planını oluşturan şehirci ve onu çizen mimar, hareketsiz ve yakın "nesneleri" tepeden ve uzaktan görür. Tasarımcılar ve çizerler, bir kağıt ve yazılar mekanında hareket ederler. Gündelik hayatın neredeyse bütünüyle olduğu söylenebilecek şekilde böyle *indirgenmesinden* sonra, "yaşanmış" olanın alanına geri gelirler. Onu yeniden bulacaklarına inanırlarken, planlarını ve projelerini ikinci derecede bir soyutlama içinde *hayata geçirirler*. "Yaşanmış" düzeyindeki bu soyutlamayı yansıtmak için, "yaşanmış" olandan soyut olana geçmişlerdir. Burada çifte yer değiştirme, çifte yadsıma söz konusudur ve buradan yanılsamalı bir önerme doğmaktadır: "gerçek" hayata dönüş. Aydınlanmış gibi görünen, fakat kendisi de kör alandan başka bir şey olmayan, alan üzerinde körleştiren-körleşmiş, böyle işlev görür.

Teknik nedenlerle üzeri örtülmüş, tartışılıp yetkinlikler tarafından doğrulanmış bu yer değiştirmenin *ideo-mantık* denebilecek mantığına, "yaşanmış" olanın, gündelik olanın, praksisin başkaldırısı olmadan nasıl son verilebilir? "Eylem halindeki" insanlar, teknisyenler, uzmanlar, onların "objektif" mekanının ideo-mantıksal ve baskıcı olduğunu bilirler mi? Hayır.

2.) Bu durumun içinde *tarihsel nedenler* de buluyoruz. Şehir, Site, uzun süre insanları büyülemiştir. İnsanlar çan kulesi ruhuna (Campanella'cılık) sahip olmuşlardır. Bu şekilde yalnızca mekanın örgütlenmesiyle ilgilenmiş, bir mekan üreten gruplar meydana getirmişlerdir. Söz konusu olan, genel anlamda, doğal olarak morfolojik ve toplumsal çerçevede kendi "çıkarları" ile ilgilenen "seçkinler"di. Bu tutum, küçük ve orta şehirlerde henüz ortadan kalkmamıştır. Bununla birlikte bazı bakımlardan kaybolmakta, veya daha doğru bir ifadeyle en güçlü motivasyonlarını ve nedenlerini kaybetmektedir. Bu saldırgan, üretken (toplumsal mekan ve zamanı, yani zamanın kullanımını üreten) tutum, bir savunma tutumuna, dolayısıyla da pasifliğe dönüşmektedir. İnsanlar, merkezi otoritelerin tecavüzlerine, devletin baskılarına karşı kendilerini savunmaktadırlar. Fakat büyük sorunların başka yerde olduğu, büyük kararların başka yerde alındığı bilinmektedir. Buradan hareketle, kent gerçekliği karşısında hayal kırıklığı yaşanmaktadır, zira küçük ve orta şehir gerçekliğinin artık var olmayan bazı yanlar barındırdığı ve gülünç konuma düştüğü bilinmektedir. Kendi imgesini oluşturmaya çalışan, bir kalbi, bir yüzü, bir "ruhu" olan şehirden, uzun bir alışılmamışlıklar dönemi olmaksızın *kent toplumuna* nasıl geçilebilir?

SSCB'de, 1920-1930 yılları arasında, devasa bir yaratıcı coşku var oldu. Devrimin alt üst ettiği bu toplum, olağanüstü bir tarzda, derinlemesine yeni (derinliklerle kendini gösteren) üstyapılar üretti. Ve bu politika, şehircilik ve mimari de dahil olmak üzere, bütün alanlarda kendini gösterdi. Bu üstyapılar, yapıların (toplumsal ilişkiler) ve temelin (üretici güçler) üzerinde *ileriye* doğru fırladı. Temelin ve üstyapıların gecikmeyi kapatması, devrimci yaratıcılıktan doğan üstyapıları izleyerek onların düzeyine gelmesi gerekiyordu. Bu, son yıllarında Lenin için *sorun* oldu. Ancak, yapıların ve "temel"in üstyapıları izlemeyi başaramadığını bugün kim inkar edebilir? Devrimci azametin ürettiği üstyapılar, kötü ve az değişmiş "temel"in (köylü, geri kalmış) üzerine enkaz gibi çöktü. Bu, çağımızın büyük dramı değil midir? Mimari ve şehircilik düşüncesi tek başına bir düşünce çabasından, yalnızca teoriden (şehircilik, sosyoloji, iktisat vs. teorisinden) çıkamaz. Bu, *topyekûn fenomen* sırasında, bir Devrim sırasında doğar. SSCB'de devrimci dönemin yaratımları

kısa sürede ortadan kalktı, kendileri de ezildi, unutuldu. Çağımızda (bazılarının hız, ivme, baş döndürücülük çağı olduğunu söylediği bu çağda) A. Kopp'un çalışmalarının, SSCB'de mimari ve şehircilik düşüncesinin ve pratiğinin fetihlerini yeniden inşa etmesi için 40 yıl beklemek gerekmiş olması şaşırtıcı değil midir? Elverişli koşullara rağmen (1968 yılında Fransa'da, belli bakımlardan Rusların 1920-1930 yıllarında yaşadıklarıyla mukayese edilebilir bir "topyekûn fenomen" var olmuştur), bu edinimin özümseneceği kesin değildir. Devrimlerin, tekniğin yarattığı patlamalardan arda kalanların arasında yaşıyoruz. Bunların bir kısmı diğerlerinin üzerini örtmektedir.

Pasifliğin ve blokajın birden fazla tarihsel nedeni vardır. Kent fenomeni karşısında, geçen yüzyılda sanayinin fenomenlerini düşünen insanlarla mukayese edilebilir bir durumda değil miyiz? Sözünü ettiğimiz dönemde, Marx'ı okumamış insanlar, yani insanların hemen hemen tümü, var olan durumda ancak kaos ve bağlantısız olgular görebiliyordu. Bu, yalnızca "sıradan" insanlar için değil, "yetişmiş" insanlar ve hatta iktisatçılar için de geçerliydi. Onların gözünde ayrı *birimlerden,* her biri kendi yöneticisine (patron, sahip, girişimci) tâbi olan şirketlerden başka bir şey yoktu. Onlar toplumun atomize olduğunu, bireylere ve parçalara bölündüğünü düşünüyor ve toplumu böyle görüyorlardı. Piyasa bile onlara ancak, birbiriyle bağlantısı olmayan tesadüflerin birbirini izlemesi veya toplamı olarak görünüyordu. Bütünlük, düşünceye de eyleme de giremediği için, *planlama* kavramı terk edilmişlikten kurtulamadığı için, toplum hakkındaki atomcu ve moleküler bakış açısı hiçbir itirazla karşılaşmıyordu. Olguların nasıl ele alınacağı, onlara nasıl yaklaşılacağı görülmüyordu. Bugün, kent fenomeni ve kent toplumu için de aynısı geçerli değil midir? İnsanlar, bunları nerelerinden tutacaklarını bilmiyorlar. Yalnızca boş mekanlar ve mekanın boşluğu düşünceye ve eyleme uyuyor. Dolu olan direniyor. Ele geçirilmekten kaçıyor. Yahut daha ziyade, onu ele geçirmek isteyen düşünce ve eylemin karşısında sonsuz şekilde parçalanıyor. Düşünce, parçalanan dolu ile kendisine meydan okuyan boş arasında yüzüyor.

Pasifliğin siyasi nedenleri bu yüzden ağırdır. Bilinçleri sınırlandırılmış çerçeveler içinde tutmak için, onların üzerinde devasa bir basınç uygulanmaktadır. İdeolojik olarak, teknik olarak, siyasi

olarak, *nicel olan* kurala, norma, değere dönüşmektedir. Ölçülebilir olandan nasıl çıkılabilir? Şirketlerde, işçi sınıfının temsilcisi kuruluşlarda bile talep ve özlemler, ölçülebilir olanın düzeyinde ifade edilmektedir: ücret, çalışma saatleri. Nitel olan kırpılmakta, niceli aşan şey kesilmektedir. Ölçülebilir olanın genelleşmiş terörizmi, baskıcı mekanın etkililiğini açık şekilde göstermektedir. Kendi nedenlerine (ideo-mantıklar), görünüşte korkusuz ve serzenişsiz olan bilimselliğe sahip olduğu ölçüde bu etkililiği arttırmaktadır! Bu koşullar içinde *işçi sınıfı,* niceli sorgulamaya tâbi tutmadığı için siyasi bir anlam taşımamaktadır; şehirciliğe dair önemli bir şey önermemektedir.

Bir doktrin gövdesi oluşturmadaki güçsüzlüğüne ve (hümanistler ve teknokratlar arasında, özel girişimciler ve devlet adamları arasındaki) iç uyuşmazlıklarına rağmen, şehircilik, bu genel durumu ortaya koymakta ve bu ideo-mantık ve politik baskı içinde aktif rol oynamaktadır. Çok açıktır bu. Bundan yalnızca, kalıcı bir özeleştirinin var olması halinde kaçınacaktır.

3.) Buradan, pasifliğin teorik nedenlerine geliyoruz. Bu nedenler tam olarak, *kent fenomeninin parçalanmasında* yatmaktadır. Kent fenomeninin paradoksunu gördük: bütünlük olarak düşünülemez ve onun bütünlüklü karakteri düşünülmeye izin vermez. Bundan kaçar. Her zaman *başka bir yer*dedir. Yavaş yavaş bu paradoks aydınlandı. Bunun anlamı, merkeziyet ve merkeziyetin diyalektiğidir. Bunun anlamı, kent praksisidir. Nihayet bunun anlamı, kentsel devrimdir. İdeolojinin ve "pozitif" sözde bilimselliğin reddettiği bu üçlü karakter, en aşırı parçalanmayı doğrulamakta, en sinik kopuşları haklı göstermektedir. Hem net (operasyonel) hem de genel görünen bazı sözde kavramlar, parçalanma ve kopuşu meşrulaştırmaktadır. *Çevre (environnement)* sözde kavramı da böyledir. Bu kavram neyi ifade eder? "Doğa"yı mı? "Ortam"ı mı? Açık, fakat bayağı bir ifadedir bu. Çevreleyen şeyi mi? Kimi ve neyi? Bilmiyoruz. Şehrin çevresi vardır; kırdır bu. Bireyin çevresi vardır; onu çevreleyen kutular, "kabuk"lar (A. Moles), yakınındaki elbiselerdir bu. Adacıklar? Mahalleler? Onların da çevresi vardır ve kendileri de birer çevredir. Bu şekilde adlandırılan, şehrin ufuğu ya da ufuk olarak şehir midir? Neden olmasın. Fakat bu, kaçınılmaz mıdır? İn-

sanlar bunu netleştirmek istedikleri andan itibaren bir uzmana, bir teknisyene başvururlar. Dolayısıyla bir coğrafi çevre, site, manzara, ekosistem vardır. Tarihsel çevre, iktisadi veya sosyolojik çevre de olacaktır. Göstergebilimci, bireyleri ve grupları çevreleyen sembolik sistemleri ve işaretleri tanımlayacaktır. Psiko-sosyolog, bireyleri çevreleyen grupları tanımlayacaktır. Ve bu böyle gidecektir. Nihayet elimizde, kısmi tanımlar ve analitik önermelerden oluşan bir toplam olacaktır. Bunlar masanın üstünde üst üste dizilecek veya aynı çantaya koyulacaktır. Bu, çevre olacaktır. Söz konusu olan, ekolojik ve morfolojik tanımdan ödünç alınmış, yani sınırlı olan ve kolay ve işlenebilir olduğu için ölçüsüzce genişletilen bir imgedir. Bu imge, klasik ve iyi bilinen (resmi olarak var olan halleriyle bilinmemesine rağmen) öngörme-indirgeme işlemleri için kullanılacaktır.

Daha teknik olan *donanım* kavramı da aynı sonucu verir: sahaya ayrı ayrı yansıtılan izole edilmiş fonksiyonlar, bu prosedürün yıktığı genel bir gerçekliğin analitik parçaları. Kent yaşamı, tüm sorunlara yanıt veren, çeşitli ve çeşitlendirilmiş donanımların içine yerleşecektir. Gerçekte, işlevsel yerleşim o kadar çok unsurun kaçmasına neden olur, hedeflerine o kadar nadiren ulaşır ki, eleştirisini teori planında yeniden ele almaya ihtiyaç duyar. Aynı şekilde, kent gerçekliğinin ayrı "unsurlarının" içinden çıkan otoritelerin, yetkinliklerin, hizmetlerin, büroların çoğalmasını zikretmek yeterlidir. Burada da bürokrat ve bürokratik parçalanma yalnızca iç sınırlarla karşılaşır. Büroların içine yerleşmiş yetkinliklerin içinden çıkılmaz karmaşası içinde yayılmaya son vermesi, ancak işlemeye son vermesiyle mümkün olabilir. Bu durum, bir pratiği -*bütünün* izole olmuş *bütün* unsurlarının sahaya ayrı ayrı yansıtılması yoluyla ayrışmasını- içermiyorsa gülünç olacaktır.

4.) Son olarak, ilgililerin, üzerine düşündüğümüz fenomen, yani pasiflik ("katılım"ın bulunmaması) hakkında, katılım ideolojisinin elbette değiştiremediği pasiflik hakkında birkaç *sosyolojik* neden. İlgililer, uzun zamandır, kendilerini temsil eden kişilere çıkarlarını havale etmek gibi bir alışkanlığa sahip değil midirler? Politik temsilciler her zaman rollerini oynamamışlardır ve kimi zaman bu rolün üzerine gölge düşmüştür. Şu halde, iktidar ve pratik ve toplumsal varoluşun temsili konusunda kime yetki vermek gerekir? Uzman-

lara, yetkililere. Bu, işlevselleştirilmiş "yaşam alanı" ile ilgili her konuda kendi aralarında değerlendirme yapma ve konuşma yetkisini de onlara vermek olur. *Mesken* ve *sakin* bu oyundan çekilmektedir. Karar alma çabasını "karar alıcılara" bırakmaktadırlar. Faaliyet, gündelik hayatın içinde, donuklaşmış mekanda, önce maruz kalınıp daha sonra kabul edilen "şeyleşme"den emekliye ayrılmaktadır.

Nasıl olur da *kullanıcı,* mimar ve şehirci arasındaki buluşma ve diyalogda (eğer bir diyalog ve buluşma oluyorsa) kendisini *dışlanmış üçüncü kişi* gibi hissetmez? Kimi zaman bunlar aynı kişilikte birleşir. Kimi zaman ayrışıp, şu veya bu şiddette çatışırlar. Çoğu zaman aralarında bir sözleşme, yarı sözleşme veya *gentlemen agreement* (centilmenlik anlaşması) vardır. Kullanıcı için en iyi konjonktür hangisidir? Bu iki yetkin özne arasındaki çok da şiddetli olmayan çatışmadır. Peki kullanıcı kaç defa, bu konjonktürden yararlanmak üzere ortaya çıkar? Nadiren. Böyle bir durumda onun anılması ya da yardıma çağrılması söz konusu olsa da, onun da sürece dahil edilmesi çok enderdir.

*Kullanıcı?* Kimdir o? İnsanların (yetkililer, "aktörler", otoriteler) *kullanımı, mübadele* lehine olacak şekilde devre dışı bıraktığı koşullarda, her şey öyle bir gerçekleşir ki, kullanım adeta *aşınma* ile birbirine karışır. Şu durumda kullanıcı nasıl görülür? Ona yeni ve taze olarak satılan şeyi kirleten, bozan, berbat eden, onun yerine başka bir şey koymayı imkansız kılma işlevini, onu kullanılamaz hale getirme işlevini -ne mutlu ki- yerine getirebilen, hayli tiksinti verici kişi olarak görülür. Bu ise onu birazcık affettiriyor.

Kent ve kentleşme konusu bugün toplumsal, politik ve ekonomik yönleriyle giderek daha fazla tartışılan bir gündem haline geldi; Henri Lefebvre'in eserlerine daha fazla referans verilmesinin, öneminin artmasının nedeni de bu. *Kentsel Devrim*, Lefebvre'in Mekan'ı toplumsal analizin merkezine alan ilk eseri. Bu bakımdan mekan ve kent konusundaki çalışmalar kadar, sosyoloji, Marksist analiz ve radikal politika için de temel bir metin.

Lefebvre, "toplumun bir bütün halinde kentleşmesi" hipoteziyle yola çıkarak, hep kır-kent çelişkisi içinde ele alınan şehir kavramının ortadan kalktığını, ortaya çıkan "kent toplumunun" yeni yorum ve yaklaşımlar geliştirilmesi gereken karmaşık bir araştırma olarak görülmesi; kentin ise toplumsal analiz ve pratiklerin merkezinde yer alması ve şehirleşme sorunuyla sınırlanmaması gerektiğini öne sürüyor. Onu yalnızca tüketimin ve yeniden üretimin değil, kapitalist üretimin de merkezine yerleştirerek, toplumsal-siyasal mücadeleyi üretim-fabrika eşleşmesinden koparıp, üretim-kent ölçeğine ve vizyonuna taşıyor. Metalaşma, pazar, bürokratikleşme üzerine kurulu soğuk ve modernist kentleşme/şehirleşme yaklaşımını reddederek, kentin sakinlerinin canlı deneyimlerinin altını çiziyor.

Şehir miti, kalıplaşmış biçim ve biçimciliğe karşı, özgün sosyal ilişkiler, kendi kaderini çizebilme ve bireysel yaratıcılığın öne çıktığı bir *Kentsel Devrim* hayal ediyor.



ISBN: 978-975-570-616-0



14 TL

selyayincilik selyayin selyayincilik
www.selyayincilik.com